
Salih Kevirbirî
Filîtê Quto
yirmi olay yirmi kılam
Çeviri: Mazlum Doğan
Kürt Tarihi Kültürü ve dizisi 8
İnceleme - Araştırma
2. Basım
EVRENSEL BASIM YAYIN

Bu kitabın orijinal Kürtçe basımı Filitê Quto adıyla 2001 yılında (Perî Yayınları, İstanbul) gerçekleştirilmiştir.

Filîtê Quto

yirmi olay yirmi kılam

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **258**
Kürt Tarihi ve Kültürü Dizisi **8**
Filîtê Quto yirmi olay yirmi kılam: **Salih Kevirbirî**

Çeviren: **Mazlum Doğan**
Kapak Resmi: **Ahmet Güneştekin** (Bin Ötüş Bin Kanat, 2009)
Genel Kapak Tasarım: **Savaş Çekiç**
Kapak Uygulama: **Devrim Koçlan**

ISBN 978-975-6525-78-4
© Evrensel Basım Yayın **2004** - Sertifika No **11015**

Birinci Basım **Haziran 2004** - İkinci Basım **Ocak 2013**

Baskı: Ezgi Matbaası Sertifika No: 12142
www.ezgimatbaa.net - ezgimatbaa@maynet.com

Salih Kevirbirî

Filîtê Quto

yirmi olay yirmi kılam

Çeviren: Mazlum Doğan

İnceleme-Araştırma

İçindekiler

Çevirmenin Önsözü 13

Ahtamar Kilisesinde Metran Îsa'ya Sığınma:
Hıristiyan Meyrem ile Elıyê Qolaasî 17

Garzan Bölgesinden Bir Kavga ve Kılamı:
Pencînarlarla Elikanların Kavgası 25

Kervanların ve Devlet Postasının Başbelası:
Emê Gozê 35

Yedi Şehrin Fatihi ve Kadınlar Ordusunun Kumandanı:
Gênc Xelîl ile Edûl 46

Aşiretler Arasındaki Kardeş Katline Trajik Bir Örnek:
Emînê Perîxanê ile Evdilê Birahîm 62

Qîre Dağında Delana Paşo'da Reşkotanlarla Etmankîlerin Çatışması:
Filîtê Quto ile Mamê Emê Etmankî'nin Çatışması 73

Dağ Kavmi Eliyê Ûnisların Çatışması:
Newala Qeremûsê Çatışması 91

Değerli Bir İnsan ve Kalleş Bir Ölüm:
Behçetê Dawûd 98

Garzan Ovasının Cengaveri:
Bişarê Çeto 103

Sason Dağı ve Karmelîh Mağaralarına Nakşedilen Tarih:
Eliyê Ûnisların İsyanı 110

Serhad Bölgesinde Trajikomik Bir Olay; Dayılarla Yeğenlerin Kavgası:
Xûrûc Kavgası 114

Garzan Bölgesinden Muradsız Bir Sevdanın Kılamı:
Bavê Fexriya Siwarê Gêjo 126

Hesoyê Birahîm ile Hecî Mihemedê Mistê'nin Kavgası:
Hethetkê Kavgası 131

Serhad Bölgesinden Bir Trajedi:
Çûro ile Fesîhê Mihê Mîrze 138

Zilan Vadisindeki Hesen Evdalê Irmağında Muradsız Bir Sevda:
Heso ile Nazê 146

Elfeyza'nın Babası Eznawir'ın Süvarisi:
Ferzende Bey 160

Değerli Yurtsever, Fakirlerin Dostu:
Dr. Yusuf Azizoğlu (1917-1970) 165

Genç Kızların Gözdesi:
Dengbêj Ferzê 170

Kemençenin Şahı Miradê Kinê ve Kilamlarından Bir Örnek:
Ferman 175

Serhad Yöresinde Yürekten Bir Ah:
Bulanık Kazası 181

Evdalê Zeynê, Resoyê Gopala, Şakiro
ve Üstadım Mahmud Baksi Anısına...

TEŞEKKÜR

Sevgili okurlar, elinizdeki kitap beş yıllık bir emeğin ürünüdür. Değişik versiyonlarıyla ele alınan yirmi 'kılam' ve olaydan oluşmaktadır. Kitap, kaynağını Kürt folkloru, 'dengbêjler' ve kılam-stranlarından almıştır. Dolayısıyla kitabın oluşumunda ülkenin dört parçasındaki dengbêjlerin rolü belirgindir. Karapetê Xaço, Zahiroyê Mûşî, Bekirê İdiri, Zilkufê Erzeromî, Cahîdoyê Mûşî (Hiseynê Mûşî'nin oğlu), Kazo ve Salihê Qûbînî gibi dengbêjler olmasaydı bu kitap meydana gelmeyecekti. Bu nedenle başta, bütün kılamlarda kendisinden yararlandığım Salihê Qûbînî olmak üzere adı geçen dengbêjlere teşekkürü borç biliyor ve 'Sözlü Kürt Edebiyatı'nın "yerleşik bellekleri" olan bu kişilerin önünde saygıyla eğiliyorum.

Ayrıca bu eser yayın aşamasındayken, kısa aralıklarla aramızdan ayrılan Xalê Birê (Birahîmê Newrozî), Şikrî İzol ile Huseynê Muşî'nin anıları önünde saygıyla eğiliyorum.

Diğer taraftan teknik alandaki yardımlarından dolayı değerli arkadaşlarım İ. İşler ile Aysel Çetin'e memnuniyetimi dile getiriyor ve Azadîya Welat gazetesi, Jiyana Rewşen dergisi ile İstanbul Kürt Enstitüsü'ndeki arkadaşlarıma ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Salih Kevirbirî
18 Nisan 2001, Budapeşte

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Çölleştirilmeye çalışılan bir kültürün vahaları:

Kılamlar ve dengbêjler

Onlar sadece ses ve söz sanatçısı değildi; çölleştirilmeye çalışılan yürek ve beyinlerin vahaları oldular. Acıları ve çığlıkları başka diyarlara taşıyarak direnişin ve dirilişin tohumlarını ektiler. Öyle ki, Dersim ve Şeyh Said ayaklanması gibi benzer birçok trajediyi, kopan çığlıkları dört bir yana taşıyarak adeta tarih bilinci oluşturan "gezici tarihçiler" oldular. Bugün hiçbir kaynak Geliyê Zîlan'da yaşananları bu "sözbaz"lar kadar iyi anlatamaz. Çünkü bu sözbazlar bu kılamları ateşin düştüğü yerden aldıkları için başka yüreklere de ateş olarak düşürmüşlerdir. Bir bakıma "vakanüvis"lerin görevini üstlenmişlerdir. Tabii ki onlar yazıcı değildi, fakat sadece söylemek ve anlatmakla yetinmemiş, aynı zamanda yeri geldiğinde bir tiyatrocu gibi olayı dramatize de etmişlerdir. Böylelikle "gezici tiyatro" da oldular. O kadar etkili olmuşlardır ki, kılam ve masalları yüzyıllar boyunca söylenegelmiştir. Öyle ki çocuklar oyun oynarken ya Filîtê Quto ya Emê Gozê ya Rustemê Zal ya da Mirze Mihemed olmuşlardır. Bu böylece "toplumsal bilinçaltına" işlenerek direnişin etkenlerinden biri olmuştur. Elbette bu kılamların kahramanlarının hepsi öyle söylenildiği gibi "koçyiğit ve çatalyürekli" değildir, ama halk bir şekilde özlem ve bastırılmış duygularını onlar aracılığıyla ifade etmiştir.

Kılamlara gelince; onlar Kürtlerin tarihine tutulmuş bir aynadır. Tarih sahnesinden silinmek istenen bir halkın belleği ve sığınağı oldular. Bu kılamlarda isyanlar, katliamlar, aşk, ihanet, kalleşlik, dostluk, sadakat, yiğitlik, korkaklık dile getiriliyor. Sevdiğini bulmak için erkek kılığına girip kadın savaşçıların komutanı olan

Edûlê'nin hikâyesi, Hıristiyan Meyrem ile Eliyê Oolaxasî ve onları koruyan Metran Îsa'nın hikâyesi ve Bavê Fexriya'ya âşık olup aşkını yüreğine gömen Hıristiyan kızın hikâyesi bu kılamlarda anlatılıyor. Yine Eliyê Ûnisların akıllara durgunluk veren mücadelesi ve trajedisi, çocukların kurbağa taşlama yarışından sonra başlayıp otuzdan fazla kişinin ölümüne neden olan Xûrûc Kavgası, sonuna kadar direnmek için iki arkadaşıyla ayağına aynı prangayı takan Emê Gozê'nin hikâyesi ve yol kesip baç alan Filîtê Quto'nun hikâyesi bu kılamlarda anlatılıyor. Ayrıca devletle işbirliği yapıp kardeşini ortadan kaldırmaya çalışan fakat sonunda kendisi devlet tarafından ortadan kaldırılan Emînê Perîxanê'nin hikâyesi ve birçok hikâye bu kılamlarda anlatılıyor.

Bu arada kılamların çevirisinde karşılaştığımız bazı sorunlara değinelim. Her şeyden önce çeviride "üslup karşlılaştırma" yöntemini işletmemiz tümüyle olanaklı değildi. Malûm Türkçede tam olarak örtüşen bir tür yok. Bu nedenle kitabı çevirmeden önce Türk halk türkülerini ve ağıtlarını okudum. Amacım çeviriye olabildiğince türkü tadı vermek, birebir ve kuru bir çeviri olmasını engellemekti. Bu nedenle okuyucu Kürtçe ve Türkçesini karşılaştırırken bunu göz önünde bulundurmalı. Örneğin Emînê Perîxanê ile Evdilê Birahîm adlı kılamda "Axao şer e, maqûlo şer e"yi Türkçeye "Kavga günüdür ey ağam, Kavga günüdür ey paşam" diye çevirdik. Yine Gênc Xelîl ile Edûlê adlı kılamda "Betara çavê te rijiyayê"yi Türkçe'ye "İki gözün önüne aksın" diye çevirdik. Diğer yandan, elden geldiğince kılamlardaki kafiye düzenine uymaya çalıştıysak da, anlamı ve üslubu kafiyeye kurban etmemeyi esas aldık. Ayrıca kılamlarda yer yer kopukluklar ve anlamını bilmediğimiz kelime ve tabirler var. Örneğin, kitabın ikinci kılamı olan "Pencînarlarla Elikanların Kavgası"nda geçen "memanî" sözcüğünün anlamını, kılamı söyleyen dengbêj dahil birçok kişiye sormamıza rağmen tatminkâr bir cevap alamadık; birçok farklı şey söylendi. Bu yüzden biz de olduğu gibi bıraktık. Diğer taraftan, Bavê Fexriya kılamına da, anlamın pekişmesi için kitabın orijinalinde olmayan eklemelerde bulunduk.

Çeviriyle ilgili olarak şunu da belirtmek isterim ki "çevrilen her sözcük yaralı bir sözcüktür", adeta yankısını yitirmektedir. Dolayısıyla kılamların Kürtçedeki tadı vermesi ve o kadar etkili olması beklenmemeli.

Son olarak, kitabın çevirisi sırasında sorularımla bunaltığım Dengbêj Salihê Qûbînî'ye, çeviri sürecindeki yardımı ve işbirliği için Salih Kevirbirî'ye teşekkür ediyorum.

Mazlum Doğan

AHTAMAR KİLİSESİNDE METRAN ÎSA'YA SIĞINMA:
HIRİSTİYAN MEYREM İLE ELIYÊ QOLAASÎ

Ona, Hıristiyan Meyrem, keşişin kızı, Sarkis'in gelini derlerdi. Sarkis ailesi Meyrem'i oğullarına istemişse de henüz gelin etmemiş, Meyrem'in düğününü yapmamışlardır. Meyrem'in güzelliği dillere destandır. O kadar ki, dilden dile dolaşan güzelliği Van Valisinin kulağına kadar gider. Ve gün gelir, Vali Meyrem'i görür; gönlü kayıverir Vali'nin, göz koyar güzeller güzeline. Ailesine haber gönderir ve der ki: "Bugünden sonra sakın ola kimse Meyrem'in adını anmasın. Sağ kalırsa benimdir, ölürse kara toprağın!" Ve devam eder: "Meyrem'le evlenecek kişi günlerini saysın, bilsin ki onu dünyada sağ komam!" Sarkis ailesi Vali'nin korkusundan ne gelinlerini götürmeye cesaret edebilmiş, ne de gururlarına yedirip vazgeçebilmişler.

Denilen o ki bu belirsizlik tam dört yıl sürer. Meyrem daha baba evindedir. Artık canına tak eden Meyrem, bir gün Vali'ye elçi gönderir, der ki: "Allah ahımı yanına komasın! Kaderimin önüne geçtin. Beni ne kendine eş alıyorsun, ne de başkasına yar ediyorsun. Ya kaderimin önünde durmaktan vazgeç ya da bir adamını gönder ki sana varayım." Vali düşünür: "Acep kimi göndersem?" Eliyê Qolaxasî onun hizmetkârıdır. İçinden der ki: "Vallahi Elî dürüst ve namuslu bir insan. Meyrem'i ancak onun gibi birine emanet edebilirim." Ve Elî'yi göndermeye karar veren Vali, ona der ki: "Gidip bana Meyrem'i getireceksin."

Ve Elî, Meyrem'in yanına varır. Tüm yakışıklılığıyla Elî'yi karşısında bulan Meyrem, gönlünü bu gence kaptırıverir. Elî her ne kadar yakışıklı da olsa, yoksulluğun tüm izleri giyimine yansımıştır.

Meyrem sorar: "Sen misin beni Vali'ye götürecek olan?" Elî der: "Evet Hanımım!" Bunun üzerine Meyrem, "Ben bir keşiş kızıyım ve sen beni Van Valisine götürüyorsun. Üzerinde bu paçavralar varken seninle gelmem. Eğer paran yoksa, al sana para. Berbere git, tıraş ol. Hamama git, güzelce yıkan. Efendi ve beylerin takımlarından bir tane kuşanıp gel ki seninle gidebileyim."

Elî'nin Dizlerinin Bağı Çözülür

Eliyê Qolaxasî, Meyrem'in dediğini yapar; traş olur; hamama gider, yıkanır; bir kat bey takımı kuşanır ve göz alıcı bir halde Meyrem'in yanına döner. Bu haliyle Elî daha bir yakışıklı olmuş ve Meyrem'i canevinden vurmuştur. Yüreğindeki aşk ateşi on kat artan Meyrem, Elî'ye yönelir ve sorar: "Elî, haydi aynanın önüne geç, ben mi daha güzelim yoksa sen mi?" Elî, "Estağfurullah Hanımım! Ne haddime, sen kim ben kim!" der. Bunun üzerine Meyrem, "Elî boş lafları bir tarafa bırak, gönlünden geçeni söyle. Doğrusu sen yakışıklısın, ben güzelim, birbirimizin dengiyiz. Sen gel beni kendine al. Vali de ettiğini bulsun, ne hali varsa görsün," deyince Elî'nin dizlerinin bağı çözülür, dili dolaşır, Vali'nin korkusundan ne diyeceğini bilemez. Meyrem'e der ki: "Hanımım sen ne hakla bunları bana söylersin? Ben daha gencim, muradımı alamadım. Canıma kastın mı var? Bilmez misin Vali'nin ne denli zalim olduğunu. Fare deliğine bile girsem beni bulur, öldürür!"

Metran Îsa'ya Sığınırlar...

Meyrem, Elî'ye yaklaşır ve kızgın bir şekilde şöyle der: "Bana bak Elî, eğer beni kendine almazsan, yemin olsun ki Vali'nin yanına varır varmaz, ona derim ki, Elî namusuma el attı!" Elî Meyrem'in bu sözlerinden sonra ne yapacağını bilemez! Meyrem'i kendine de alsa, Vali'ye de götürse, bilir ki başı kesilecek. Ve Meyrem'e der: "Hanımım söyle bana, seni nereye götüreyim? Bizi esirgeyecek kimse de yok." Meyrem, "Elî, beni Ahtamar Kilisesine, Metran Îsa'nın yanına götüreceksin. Bu yükün altından ancak o kalkar," der. Elî bunu kabul eder, Meyrem'le birlikte Aktamar Kilisesine, Metran Îsa'nın yanına doğru yola koyulurlar.

Ve gelişmenin kılamını dinleyin:

Meyrem der:
Hey Elî sabahtır, ne hayırlı bir sabahtır
Kalk bizi Metran Îsa'ya götürecek kayık ve gemileri hazırla
Kiliseye Metran Îsa'ya sığınacağız bugün
Yol göster bana ve bu piskoposa, bu yiğide ah bu koçyiğide
Ahtamar Kilisesinin piskoposunun anasından gayrı
Kimse ben yiğit doğurdum demesin
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran Îsa
Elî der:
Hey Meyrem, sabahtır ne hayırlı bir sabahtır
Kalkıp hazırladım bizi Metran Îsa'ya götürecek kayıkları gemileri.

Meyremê dibê: Eliyo sibe yeeee, gelo min go wa ye çi sibeka bi xêr û bêr ee / Rabe qeyik û gemiyê Metran Îsa gelo li hev girêdee / Emê îro xwe bavêjin tor û bextê Metran Îsa lo di dêrê deêêê / Heyla delîl li min û li vî Metranî, li vî hogiçî ax lo li vî beranî / Bila ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir nebêje / Min çok da erdê ji xwe ree kurek anî / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêêê xwe deranî
Eli dibê: Meyremê sibe yeeee gelo wa ye min got dîsa çi sibeka bi xêr û bêr eee / Minê rabûye qeyik û gemiyê Metran Îsa temamî kar kir lo li hev girêdaaa...

Tutup elinden kaçırmış Hıristiyan Meyrem'i Eliyê Qolaxasî
Papazın kızı, Sarkis'in gelini, Van Valisinin gözdesi.
Tutmuş Ahtamar Kilisesinin yolunu
Bir Allaha bir de Ahtamar Kilisesinin piskoposuna sığınmış.
Yardım eyle bu piskoposa, bu yiğide.
Ahtamar Kilisesinin piskoposunun anasından gayrı
Kimse ben yiğit doğurdum demesin.
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran Îsa.

Der ki sabahtır, işte şafak söktü ne erken bir sabahtır
Kalkıp düşmüş yola Ahtamar Kilisesine doğru Metran Îsa
Bakmış ki bir karaltı duruyor Ahtamar Kilisesinin aşağısında

Metran Îsa der:
Hey ne gezersin gece yarısı
Ahtamar Kilisesinin aşağısında
Eliyê Qolaxasî der:
Ey Metran, ne edeyim, dardayım ocağına düştüm
Tutup elinden kaçırdım Hıristiyan Meyrem'i
Papazın kızı, Sarkis'in gelini, Van Valisinin gözdesi.
Ve tutup Ahtamar Kilisesinin yolunu
Bir Allaha bir de Ahtamar Kilisesinin piskoposuna sığındım.
Eğer kıyarsan nikâhımızı Muhammed'in dinine göre
Binlerce defa helal olsun sana ve şanına.
Yok kıymazsan eğer nikâhımızı, kabul ederim Metran Îsa'nın dinini
Yol göster hey bu piskoposa
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran Îsa.

Eliyê Qolaxasî rabû bi destê Meyrema File, le qîza keşe, bûka Sarkis / Dostika Waliyê Wanê girtî lo mîro ji xwe reee lo revandiye / Minê xwe li Xwedê û li nav û dengê Metranê Dêra Axtermanê xwe girtiye / Qesta Dêra Axtermanê kiriyeee / Heylo delîl delîl tew lo lo diloo / Heyla delîl lo li vî Metranî / Bila ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir nebêje / Min çok da erdê ji xwe ree lo kurek anîtî / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêêê lo xwe deranî / Erê dibê sibe yee gelo va ye fecir lê da çi sibeka zû yeee / Metran Îsa rabûye qesta Dêra Axtermanê kiriyeee / Belê, bala xwe dayê ku reşekî li binê Dêra Axtermanê sekiniye / Erê Metran Îsa dibê: Kuro, şeva vê nivê şevê ka bêjê îşê te li binê Dêra Axtermanê li vir çi ye / Eliyê Qolaxasî dibê: Metrano, ez çi bikim îro filetî ye / Minê rabûye bi destê Meyrema File, qîza keşe, bûka Sarkis, / Dostika Waliyê Wanê girtî ji xwe reee lo min revandiyeee / Minê xwe li Xwedê û li nav û dengê Metranê Dêra Axtermanê xwe girtiyee / Eger îro tuyê Meyrema File li min mar biki li ser dinê Muhemmed eee / Sed aferîn dîsa ji nav û dengê te ree / Heger tu mar neki ezê qebûl bikim dinêêê lo Metran Îsa / Heyla delîl delîl lo li vî Metranî / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêêê lo xwe deranî

Metran Îsa'nın Mertliği ve Yiğitliği

Kılamın da dediği gibi, bu zorunlu bir sığınmadır. Hıristiyan Meyrem ile Müslüman Elî'nin birlikteliği için dini nikâh gereklidir. Eliyê Qolaxasî, Metran Îsa'dan nikâh için yardım etmesini ister ve

şöyle der: "Eğer sen nikâhımızı İslam dininin gereklerine göre kıyarsan, binlerce defa sana ve şanına helal olsun! Yok, eğer kıymazsan, dini nikâh için senin dinini kabul etmeye, yani Hıristiyan olmaya razıyım."

Eliyê Qolaxasî'nin bu sözlerine rağmen, Metran Îsa'nın yiğitliği ve mertliği kendini bir daha gösterir. Zira o, Eliyê Qolaxasî'nin nikâhın gerçekleşmesi için Hıristiyan olma isteğini kabul etmez ve İslam dininin gereklerine göre nikâh kıyması için imam çağıracağına söz verir.

Şimdi de Metran Îsa'nın, kılamında, Eliyê Qolaxasî'ye dediklerini dinleyin:

Metran Îsa der yapmam bunu
Dünyada kabul etmem.
Dillere destandır Ahtamar Kilisesinin ünü
Kötüye çıkarmam adını.
Bu boynu, Muhammed'in dini karşısında bükük komam
Bir kadın eskisi için Muhammed'in dinini küçük düşürmem
Hiçbir dinin yanında.
Hemen bugün bir melle[1] ve iki feqî[2] çağırtıp
Allahın emri ve Peygamberin kavliyle
Nikâhlatacağım sana Hıristiyan Meyrem'i.
Yardım eyle hey bu piskoposa
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran Îsa.

Erê, Metran Îsa dibê Eliyoooooo lo wez wiha nakim / Ez vê yekê li dinyayê qebûl nakim / Wele nav û dengê Dêra Axtermanê kevin e, mezin e, ez xirab nakim / Ez vê serê di nava dinê Muhemmed de qet rast nakim / Ez ji boyî xatirê kevnejinekê dinê Muhemmed li ber tu dîna zelûl nakim / Lawo, ezê îro gazî meleyek û du heb feqiya kim / Ezê bi qewlê Xwedê, bi hedîsa Resûlallah binim Meyrema File lo lo li te mar kim / Heylo delîl delîl tew lo lo diloo / Heyla delîl delîl lo li vî Metranî / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêêê lo xwe deranî

1 Melle: İmam.

2 Feqî: Medrese öğrencisi, fakih.

Van Valisi Kıyameti Koparır!..

Acaba bu arada Van Valisinin hali nicedir? Dünya alem duymuştur ki, Elî, Meyrem'i kaçırmıştır. Kuşkusuz görülmemiş şeydir, Eliyê Qolaxasî gibi bir hizmetkârın Van Valisinin gözdesi Hıristiyan Meyrem'i kaçırması. Vali bu işi duyunca kıyameti koparır, küplere biner. Kalkar Metran Îsa'ya bir pusula gönderir, der: "Duydum ki iki güvercin uçup Ahtamar Kilisesine konmuş. Eğer güvercinleri bana yollarsan, seni altınlara boğarım; ihya ederim. Yok, eğer o güvercinleri bana yollamazsan, Ahtamar Kilisesini başına yıkarım!"

Gelin şimdi de Van Valisinin Eliyê Qolaxasî'ye olan kinini nasıl kustuğunu ve buna karşı Metran Îsa'nın nasıl bir tavır takındığını dinleyelim:

Vali der:
Yazıp bir pusula gönderdim Metran Îsa'ya
Evet Vali der: Ey Metran
Gördüm uçtu iki güvercin yuvadan
Gidip kondu Ahtamar Kilisesine, Metran Îsa'nın yanına
Tutup yollarsan eğer o iki güvercini
Veririm sana bin kese altını.
Yok tutup yollamazsan
Taş üstüne taş komam
Yıkarım başına Ahtamar Kilisesini.
Yol göster hey bu Metran'a.
Pusu kurdu Metran Îsa Ahtamar Kilisesinin aşağısına
Nam salmış dört bir yana
Dillere destandır Metran Îsa.

Walî dibê: Kaxizeki ji Metran Îsa re reş kiriye bi rê kiriye / Erê Walî dibê: Mêtrano disaaa lo lo bi min disaaa / Min dit du kevok ji ser lisa fir dan hatin Dêra Axtermanê li cem Metran isa / Heger tu wan her du kevokan bigirî bişeyinî / Ezê bidime te bi qederê hezar kisa / Heger ku tu negirî, neşeyinî / Ezê bikim kevir û kuçikên Dêra Axtermanê / Bi ser serê te de lo lo werin xwarêêêê / Heylo delîl delîl tew lo lo diloo / Heyla delîl delîl lo li vi Metranî / Metran Îsa li binê Dêra / Axtermanê ji xwe re lo kemîn danîtî / Metran Îsa ji wî zemanî, heta vî zemanî nav û dengêêê lo xwe deranî

Ertesi Gün Elî Güvey, Meyrem Gelindir...

Metran Îsa merttir, yiğittir. Sözünde durur; "bin kese altına" aldırmaz. İki güvercine kalleşlik etmez ve onların öldürülmesinde suç ortağı olmaz. Vali'ye şu pusulayı yollar:

Metran Îsa der:
Ey Vali, Metran'ım ben Metran,
Bedran'ın Henan'ın Yewnan'ın ağabeyiyim.
Dediğini yapacağıma
Tutar yere çalarım piskoposluk takkemi.
Pazardır yarın hey, bütün Hıristiyanlar bölük bölük inecek çarşıya.
Tanrıya yemin ederim ki yarın bu zamanlar
Elî güvey Meyrem gelindir.
Yol göster bana ve bu Metran'a
Bu koçyiğide, bu merde.
Ahtamar Kilisesinin piskoposunun anasından gayrı
Kimse ben yiğit doğurdum demesin.
Nam salmıştır dört bir yana
Dillere destandır Metran Îsa.
Van Valisinin karşısında
Ahtamar Kilisesinin aşağısında
Kavgaya tutuştu Metran Îsa.
Yol göster bu Metran'a hey.

Erê Metran Îsa dibê: Waliyo, lawoooo lo ez Metran im, / Ez kekê Bedran, Henan û Yewnan im / Ezê bi kumê metraniyê bigirim li erdê xim / Ezê laşa sawi Dêra Axtermanê rakim / Lawo sibê lad e, wê file bikevin, bikişin sûkan û çarçiyan e / Wele sibe vi çaxi Elî zava yeeee, lo ax Meyrem bûk eeee / Haylo delîl li min û li vi metrani / Li vi hogiçiyi li vi berani / Ji diya Metranê Dêra Axtermanê pêştir / Bila nebêje min çok da erdê ji xwe re kurek ani / Metran Îsa ji wi zemani heya vi zemani, nav û dengê xwe derani / Metran Îsa li qarşiyê Waliyê Wanê, / Di binê Dêra Axtermanê hêja şerek dani / Heyla delîl delîl lo li vi Metrani

Metran Îsa ve Van Valisinin bu atışmasından sonra, Vali askerlerini Ahtamar Kilisesinin önlerine gönderir. Metran Îsa da Van yöresindeki bütün Hıristiyanlara çağrıda bulunur. Onlar da gelip

Metran Îsa'nın yanında saf tutar. Van Valisi bakar ki, durum iyi gitmiyor, eğer savaş çıkarsa kan gövdeyi götürecek, çeker askerlerini Ahtamar Kilisesinin önünden ve Van'ın yolunu tutar.

Metran Îsa, ertesi gün Ahtamar Kilisesinde düğün dernek kurar ve İslam dininin gereklerine göre Hıristiyan Meyrem ile Eliyê Qolaxasî'nin nikâhını kıydırır.

Ahtamar Kilisesi:

Van gölündeki Ahtamar adasında bulunan Ahtamar Kilisesi, Ortaçağ'da Hıristiyanlığın en önemli kiliselerinden biri olmuştur. Ülkemizin turistik yörelerinden biri olan bu ada, gölün güneyinde (coğrafik ölçülere göre göl olmasına rağmen Kürtler Van gölüne deniz anlamına gelen Behra Wanê demektedir), Gevaş barajının yakınındadır. Ada Gevaş ilçesine 5 km, Van'a 50 km uzaklıktadır.

Ahtamar Kilisesi 915-921 yılları arasında Vaspurakların Emiri Birinci Gagik Ardnuzi'nin isteğiyle, mimar Manuel tarafında yapılmıştır. Vaspurakların Emirliği 1021 yılında Bizanslılar tarafından yıkılır. Kilise, 1113 yılında manastıra dönüştürülür. Bu tarihi mekân 1895 yılına kadar varlığını sürdürmüştür.

Ahtamar Kilisesi, gerek mimari gerekse tarihi öneminin yanında, İncil ve Tevrat'tan bölümler taşıyan yazıtlarıyla da ünlüdür. Ne var ki bu tarihi kilisenin özgünlüğü ve çoğu eşsiz özellikleri artık yok olup gitmiştir.

Kaynakça

1 Kılamın öyküsü, Botan ile Garzan yöresi bilge ve dengbêjlerinden alınan bilgilerle derlenmiştir.
2 Kılam, Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından derlenmiştir.
3 Ahtamar Kilisesiyle ilgili bilgiler, "Dünyada Van" dergisinden ve Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nün hazırladığı bir yazıdan alınmıştır.

GARZAN BÖLGESİNDEN BİR KAVGA VE KILAMI:
PENCÎNARLARLA ELIKANLARIN KAVGASI

Garzan (Xerzan) Bölgesinin önde gelen aşiretlerinden Pencînarlar ve Elikanlar, hatırı sayılır bir nüfusa sahip olup bölgede birçok köye dağılmış durumdadırlar. Pencînar Aşireti; Mûsikî, Welî, Kejikî, Ferxikan, Terxanan, Miradan ve Şemdînler adlarıyla anılan yedi sülaleden oluşmaktadır. Bu iki düşman aşiretin geçmişi Garzan ovasını kan gölüne çeviren çatışmalarla doludur: Kaçırılan kızlar, öldürülen erkekler ve talan... Ülkenin birçok bölgesinde olduğu gibi Garzan Bölgesinde de bu aşiretler arasındaki çatışma, sözlü anlatım ustaları olan dengbêj ve stranbejlere konu olmuş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Kimi anlatımlarda "yıkım" ya da "ahmaklık" olarak değerlendirilen bu çatışmalar, çoğunluk tarafından "yiğitlik" payesiyle ödüllendirilmiştir. Artık öyle bir noktaya gelinmiştir ki, Garzan Bölgesinde, aşiret kavgalarına veya kan davasına sahne olmayan tek bir köy bile kalmamıştır.

İşte Pencînar ve Elikanlar arasındaki stranlara konu olan çatışma da bunlardan sadece biridir. Bir talanla başlayıp Elikanların Dîbo sülalesinden Silêmanê Mistê ile Pencînarların Faro sülalesinden Gêncoyê Çêto'nun ölümüne kadar varan bu kavganın kılamına geçmeden önce, gelin hep birlikte bu trajedinin öyküsüne göz atalım:

Silemanê Mistê ve Gêncoyê Çêto'nun Öldürülmesi

Günlerden bir gün Farolar, Hasankeyf civarındaki Qurê ve Serpirê köylerinin davarına el koyar. Bu talan karşılıksız kalmayacaktır; nitekim kalmaz da! Haber yayılır. 'Gula Mala Dîbo' (Dîboların Gülü) lakabıyla ün salmış Silêmanê Mistê bu cüretkârlık karşısında öfkeye kapılır ve tutar, Xatma köyünün davarına el koyar.

Gelin görün ki, Beşiri ırmağı taşmıştır; el koyduğu davarı kervanıyla götüren Silêmanê Mistê'ye geçit vermez. Yola devam edemeyen Silêmanê Mistê, Kolik dağı yönüne düşen Qumaro köyünün karşısındaki Dusadek köyünde konaklar. Bu arada, sahipsiz kalan hayvanlar, gece yarısı, sahiplerinin yanına döner. Böylece Faroların adamları davarı ele geçirir. Bu gerginlik üzerine, Silêmanê Mistê'nin yakınları olan Elikan Aşiretinden Dîbolar yardıma gelir. Orada, Pencînarlar ve Elikanlar arasında şiddetli bir çatışma çıkar.

Silêmanê Mistê, cenk meydanında Faroların gözde yiğitlerinden Bişarê Çeto'nun kardeşi Ehmedê Îskan tarafından öldürülür. Silêmanê Mistê'nin anadan üvey kardeşi Silêmanê Emê de, Bişar ve Cemîlê Çeto'nun kardeşi Gêncoyê Çeto'yu öldürerek kardeşinin öcünü alır. Rivayet odur ki, Silêmanê Mistê ile Gêncoyê Çeto'nun cesetleri üst üste düşmüştür. Bu kanlı kavgadan sonra, Faroların yandaşları, Silêman'ın cesedini alıp Bişar ve Cemîlê Çeto'nun konağının bulunduğu Eynqesr köyüne götürürler.

Kılam Kuzey'de, Doğu'da ve Kafkasya'da Yankılanır

Geçmişin "onulmaz yarası", aşiret kavgaları üzerine söylenegelen bu kılam, birbirinden pek de farklı olmayan çeşitlemeleriyle Garzan, Serhat ve Diyarbakır bölgelerinden sayısız dengbej tarafından dillendirilmiştir: Şakiro, Qasimê Qûbînî, Kurtalan'a bağlı Sierta köyünden Teyîbo, Huseynê Farê, Mehmûd Qizil, Zahiro ve Salihê Qûbînî gibi.

Araştırmalarımız sonucunda gördük ki, şu an Urmiye'ye bağlı Conî köyünde yaşayan ve İsmail Ağa'nın (Simko) aşiretinden olan Dengbêj Birahîmê Newrozî (Xalê Birê) de, Urmiye Radyosu'nun Kürtçe yayını aracılığıyla, 70'li yaşlarını sürmesine karşın o duru ve dokunaklı sesiyle, bu kılamın Doğu Kürdistan'ın dört bir tarafında dinlenmesini ve dolayısıyla Doğulu Kürtlerin de bu kanlı olaydan haberdar olmasını sağlamıştır. Yine biliyoruz ki Keremê Seyad, Erîvan Radyosu'nda defalarca, "Gohdarêd Ezîz niha jî ji awaza

Karapetê Xaço kilameke ji Deşta Xerzan..!" (Değerli Dinleyiciler!.. Şimdi de Karapetê Xaço'nun ağzından bir Garzan ovası kılamı...) demiş ve bu kılam eşliğinde, kavga ve aşk üzerine söylenmiş sayısız kılam, stran ve uzun havanın Kafkasya'daki Kürtler arasında yayılmasını sağlamıştır.

Silêmanê Mistê'nin anası Xatê'nin, bu kanlı çatışma sırasında yaktığı ağıt, zamanla kılam formunu bulmuş ve günümüze ulaşmayı başarmıştır.

Gelin hep birlikte Silêmanê Mistê'nin anası Xatê'nin çığlığına kulak verelim.

Silêmanê Mistê: Gula Mala Dîbo (Dîboların Gülü) (Dengbêj Salihê Qûbînî'nin söyleyişiyle)

Vay anam vay, vay anam vay vay
Xatê der ki, ey Silêman hey memanî
Yüreğimin yarasına merhem hey şen memanî
O Silêmanê Mistê ki Xelîl'in, Faris'ın babası, Ezê'nin babası,
Bedê'nin ağabeyi Dîboların Gülüdür.
Taktı başlığını, kuşandı kalpağını asker misali
Taktı başlığını, kuşandı kalpağını hey asker misali
Tam tekmil giyindi yiğidim
Taktı beline fişekliği
Ve uzandı Alaman tüfenginin kayışına

İndi Sixûra'ya, Malên Biniyê'ye, yıkılası Mizaraş'a
Dîboların yeni yetmelerinden bir grup, yüreği yanık Reysê Derwêş,
Cindiyê Hecî, Birahîmê Mamûd.
Hey bu çatalyürekliler anayı da alıp yanına
Hey bu çatalyürekliler anayı da alıp yanına
İndiler Memikan köprüsüne, geçtiler Qumaro geçidini
Gundir'ın Yurduna çıkıp, vardılar Kolik dağının tepelerine,
Zengayê Mamo'ya
Garzan ovasının karşısında Simê'nin Yurdunda konakladılar
Büyük bir divan kurdular
Halil'in babası, Gula Mala Dîbo Silêmanê Mistê'nin üç şartı var

Silêmanê Mistê: Gula Mala Dibo / Erê ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêêê, ha dayêê / Xatê dibêê Silêmanoo lawo memanî / Ji kula dilê min re lawo xweş memanîîeûû ayyyy / Silêmanê Mistê; Bavê Xelîl, Bavê Faris / Bavê Ezê,/ Kekê Bedêêê le Gula Mala Dibo / Kum û kolozê xwe girêda lawo bi romaniii / Lawo kum û kolozê xwe girêdaaa bi romaniii / Desteki cilê şevê li xwe kir, yê rojê hilanii / Rext û qatiya girê dabûû destê xwe avête qayişa Tivinga Elemanii / Xwe berdaye Sixûra, Malê Binyê, mirata Mizareşêê / Birek devrûtê Mala Dibooo, ji kezebşewityaaa Reysê Derwêş / Cindiyê Hacî, Birahîmê Mamûd / Lawo van şevgeran dayê bi xwe re hilaniiiinnnûûeeêêêû / Lawo van şevgeran dayê bi xwe re hilaniiin / Xwe berdaye Pira Memikan, li Borê Qumaro de derbas bûn, / Li Warê Gundir deee hevraz bûn, derketine / Gaza Çiyayê Kolik, Zengayê Mamoo / Li hafa Deşta Xerzan di Warê Simê de rûniştin / Şêwr û mişêwireteka giran danîin / Sê heb şade şûtên Silêmanê Mistê Bavê Xelîl

İnmiş Garzan ovasına kesmiş Faroların davarının önünü
Sürülerce davarı eşkıyalar gibi
Xatimiyanların davarını
Keranların davarını
Faroların davarını
On dokuz çiftin öküzünü sığırını
Modê gölünden
Talan eyleyip bu sabah anası Xateyê hediye getirmiş.

Gel vay bana vay bana vay
Xatê der hey Silêman
Bir daha bilmeden Xatimiyanların davarını talan etmeyin
Faroların malıdır.
Farolar ki acımasızdır, kanlıdır
Talancıdır.
Kurban olam
Götürün geri verin davarı
Haîhaîhîhîîî

Xwe berdaye Pira Memikan, li Borê Qumaro de derbas bûn, / Li Warê Gundir deee hevraz bûn, derketine / Gaza Çiyayê Kolik, Zengayê Mamoo / Li hafa Deşta Xerzan di Warê Simê de rûniştin / Şêwr û mişêwireteka giran danîin / Sê heb şade şûtên Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dibo hene xwe berdaye Deşta Xerzan / Peşiya terş û talanê Mala Farooo / Talanê giran bi nijdevanîî / Terş û talanê Xatimiyan / Terş û talanê Mala Keran / Terş û talanê Mala Faro / Ga û gamêşê nozde cotan / Ji Gola Modê / Ji Xata diya xwe re lawo vê sibê diyarî aniieeêêêû

Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêê / Xatê dibê Silêmano lawooo / Carê bi nezani terş û talanê Xatma neynin / Talanê Mala Faro yee / Herçî Mala Faro ne mêrî ne, mêrkuj in / Terş û talanan tinin / Hûn xweyê bavê min bûyo / Terş û talanên xwe vegeriiineeêêaaxay / Haihahihiii

Xatê diyor Silêman hey memanî
Yavrum sensin benim yüreğimin yarasına derman şen memanî
Tan vakti feryat figan çıktı bir piyade yıkılası Xatma'dan
Yetişin dedi Gozelderêlilere, Marîbêlilere, Eynqesrêlilere.
Feremez'in babası Cemîlê Çeto
Eynqesr konağında toplanıp büyük bir divan kurdular
Halil'in babası, Gula Mala Dîbo Silêmanê Mistê'nin
Ölüm fermanını imzaladılar
İnmiş Garzan ovasına anam yiğitçe
İnmiş Garzan ovasına hey anam yiğitçe
Meydan okumuş
Musikanlara, Weliyanlara, Kejikanlara, Ferxikanlara
Terxanlara, Miradlara, Şemdînlere
Yedi sülalesine Pencînarların.
İnmişler Garzan ovasına
Kurêdiya kuyusuna, kuşatmışlar Pozê Xatma'yı
İzciler bulmuşlar Silêman'ımın izini siperini
Haîhaîîî

Vay bana vay bana vaay
Xatê der Silêman hey
Vardım Kolik dağına Zengayê Mamoya
Seyreyle Feremez'in babası Cemîlê Çeto
Atlılarla uşaklarına sesleniyor;
Aslanlarım, siz yiğitsiniz, koçyiğitsiniz iyi kavga tutun

Le Xatêê dibê Silêmano lawo memanî / Ji kula dilê minoo te re berxêm lawo xweş memaniîî / Vê sibê peyakî derketî ji Xopana Xatma / Lawo ji xwe re bi hewar û gaziîî / Hewar daye Gozelderêê, Maribêê, Eynqesrêê / Cemîlê Çeto Bavê Feremez / Di Qesra Eynqesrê de rûniştin û şêwr û mişêwireteke giran daniîîn / Le qirara kuştina Silêmanê Mistê / Bavê Xelîl Gula Mala Dibo lawo / Bi xwe re hilaniîn / Xwe berdaye Deşta Xerzan dayê bi giraniîieeêêaaaxê / Lawo xwe berdabû Deşta Xerzan dayêê bi giraniîi / Ewî qirekî dabû / Li

Mûsikan, li Weliyan, li Kejikan, li Ferxikan / Li Terxaniyan, li Miradan, li Mala Şemdîn / Li heft bavên Pencînaran / Xwe berdane Deşta Xerzan / Bira Kurêdiya, girtine Pozê Xatma / Rêçiyan rêç û dews û çepera Silêmanê min deraniîeeêheêax / Haihaiii

Were ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêê / Xatê digo Silêmano lawo / Wezê diyarê Çiyayê / Kolik bi Zengayê Mamo / Ketim lawo li vi baniîi / Bala xwe bidê Cemilê Çeto Bavê Feremez / Bi siwariyên hespê li xulaman lawo dikir gaziî / Bavê mino hûnê mêr in mêrê çê ne, çê bixebitin

Haykırıyordu Xelîl'in babası Silêmanê Mistê'ye,
Dîboların Gülüne
Der, hey bugün canınıza okuyacam
Ki bir daha bugünkü gibi
Yiğitlerin malını talan etmeyesiniz
Götürmeyesiniz yiğitlik yapıyormuşçasına

Bugün kavga günü, tüfeklerin sesi Kolik dağında yankılanır
Zengayê Mamo'yu Xelîl'in babası Dîboların Gülüne
cehennem eylemişler
Xatê der, hey Silêman
Kimileyin derdin, koru kendini her şeyden
Koru kendini Kolik dağının başındaki siperlerden
Faroların siperleridir hey
Faroların adamları çoktur, çok fazladır
Hepsi külahlı
Elinde sustem
Kadan alam nişancıdır hepsi
Kuş uçurtmazlar

Bi sê dengaaa li Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dibo dikir gaziîi / Dibê, lawo ezê îro wê yekê bi serê we de binim / Tu rojeka weki roja îro / Li terş û talanê camêra nedî / Ji xwe re nebî lawo bi mêraniîi / Îro giran e dengê têzê tivinga ketine Çiyayê Kolik / Zengayê Mamo li ser serê Silêmanê Mistê / Bavê Xelîl Gula Mala Dibo lawo îro kirine kafirstaniîi /Le Xatê dibê: Silêmano lawo / Carê te digo, hevza xwe bike lawo ji hemî hevzî / Hevza xwe bike ji kozikên serê Çiyayê Kolik / Lawo kozikê Mala Faro neeee / Lawo nîşanê Mala Faro zehf in pir gelek in / Temamî bi kimkevej in / Destê wana bi sustem in / Dê rebeno nîşançî ne / Serê kewa berenadinnnnnn hahî hahîîîî

Vay bana vay bana vay
Xatê der, Silêman hey
Seyreyliyorum,
Dîboların birkaç adamı döndü hey Kolik dağından
Kapıp testimi
Dîboların yiğitlerinin önünde duruverecem
Derim, ocağınıza düştüm
Silêman ile Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Hacî,
Birahîmê Mamûd neredeler görünmez oldular
De kara yazılı Xatê, Silêman ile Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Hacî,
Birahîmê Mamûd Kolik dağının başında pusu kurmuşlar

Xatê der, Silêman hey
Vardım Kolik dağına, Zengayê Mamo'ya
Garzan ovasının karşısına.
Qasê Ozman, körolasıca emmioğlu kalleştir
Bundandır feryadım yetişin!
Emê hey, Silêman'ım görünmez oldu
Alaman tüfengi omzunda Emê'nin
Alacağım yerden bahtsız Silêman'ımın tüfengini.
Xatê der, Emê ocağına düştüm
Silêman'ım nice oldu
Der: Bahtı kara Xatê, Silêmanê Mistê'nin Dîboların Gülünün cesedi
Kolik dağının başında Mexera Bênderok de kalmış

Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêê / Xatê dibê Silêmano lawo / Dêhn û bala min lê ye min dit çend peyayê / Mala Dibo li serê Çiyayê Kolik lawoo dageriyan / Ezê rabim cerê xwe hildim / Li pêşiya van xweşmêrên Mala Dibo bisekinim / Ezê dibêm, di bextê we û Xwedê me / Silêman û Ebê, Reysê Derwêş, Cindiyê Haci / Birahîmê Mamûd kane lawo ne xwiya neeê / De lê Xatê rebenê Silêman û Ebê, Reysê Derwêş / Cindiyê Haci, Birahîmê Mamûd / Li serê Çiyayê Kolik ji xwe re kemin vedaneeeêêûûûayy

Le Xatê dibê, Silêmanê lawoo / Ezê bi Çiyayê Kolik, bi Zengayê Mamo / Hafa Deşta Xerzan ketim / Qasê Ozman, pismamê xayin heyra min go ha hewar e / Emê va ye Silêmanê minê lawooo ne xwiya yeee / Tivinga Emê li mila ye / Tivinga Silêmanê minê reben ezê bi kewki lawo bi desta yeeêêû / Xatê dibê, Emê di bextê te û Xwedê me / Silêmanê min ka ye lawo, ne xwiya ye / Dibê: Xatê rebenê, termê Silêmanê Mistê / Bavê Xelil Gula Mala Dibo / Li serê Çiyayê Kolik li Mexera Bênderokê mayeeêê

Vay bana vay bana vaay
Xatê der, Emê hey memanî
Yüreğinin yarasına derman yavrum şen memanî
Bak, Feremez'in babası Cemilê Çeto
Neler getirdi ağabeyinin başına bu kınamalarla
Anan kurban hey
Yiğitçe kavga tutun bugün
Olur da Kadir Mevlam işinizi rast getire
Sen, Xelîl'in babası, Silêmanê Mistê Dîboların Gülünün
öcünü elinle aldın
Emê, bir kurşun sıkmış Gêncoyê Çeto'nun gövdesine
Eli kınalı güvey Gêncoyê Çeto'nun cesedini
Koyuvermiş Silêmanê Mistê'nin cesedinin üstüne
Haykırdı Ehmedê Îskana, Mustafa'nın babası Faroların adamına
Der: Mustafa'nın babası, sen dön
Bilmem nicedir halin
Diyordun, gider Eynqesr konağında otururum
Övünürüm hey yiğitler gibi
Diyordun, derim ki kapıp getirdim davarımı
Dîboların yiğitlerinin neferlerinin önünden

Xatê dibê, Emê lawo memanî / Ji kula dilê te re berxêm lawo xweş memaniiî / Tu bala xwe bide Cemilê Çeto / Bavê Feremez bi tan û niça îro çi bi serê kekê te ve aniiî / Tu bavê diya xwe bûyo lawo / Şerê xwe bikin îro bi giraniiî / Belgî Xwedê Teala siûd û iqbalê ji te re li hev dû aniiî / Te heyfa / Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dîbo bi destê xwe hilaniîûûêêê / Belê tana Emê hilanî / Li serê xwe li serê kevirê kozikê de deranîî / Derbeki daye bejn û bala Gêncoyê Çeto / Zavê destbihene termê Gêncoyê Çeto / Bi ser termê Silêmanê Mistê ve danîeeêêû / Le bi sê denga li Ehmedê Îskan / Li peyayê Mala Faro li Bavê Misto dikir gaziî / Dibê: Bavê Misto, tu dagere / Heyra nizanim tu çewaniîêêêû / Te digo, ezê herim di Qesra Eynqesrê de rûnim / Pesn û wesiyetê xwe bidim lawo bi mêraniî / Te digot, ezê bêjim / Li terş û talanê xwe da li pêşiya heval û xweşmêrên / Mala Dîbo deranî û aniî

Xelîl'in babası, Silêmanê Mistê'ye Dîboların Gülü gibi birisine
Eşkıyaların başına
Kıydılar davarın yerine.
Ben Gêncoyê Çeto gibi bir delikanlıyı, eli kınalı bir güveyi Silêmanê

Mistê'nin yerine öldürdüm.
Dönersin, babanın başına bin yemin ederim ki
Bir kurşun sıkmış Gêncoyê Çeto'nun gövdesine
Eli kınalı, yirmi dört günlük bir güvey
Güveylik kınası daha elinde
Bugün kardaşımın öcünü aldım elimle.

Vay bana vay bana vaay
Xatê der, Silêman hey
Bu sabah tepelerde
Gelmeyeydi başımıza böyle bir çetin kavga Kolik dağında
Zengayê Mamo da, Garzan ovasının karşısında.
Yanmam Silêmanê Mistê'nin Xelîl'in babasının
Dîboların Gülünün ölümüne, sedye yaptılar ona.
Yanarım, ağaç olmadığı için sedyesiz kalışına Gêncoyê Çeto'nun
Götürmüşler beraberinde ortalık yerlere haîhaaîî

Yeki weka Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dibo serekvanê nijdevanan / Lawo îro di gerewa talan te daniin / Tu nabêji min xorteki weka Gêncoyê Çeto / Zavê destbihene îro di gerewa Silêmanê Mistê de danî / Tê dagere sed carî bi serê bavê te kim / Derbeka daye li bejn û bala Gêncoyê Çeto / Zavê destbihene le zaveki bist û çar roja ye / Hêja hena zavatiyê li desta ye / Îro min heyfa kekê xwe bi destê xwe hilaniîi

Were ha weylêêê, ha weylêêê, ha weylêêê / Ha weylêêê, ha weylêê / Xatê dibê, Silêmano lawo / Bila şereka giran li me çênebûya li Çiyayê Kolik / Zengayê Mamo, li Hafa Deşta Xerzan / Lawo vê sibê li diyaraaaneêêûû / Heyfa min nayê li kuştina Silêmanê Mistê Bavê Xelîl / Gula Mala Dibo, heyfa min tê li wê heyfêê / Çardara Silêmanê Mistê Bavê Xelîl Gula Mala Dibo / Girêdane, dar nebû çar darên Gêncoyê Çeto / Birine Eynqesra Bavê Şebo / Lawo bi xwe re birine nav beyaraaûûêê haihaîîi

Xatê: "Gênco Çizmeli ve Kunduralı, Silêmanê Mistê Çarıklı ve Çoraplı!"

Silêmanê Mistê ile Gêncoyê Çeto'nun ölümünden sonra, Silêmanê Mistê'nin anası Xatê, her iki yiğidin cenazesinin yanına gider. Adamlarıyla birlikte Eynqesr konağının gölgesinde oturan Bişar ve Cemîlê Çeto ise meraklıdır; acaba, cesetlere yaklaşan Xatê nasıl davranacaktır? İlginçtir, Xatê, oğlundan önce Gêncoyê Çeto'nun yanına

gider. Her ne kadar düşman da olsalar, Xatê bunu Bişar ile Cemîlê Çeto'nun karşısında olduğu için yapar. Kuşkusuz bu durum Xatê'nin yiğitliğine yiğitlik katar. Xatê'nin yüreğini yakan yalnızca oğlu Silêmanê Mistê'nin ölümü değildir; onun yüreği koçyiğit Gêncoyê Çeto için de yanar. Bişarê Çeto bu yiğitlik karşısında daha fazla sessiz kalamaz. Ona doğru yönelir ve der: "Xatê! Hade, Gêncoyê Çeto ile oğlun Silêmanê Mistê için bir ağıt yak..." Xatê Bişar'a döner ve der: "Ne diyeyim ki? Kardaşın Gênco çizmelidir, kunduralıdır. El der, Silêmanê Mistê çulsuzun biridir, çarıklıdır çoraplıdır."

Aslında Xatê'nin söylemek istediği, Gênco'nun bir ağa ya da bey, oğlunun ise çarıklı bir köylü olduğudur. Fakat bu sözlerden rahatsız olan Bişarê Çeto, "Hayır Xatê! Senin oğlun da benim kardaşım gibi koçyiğit idi," der ve Xatê'nin ağıdını buna uygun şekilde sonlandırmasını ister.

Ve Xatê, ağıdını sonlandırır:

Vay bana vay bana vaay
Xatê der, Silêman hey
Bu sabah tepelerde, Kolik dağında, Zengayê Mamo da
Garzan ovasının karşısında
Gelmeyeydi başımıza böyle bir çetin kavga.
Gênco çizmelidir kunduralıdır
El der, Silêmanê Mistê çulsuzun biridir
Çarıklıdır çoraplıdır.
Sorgu sual etsin aşiretin
Kolik dağındaki Zengayê Mamo'daki kavgada
Denk idi Silêmanê Mistê kardaşın Gênco'ya
Hahîîîeeêêû....

Were ha weylêê, ha weylêê, ha weylêê / Ha weylêê, ha weylê / Xatê dibê, Silêmano lawo / Bila şereka giran li me çênebûya / Li Çiyayê Kolik, Zengayê Mamo / Li Hafa Deşta Xerzan lawo vê sibê li diyaraaaneêêûû / Gênco bi gizme, bi qondere ye / Wê xelq bêje Silêmanê Mistê bi çopikê çolê ye / Bi çarox û bi gore ye / Pirs bike wê eşira bi xwe re / Roja şerê Çiyayê Kolik Zengayê Mamo / Silêmanê Mistê beramberî Gêncoyê birayê te ye hahiiiieeêêûû...

KERVANLARIN VE DEVLET POSTASININ BAŞBELASI: EMÊ GOZÊ

Ninnilerimizden, masallarımızdan, dedelerimizin yaşadıklarından biz biliyoruz ki; vakti zamanında sarp kayalıkları, dağları ve yüksek vadileri mesken tutan gözüpek Kürt cengaverler ve büyük aşiretler, Roma Reş'in[1] yüreğine öyle bir korku salmış ki, kervanlar ve devlet postaları gidecekleri yere gidemez olmuşlar. Ağır darbeler alan Osmanlı da, her seferinde yöredeki aşiretleri örgütleyip bu asilerin üzerine yollamış.

Tarihte Bro Heskê Têlî, Ferzendeyê Bavê Elfezya, Keremê Oolaxasî, Koçeroyê Farqînî gibi yüzlerce gözüpek cengaver, devletin zabitlerine, komutanlarına uykuyu haram etmiştir. Evet! Hikâyemizin kahramanı Emê Gozê de, yıllar yılı dengbej ve stanbêjlerin ağzından, namı ülkenin dört bir yanına yayılan o gözüpek cengaverlerden biridir.

Emê Gozê ve Bitlis Vadisindeki Olay

Kimdir Emê Gozê? Öncelikle onu tanıyalım: Emê Gozê, Elikan Aşiretine[2] mensup Remolardan olup, Şemsedînê Hesenê Ozman'ın amcaoğlu ve silah arkadaşıdır. Aşiretin lideri olan Şemsedîn ise aynı zamanda bilge bir kişiliktir.

Garzan ovasından kalkıp Geliyê Belîsê (Bitlis vadisi) yöresine gelen Emê Gozê ve aşiretin yiğit delikanlıları, Osmanlı'ya ait ker-

1 Roma Reş: Kürtler, Osmanlıyı ve Cumhuriyeti "acımasız, zalim" anlamına gelen bu tabirle anarlar.

2 Elikan Aşireti: Garzan Bölgesinde büyük bir aşirettir. Remolar, Dîbolar, Sinolar, Cındıkan, Mala Ezê sülalelerinden oluşmaktadır.

van ve postaların önünü keser. Aralarında şiddetli bir çarpışma başlar. Asker ve zabitleri bozguna uğratan Emê Gozê ve adamları, Osmanlı'nın mallarını ganimet sayar. Bu hezimetin ardından destek arayan devlet, yöredeki aşiretleri toplar ve Hesenê Ozman ile adamlarının üzerine salar. Devlet güçlerini destekleyen o aşiretler hangileriydi acaba? Yedi sülaleden oluşan ve Cemîlê Çeto'nun aşireti olarak tanınan Pencînar Aşireti[1], Geliyê Zîlan'ın (Zilan vadisi) şeyhleri, Eliyê Ûnis'ın sülalesi, Çerkez ve Bêzarê Deşta Mûşê, Remiyan Aşireti ile kılamda geçen birkaç aşiret ve şahsiyet. Ayrıca Zoq'un[2] Nahiye Müdürü ve Kaymakamı, Elmedîna[3] Kaymakamı, Bulanık Kaymakamı da devlet güçlerine destek vererek askerlerini Emê Gozê'nin üzerine gönderirler.

Amcaoğlu Simê Ozman'ın İhaneti

Emê Gozê'nin amcaoğlu Simê Ozman da bu güç birliğini destekler ve devlet güçleriyle beraber Hesenê Ozman ve Emê Gozê'nin adamlarına saldırır. Simê Ozman ve Emê Gozê Elikan Aşiretine mensuptur. Simê Ozman, Dîbo Ailesinden, Emê Gozê ise Remolardandır.

Kılamda, Simê Ozman'ın amcaoğluna ve aşiretine ettiği ihanet üzerine, Emê Gozê'nin anası Gozê, Emê'ye yönelerek şöyle ağıt yakmaktadır:

> ... Gozê der:
> Olmasın korkun eloğlu devletin askerinden

1 Pencînar Aşireti: Garzan Bölgesinde büyük bir aşirettir. Miradan, Musîkan, Weliyan, Ferxikan, Terxanan, Kejikan ve Şemdinler denen yedi sülaleden oluşmaktadır.

2 Zoq: Günümüzde burası Siirt'in ilçesi Kurtalan'ın bir köyüdür. Türkçe adı Yanarsu'dur. Kurtalan kurulmadan, 60-70 yıl önce kazaydı; kaymakamlık ve askeriye bulunurdu. Bugünkü Kurtalan, Haydarpaşa treninin son istasyonu olduğu için yeni ilçe burada kurulmuştur.

3 Elmedîna: 50-60 yıl önce nahiyeydi; kaymakamlık ve karakol bulunuyordu. Elmedîn Batman'ın eski adlarından biridir.

Kan aksa da, tüfek patlasa da, kardeş kardeşe sahiplik etmese de.
Olmasın korkun Dağ Kavmi Eliyê Ûnis'ın adamlarından.
Olmasın korkun Çeto'nun her üç oğlu Bişar, Cemîl ve Gênco'dan.
Bir de Mihemedê Derwêş, Şemsedîn'in babası
Meysê'nin ağabeyinden korkun olmasın.
Olmasın korkun Perîxan'ın oğlu Emînê Ehmed'ten,
Yorgan ile döşeklerin talanındadır gözü.
Olsun korkun kalleş emmioğlundan, ocağı sönesi Simê Ozman'dan,
Bilir yerimizi mevzimizi...

"...Gozê dibê; bila tirsa te tune be ji eskerê dewletê kurê xelkê ye / gava xwin bikeve erdê, terqîn bikeve tivingê, bira li bira nabe xweyî ye / Bila tirsa te tunebe ji eskerê Eliyê Ûnis Qewmê Çiyê ye / Bila tirsa te tune be ji her sê zarê Çeto yek Bişar e, yek jê Cemîl, yek ji Gênco ye / Yek ji jê re dibêjin Mihemedê Derwêş babê Şemsedîn peyayê keşkaniyê Kekê Meysê ye / Bila tirsa te tunebe ji Emînê Ehmed Lawê Perixanê, çavê wî li talan e ku were lihêf û dewşeke ji xwe re bibe birevîne / Bila tirsa te hebe ji Simê Ozman malikşewitî, pismamê xayin e, bi kozik û deverê me dizane..."

Civanmerdler Ayaklarını Prangalayıp Anahtarını Qesra Baxemsê'ye Gönderirler

Evet... Bakalım çatışma alanında neler olur. Devlet güçleri sözkonusu aşiretlerle birlikte Hesenê Ozman'ın güçlerine saldırdığı zaman, nam salmış civanmerdler; Emê Gozê, Hesenê Sêxo ve Mihê Emer, Kolanê'de[1] Hedîsê Zêwikê[2] köyündeki mevzilerinde and içerler ve şöyler derler: "Bila kuştina me hebe, reva me tunebe..!" (Varsın ölüm olsun, kavgadan dönüş olmasın!) Bununla yetinmeyen üç civanmerd, ne kadar kararlı olduklarını kanıtlamak için, ayaklarına pranga vurup anahtarını Qesra Baxemsê'ye[3], Hesenê Ozman'a gönderirler.

Emê Gozê'nin kılamı, ülkenin dört bir yanında farklı derlemelerle söylenmektedir. İstedik ki, Garzan ve Urmiye bölgelerinde söyle-

1 Kolanê: Zêwik ve Baxemsê köylerinin arasındadır.

2 Zêwik: Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı bir köydür. Elikan Aşiretine mensup bir köy olarak tanınır.

3 Baxemsê: Elikan Aşiretinin merkezi ve yurdu olarak adlandırılır.

nen biçimlerini sunalım. İlki, Garzan Bölgesinden Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından, ikincisi de Urmiye Bölgesinden Dengbêj Xalê Birê'nin (Birahîm Newroz) ağzından derlendi. Her iki dengbêj de bölgelerinde oldukça ünlüdür. Her ne kadar birbirinden uzak bölgelerde söylenseler de, bu iki derleme arasında ciddi bir fark yoktur.

Haydi buyrun, Dengbêj Salihê Qûbînî ve Xalê Birê'nin kılamlarının lezzetine varın:

Dengbêj Salihê Qûbînî'nin Ağzından.

Bağırır Bişarê Çeto
Der ki: Hey Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer
Verin tüccarların malını teslim olun hey.
Teslim olmazsanız eğer
Qesra Baxemsê'yi yerle bir ederim
Bir tarafını taylara tavla
Bir tarafını samanlık yapar
Çoluk çocuğunuzu Bağdat'a sürerim.

Bişarê Çeto gazî dike / Dibê: Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer / Lawo malê ticaran bidin werin rayê / Eger hûn neyên rayê / Ezê îro Qesra Baxemsê bidim bayê / Aliyeki bikim sekla tewla canikê hespa ye / Aliyeki ezê bikim kadîna kayê / Ezê berê çilûx û çicûxê we bidime Bexdayê

Haykırır olanca sesiyle Emê Gozê
Der: Ey Bişar, babanın başına yemin ederim ki
Farolar derler size
Büyük bir ailesiniz, bildiğinizi okur
Laftan anlamazsınız.
Teslim olup verirsem bugün tüccarların malını
Sağ olduğum sürece
Boynum bükük kalır büyük aşiretlerin yanında.
Ayaklarım prangalı
Anahtarı yukarıda, Hesenê Ozman'ın yanında.
Söz verdim Hesenê Ozman'ın ailesine
Kozika Kolanê'de ölmek var dönmek yok bugün.

Seslenir oğluna Gozê:
De hayde vur Emê Gozê vur aslanım vur koçum.
Bugün kavga günüdür aslanlarım, hep beraber vurun.
Nam salın dünyaya hey
Ağır bir yüktür kaçmak
Kaçtı dedirtmeyin babamlara ve kendinize.

Der: De vur Emê Gozê de vur
Mihê Emer, Hesenê Şêxo siperdeki yiğitler kurban olam
Kavga büyük hep beraber vurun.
Sustemin[1] kundağını çatın yere bugün
Duysun dünya şanınızı
Ağır bir yüktür kaçmak
Kaçtı dedirtmeyin babamlara ve kendinize.

Emê Gozê, bi sê denga bang lê dike / Dibê: Bişaro bi serê bavê te kim / Heçî hûn Mala Faro ne, malekî malmezin in / parsûhişk in / Xeber bi serê we de naçin / Ezê îro malê ticaran bidim, werim rayê / Hetanî sax bim li heyata dinyayê / Le serê min li ber êl û eşîrên giran hilnayê / Piyê minê li qeydê ye mifta qeydê li jor e li ba Hesenê Ozman e / Min sozek bi mala Hesenê Ozman re daye / Îro di Kozika Kolanê de kuştina me heye careki nayême rayê

Gozê bang li kurê xwe dike / De lêxe Emê Gozê de lêxe enîgiçiyo pozberano de lêxe / Le bavê min o şer giran e îro / hûnê bi hev re lêxin / Le navê nam û namûsê lawo bi dinê xin / Navê revê pîs e giran e / Li pey malbata mala bavê min û xwe nêxin Dibê: De lêxe Emê Gozê de lêxe / Mihê Emer Hesenê Şêxo, Mihê Emer / çend peyayê kozikê bavê min bûno / şer giran e bi hev re lêxin / Îro qûndaxa sûstemê11 li erdê xin / Nam û navê namûsê bi dinê xin / Navê revê pîs e giran e / Li pey malbata mala bavê min û xwe nêxin

Sîsilê haykırır olanca sesiyle kasrın yamacında
Der: Darıdır ağabeyimin kasrının etrafı
Darıdır ağabeyimin evinin etrafı.
Devletin topu tüfeği
Faroların beşlileri
Gürler sabahtan beri
Bahtsız ağabeyimin kasrının çevresinde.

1 Sustem: Beş fişek atan bir tüfek türüdür.

Der: Vadidedir ağabeyimin kasrı
Vadidedir ağabeyimin evi.
Bişarê Çeto kalkıp evinden
Gelip bağlasa da ağabeyimin elini kolunu
Baharda ve sonbaharda
İyi kavga tutulur her zaman orada.

Der: Nara atıp hala hala diyerek
Sustemleri Kozikê Kolanê'ye doğrultarak
El atıp meret tetiklere sıkmışlar hep beraber.
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım Emê Gozê'nin Hesenê Şêxo'nun Mihê Emer'in
Cenazesinin Hedîsê Zêwikê de Kozikê Kolanê de kalmasına.

Sisilê bi sê denga li palê qesrê dike gazî / Dibê: Dora qesra kekê min bi gilgil e / Dora avayê kekê min bi gilgil e / Dengê top û tivingê hikûmatê, bêşatêşê12 Mala Faro / Ji siba Xwedê ve li ser qesra kekê min rebenê bi xura-xur e / Dibê: Qesra kekê min di kortê de / Avayê kekê min di kortê de / Tim û baran û payizan çiqas xweş e ji herbê re / Îro çiqas Bişarê Çeto ji mala xwe rabe / Qol û benda li kekê min girêde

Dibê: Bi hela hela nav tê danê / Berê sûstema dane Kozikê Kolanê / Destê xwe avêtine ser mîratê tetika bi hev re tilî danê / Heyfa min nayê li wê heyfê / Cenazê Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer / Maye li Hedîsê Zêwikê li Kozikê Kolanê

Seyrê der: Ey Mihemed hey kardaş
Yakıcı bir sıcak vardır kardaş
Görmüş işini gücünü eloğlu.
Remoların siperinin çevresinde fazla gezme
Büyüktür, güçlüdür onlar
Yok bir alıp veremediğimiz
Geçinip giderler seninle ve babamlarla.

Mihemed der: Ey Seyrê anam olasın
Bilirim bacım, senin ve yüreğimin yarasına derman yazdır, şen yazdır
Görmüş işini gücünü eloğlu.
Bilirim Remolar büyüktür, güçlüdür

Yok bir alıp veremediğimiz
Geçinip giderler seninle ve babamlarla.
De seyreyle Bişarê Çeto'yu
Oturmuş kasrın yamacına zabitlerle kumandanlarla
Ha bire yüklenir, nasıl da kınar ağabeyini
Sarmış etrafını saldırganlar Kozika Kolanê'nin Emê Gozê'nin
Kadir kıymet vermez bundan sonra kimse ah bahtsız bacım ağabeyine.

Seyrê Dibê: Mihemedo lo bira / Havîn e ji kula dilê min bira ji te re xweş havîn e / Le xelkê der û bênderên xwe hilanîne / Li kozik û muderisê Mala Remo necadîne / Le Mala Remo maleke ber û mêrî ne / Tu mêrê me Mala Remo li / ser hev du tunî ne / Ji berê de ji mala bavê min û te re maleke mêşinî ne
Mihemedo dibê: Lê lê Seyrê diya min bûyê / Xwiha minê ez zanim havîn e ji kula min û te re xweş havîn e / Le xelkê der û bênderê xwe hilanîne/ Ez zanim Mala Remo maleke ber û mêrî ne / Le tu mêrê me Mala Remo li ser hev du tunî ne / Ji berê de ji mala bavê min û te re maleke mêşinî ne / De bala xwe bide Bişarê Çeto / Bi zabitan û qumandanan re li palê qesrê rûniştîne / Le çawa tan li ser tanê îro li kekê te dixîne / Li ser Kozika Kolanê li ser Emê Gozê de dayê / hicûmçî ne / Le ji îro pê ve golikê gundan ji kekê te nahewîne / xwehê rebenê hahîhîiii

Vay anam vay anam vay
Sîsilê haykırır olanca sesiyle kasrın yamacında
Der: Emîne vay anam vay anam
Haleb'in katranı, Nusaybin'in zacı, Basra'nın isinden
Siyah bir Hamudê şalı dolamış senin ve kendisinin başına.
Seyreyle Bişarê Çeto'yu
Sabahtan beri Zoq'un Kaymakamıyla
Bulanık'ın Kaymakamıyla
Elmedîna'nın Kaymakamıyla
Çerkez ile Bêzarê Deşta Mûşê'nin birkaç adamıyla
Pencînarların yedi sülasi
Geliyê Zîlan'ın Şeyhi Şêx Silê'yle
Aşağı ve Yukarı Reman'ın adamlarıyla
Ve kalleş emmioğlu Simê Ozman'la saldırır bahtsız ağabeyimin kasrına.

De heyla lê dayê, hey la lê dayê, hey la lê dayê / Lê dayê lê dayê lê dayê lê dayê / Sîsilê bi sê denga li palê qesrê dikir gazî / Dibê: Emîne de lê lê lê dayê / Bi qîr û qetrana Helebê, bi zaca Misêrbînê, bi teniya Besrayê / Şareka reşa

Hamûdê li dora serê xwe û te pêçaye / Tu bala xwe bide bi Qaymeqamê Zoqê ve çi Qeymeqamê Kopê ve bi Qaymeqamê Elmedîna ve / Le Bişarê Çeto bi heft bavê Pencînaran ve / Bi çend kesê Çerkez û Bêzarê Deşta Mûşê ve / Bi Şêx Silê Şêxê Geliyê Zîlan ve / Bi Rema jorî ve bi Rema jêrîn ve / Bi Simê Ozman pismamê xayin ve / Ji siba Xwedê ve bi ser qesra kekê min rebenê lawo ji xwe re hicûmçi ne

Haykırır olanca sesiyle Gozê: Ey Emo de vur hey
Olmasın korkun devletin askerinden, yaban eldedir, el oğludur
Tüfek patlayanda, kan akanda
kardeş kardeşe sahiplik etmez.
Olmasın korkun Dağ Kavmi Eliyê Ûnis'ın askerlerinden.
Olmasın korkun Çeto'nun her üç oğlu Bişar, Cemîl ve Gênco'dan.
Bir de Mihemedê Derwêş, Şemsedîn'in babası Meysê'nin
ağabeyinden korkun olmasın, merttir yiğittir.
Olmasın korkun Perîxan'ın oğlu Emînê Ehmed'ten
Yorgan ve döşeklerin talanındadır gözü.

Le Gozê bi sê denga dikir gazî: Emo lo lawo de lêxe / Bila tirsa te tunebe ji eskerê dewletê kurê xelkê ye / Gava terqîn bikeve tivingê / Xwîn bikeve erdê bira li bira nabe xweyi ye / Le bila tirsa we tunebe ji eskerê Eliyê Ûnis kewê çiyê ye / Le weka kewê ji xwe re bikeve deştê ye / Le bila tirsa we tunebe ji Emînê Ehmed lawê Perîxanê / Tê lihêf û dewşeka nazbalgîva talana ji xwe re dibe direvîne / Le bila tirsa we tunebe ji her sê zarê Çeto ye / Yek jê Cemîl e, yek jê Bişar e, yek jê Gênco ye / Bila tirsa we tunebe ji Mihemedê Derwêş Bavê Şemsedîn, Kekê Meysê ye / Hefad û xweşmêr e kuştiyê di ber xelkê de

Haykırır olanca sesiyle Emê Gozê:
Gozê hey anam
Yoktur korkum eloğlu devletin askerinden
Yoktur korkum Dağ Kavmi Eliyê Ûnis'ın adamlarında
Yoktur korkum Perîxan'ın oğlu talancı Emînê Ehmed'ten
Yoktur korkum Şebo'nun babası Bişarê Çeto'nun adamlarından
Odur ki korkum ocağı sönesi Simê Ozman
Kalleş emmioğlu bilir yerimizi mevzimizi.

Hey anam hey
Naralar atarak hallah hallah deyip sürmüşler adamlarını

Hedîsê Zêwikê'ye
Doğrultmuşlar sustemleri Kozikê Kolanê'ye
Ve basmışlar hep beraber tetiklere.
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım Emê Gozê'nin Hesenê Şêxo'nun Mihê Emer'in
Cenazesinin Hedîsê Zêwikê de Kozikê Kolanê'de kalmasına.

Emê Gozê bi sê denga dikir gazî: Gozê lê dayê / Le tirsa min tunene ji eskerê dewletê kurê xelkê ye / Le tirsa min tunene ji eskerê Eliyê Ûnis kewê çiyê ye / Le tirsa min tune ji Eminê Ehmed lawê Perîxanê / Tê terş û talana ji xwe re direvîne/ Le tirsa min tunene ji eskerê Bişarê Çeto babê Şebo / Le tirsa min heye ji wê tirsê Simê Ozman malikşewitî / Pismamê xayîn e îro bi kozik û deverê me dizane

Elê hey la lê dayê / Bi hela hela nav tê danê, berê xulama dişeyine Hedisê Zêwikê / Li ser Kozika Kolanê, berê sûstema danê kozika kolanê / Davên bi hev re tili danê / Le heyfa min tê li wê heyfê / Cinazê Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer / Îro mane li Hedisê Zêwikê dayê ji xwe re li Kozikê Kolanê / Hahihiii

Xalê Birê'nin (Birahîmê Newrozî) Ağzından
Vay bana vay bana vay
Meresê der: Ey Sîsil, bacım aklım kavgada Çepera Bacorê'de kaldı
Bağırdı Bişar: Ey Emo, gel teslim ol bana
Teslim olmazsan Şebabımın başına yemin ederim ki
Sabah bu vakitler Baxemsê kasrını samanlık yaparım
Emo der: Ey Bişar üç kere yemin ettim hey
Teslim olmayacağım hiç kimseye.
Üç gündür ayaklarım prangalı, ellerim kelepçeli
Sorarsan pranganın anahtarını
Baxemsê kasrında o odanın penceresinde.
Emo'nun karısı Şemsê Hanım yürür sipere
Der: De haydi yiğidim de haydi
Kaç kere dedim, yamandır Şebo'nun babasının kavgası
Yalınız seninle olmaz, tek başına kollama kendini.
Gücendi Emo vurdu prangaya kollarını ayaklarını
Yolladı Şemsê Hanımın odasına pranganın anahtarını
Ve yarım metre kazıp koydu toprağın altına.
Anası Gozê kurbandır oğluna, yürür sipere
Der: Vur aslanım haydi vur

Anan kurban kara kaşına kara gözüne haydi vur
Öyle bir kavga tut ki Kozikê Kolanê'de
Dört bir yana yayılsın ünün.
On iki emmioğlu vardı Emo'nun
Altısı onun izinde, yolundaydı.
Yanmam o yiğitlere o civanmerdlere kıyılmasına
Yanarım Emê Gozê'nin yediği darbeye
O canım kızıl bıyıklar dökülmüş dudakların üstüne
Hahîîî...

Vay bana vay bana vay
Meresê der: Hey Sîsil bacım
Bişarê Çeto'nun adamları
Remî ve Pencînarların dört sülalesiyle
Dağ Kavmi Eliyê Ûnis'ın adamlarıyla
Zoq'un ve Elmedîna'nın müdürleriyle
Çaçan ve Çerkezle
Türklerin kumandan ve beyleriyle
Topa tutarlar senin ve babamgilin siperlerini.
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım senin ve babamgilin dört yiğidi
Prangalı kalakaldı bahtsız bacım
Ebo Jorê de Kaniya Sîmo da Gelin Kayasında.
Baktım Emo'nun anası yürür sipere doğru.
Dedi: Vur aslanım haydi vur
Anan kurban kara kaşına kara gözüne haydi vur
Öyle bir kavga tut ki eshabelerin devri gibi
Konuşsun dünya alem sağ olduğumuz sürece.
On iki emmioğlu vardı Emo'nun
Kıydılar altısına Emo'nun yolunda, koydular ölüsünün üstüne.
Yanmam o yiğitlere o civanmerdlerin kıyılmasına
Yanarım Emê Gozê'nin yediği darbeye
O canım kızıl bıyıklar dökülmüş dudakların üstüne
Hahîîî...

Lê lê lê wayê lê lê wayê wey lê lê wayê /Meresê got: Sîsilê xwehê dilê min ma li ser Çepera Bacorê / Li ser qal û dewayê / Bişar dikire gazî: Emo lo lawo tu ji

min re were rayê / Serê Şehabê xwe kim tu ji min re neyê rayê / Sibê van çaxa ezê odeka Baxemsê bikim kadîna kayê

Emo digo: Bişaro lo lawo min sond xwariye / Bi her sê navê qesemê li ser dinyayê Ez bi kesî re nayême rayê îro sê roj e / Mine piyê xwe li qeydê da destê xwe di kelepçê da /Eger tu pirsiyara kilîta qeydê ji min dikî / Li odeka Baxemsê lawo wê di pencerê da

Şemsê Xanima jina Emo meşiya li ser kozikê / Digot: De hêde ribado de hêde / Min çend car gote di şerê Babê Şebo giran e / Bi te çênabe tu yê bi serê xwe mekî / Emo xeyîdî ling û milê xwe bi qeydê xist / Kilîda qeydê şande oda Şemsê Xanimê Niv metro erd kola xiste binê erdê re

Goza diya wî jê re mêr e meşiya bi ser kozikê /Got: de lê re ribado de lê re / Dayîk bi qurbana çavê te yê belek e tû lê re / Tê şerekî ji me re bikemînî li ser Kozika Kolanê / Ku nav û dengê te ji me re bimîne ji dinê re

Diwazdeh pismamê Emo hebûn şeş ew bûn / Di şop û rêça wi de bûn / Heyfa min li girtin û kuştina egîdan û xweşmêran nayê / Li wê heyfê tê derbeka li Emê Gozikê dane simbilê sor ê sosinî / Xiriyane li ser lêvê de lawo / Hahîîî...

Ax de lê lê lê wayê lê lê lê wayê / Meresê digo: Sisilê lê xwehê min di mîla şibekê li milê da / Eskerê Bişaro Çeto, bi çar babê remî û Pencînariyan / Eliyê Ûnis Qewmê Çiyê ve / Elmedîna Midûrê Zoqê ve bi Çaçan û Çerkezê / Li beriyê siwariyan Belisê ve bi qumandar û bi kûmsorên tirkan ve / Top ser topê kozik û meteresên mala bavê min û te girêda / Lê heyfa min çi nayê heyfa min li wê heyfê tê / Her çar egidê mala bavê min û te rebenê / Mane çepa Eba Jorê Kaniya Simo / Kevirê Bûka xwehê rebenê di qeydê de

Min di Goza diya Emo meşiya bi ser kozikê de / Got: De lêde ribado de lêde / Dayîk bi qurbana çavê te yê belek de tu lêde / Tê şerekî ji me re biki mîna eshabê dewra berê / Heta em sax bin nav û dengê te ji min re bimîne dinê re / Diwazdeh pismamê emo hebûn şeş ew bûn / Di şopa rê de şeşê din kuştin bi ser cinazê Emê de / Heyfa min ji girtin û kuştina Egîdan û xweşmêran nayê / Li wê heyfê tê derbeka li Emê Gozikê dane / Simbêlê sorê sosinî xiriyane bi ser lêvê de lawo

Hahîhîîî

Bu çatışmanın sonunda Emê Gozê, Hesenê Şêxo, Mihê Emer ve Mihemedê Ozman'ın amcası Mihemedê Derwêş Osmanlı'nın onlarca askeriyle birlikte öldürülür.

YEDİ ŞEHRİN FATİHİ VE KADINLAR ORDUSUNUN KUMANDANI:
GÊNC XELÎL İLE EDÛLÊ

"1930'lu yıllarda, Bağdat'ta Arapça, Kürtçe, Ermenice ve benzer dillerde kaset yapan birkaç yabancı firma vardı; Bizanfun, Nayef, Neîm bu firmalardan bazılarıdır. O dönemlerde güzel sesiyle ün salmış Kawîs Axa, yakınlarının arzusuna uyarak Bağdat'a gider ve Neîm firmasına başvurur. Ancak firma yöneticileri, 'Sen kekemesin!' der ve onu geri çevirirler. Kalbi kırılan Kawîs Axa, firmadan ayrılıp yakındaki bir Kürt çayhanesine gider. Yaşadığı hayal kırıklığı ve gurbet acısının da etkisiyle, elini kulağına atar ve yüksek sesle "Gênc Xelîl" kılamını söyler. Orada bulunan herkes etrafına toplanır ve onu yürekten dinlemeye koyulurlar. Herkesi etkisi altına alan bu ses firma yöneticisinin kulağına kadar ulaşır. Yönetici telaşla Kawîs Axa'nın yanına gelir ve, 'Bağışla bizi. Senden ricam şu ki, firmaya bir daha gelesin,' der. Ve böylece firma yöneticileri onunla bir anlaşma yapıp, ilk kılamı 'Gênc Xelîl'i plağa kaydederler..."

Evet, böyle diyor Kak C. Oremar, Huner dergisinde yayınlanan bir yazısında. Böyle bir giriş yapmamın sebebi, "Gênc Xelîl ve Edûlê" kılamından önce, bütün dikkatleri, ilk defa bu kılamla ünlenen ve ülkenin dört tarafında, Ortadoğu'da ve Kafkasya'da, Kürtlerin yaşadığı her yerde bu kılamın tanınmasını sağlayan "Dağların ve Yaylaların Bülbülü Kawîs Axa"ya çekmekti.

Gelin şimdi hep beraber bu hikâyeye kulak verelim.

Diyarıbekir Paşasının Yeğeni: Gênc Xelîl

Gênc Xelîl, Diyarıbekir'de yaşarmış; Diyarıbekir Paşasının da yeğeni imiş. Gel zaman git zaman, Osmanlı Devleti, komşularına

savaş açmış. İşte tam da bu esnada, Padişah, bir gece rüyasında yedi şehrin fethinin Gênc Xelîl adlı bir gence bahşedildiğini görür. Sabah erken kalkan padişah, vezir ile danışmanlarını çağırır, rüyasını anlatır ve, "Diyarıbekirli Gênc Xelîl, diye biri benim askerlerimin arasındaymış ve yedi şehrin fethi ona bahşedilmiş. Rüyam bundan ibaret, buyrun yorumlayın!" der.

Vezirlerden biri eğilir ve der: "Bilirim haşmetlim! Diyarıbekir şehrinde Gênc Xelîl isminde bir genç yaşar."

Sözün kısası, Padişah, vezirini Diyarıbekir şehrine gönderir. Derler, sora sora Bağdat bulunur. Vezir de sorgu sual edip Gênc Xelîl'in evini bulur, kapısına varır. Yaşlı bir kadın kapı önünü süpürmektedir. Vezir onu selamlar ve der:

– Nine! Gênc Xelîl'in evi burası mı?

– Evet oğul! Buyur içeri geç, ben onu çağırayım.

Yaşlı kadın Gênc Xelîl'i çağırır. İçeri giren Gênc Xelîl üzerindeki nişanları görünce veziri hemen tanır.

Hal hatır soran Gênc Xelîl, lafı vezirin ziyaretine getirir:

– Vezirim, başım gözüm üstüne! Hayırdır?

– Vallahi devlet savaş hazırlığında. Padişah efendimiz rüyasında, yedi şehrin fethinin sana bahşedildiğini görmüş. İşte budur sebebi ziyaretim.

Gênc Xelîl vezire sorar, vezir cevap verir:

– Sen devletin veziri değil misin?

– Evet!

– Bugüne bugün devlet senin elinin altında değil mi?

– Evet, benim elimin altında.

Gênc Xelîl devam eder:

– Pekala, bir dileğim vardır senden, şayet yerine getirirsen seninle sefere gelirim. Yok, eğer bu isteğimi yerine getirmezsen, devlet beni alakadar etmez, gitmem sefere.

Vezir:

– Buyur söyle!

Gênc Xelîl:

– Amcamdır bu şehrin paşası. Edûlê'dir kızının adı. Benim gönlüm onda, onun gönlü de bendedir. Lakin amcam bana vermez kızını. Dileğim, bana amca kızını iste, geleyim seninle sefere.

Vezir der:

– Pekala Gênc Xelîl. Gidip bu işi yoluna koyalım!

Akşam olur. Gênc Xelîl ve vezir Diyarıbekir Paşasının divanına giderler. Derler ki, veziri gören paşayı bir korkudur almış. Demiş içinden, olsa olsa çok büyük bir hata etmişimdir, yoksa devlet koca vezirini niye Diyarıbekir'e yollasın?

Vezire bakarak, der:

– Ya vezir başım gözüm üstüne! Hayırdır? Acep bir kusur, bir günahımız mı oldu? Yoksa devlet seni buralara sürgün mü etti? Ne sen bizi haberdar ettin, ne de biz senin hatırın için bir merasim tertipledik.

Vezir olanları bir bir anlatır, paşayı saran korku ve endişe anında yok olur. Der ki:

– Safa geldiniz! Kızım Edûlê ve her şey Gênc Xelîl'e feda olsun.

Paşa o gece kızı Edûlê'yi telli duvaklı bir gelin yapar ve bir melle (imam) ile bir feqî (fekeh) çağırtır. Allahın emri, Peygamberin kavliyle Edûlê'yi Gênc Xelîl'e nikâhlarlar.

Velhasıl sabah olur, Gênc Xelîl vezire yaklaşır ve der:

– Efendim! Görüyorsun halim nicedir. Bana üç gün müsaade, evimin ihtiyaçlarını gördükten sonra düşeriz yollara.

Üç günün sonunda Gênc Xelîl anasıyla, üç günlük karısıyla vedalaşıp vezirle birlikte tutar harbin yolunu. Devlet ordusunun başkumandanı olur.

Savaş biter. Yedi şehrin fethi gerçekleşmiştir artık. Devlet, nişanlara boğar yedi şehrin fatihini. Herkes evinin yolunu tutar. Ama gel gör ki, Gênc Xelîl'e musallat olur bir hastalık ve kalır Şam vilayetinde; dönemez memleketine.

Günler günleri kovalar. Herkes evinde, çocuklarının yanındadır artık. Bir gün, bir kadınla bir kız, Edûlê'nin yanına varıp Gênc Xelîl'in akıbetini sorarlar. Edûlê dert ve tasa içindedir. Bakar ki, tepenin başında savaştan dönen seferciler görünür. Gênc Xelîl'in akıbetini soran kadın ve kıza der ki:

– Durun hele! Şu sefercilerden sorayım, nicedir Gênc Xelîl'in hali?

Sefercilerle Edûlê arasındaki konuşma şöyle gelişir:

Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
Hele de emmioğlunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Büyük bir acı kaplamış bedenini
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.

Seferçî ne dibêjin Edûlê korî nemayê li dinyayê / Ka bêje kuramê te bi çi terzî ye / Dibê: Kuramê min siwarê hespê boz, î deqdeqî ye / Qamçiyekî zîvîn e li destê wî ye / Fetha heft bajaran li ser milê wî ye / Seferçî ne dibêjin Edûlê korî nemayê li dinyayê / Betara çavê te rijiyayê, ew zilamê tu dibêjî / Heft bajaran fetih kiriye, dewletê nîşanekî li milê wî xistiye / Êşekî li can û bedenê wî peyda bûye / Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûlahê / Qonaxa bist û çar saetan li binê Şama Şerîf ji wirvetir ve maye

Edûlê anasının yanına döner ve şöyle der:

Vay anam bahtsız anam
Bir düş gördüm
Der, hayırlı olsun düşün
Hele deyiver düşünü anana
Yorumlasın anan sana.
Der: Ana, gördüm bazı beyaz hanlar

Gördüm iki kavak dikmişler avluda
İki soğuk ve duru pınar var altında
İki karayılan dolanmıştı ağaca
İki şahin de üstünde.

Lê lê dayê rebenê / Minî xewneki li xewa xwe diye / Dibê lawo bila xewna te yê xêr be / De xewna xwe ji dayika xwe re bêje / Dayika te ji te re tabîra xewnê bixîne
Dibê, dayê min dît hinek xan û manê spî bûn / Min dît du tayê spîndaran di hewşê de çikandibûn / Kanîkeka zelal a cemidî li binê van darê hanekê bûn / Du teyrê bazî li serê van darê hanekê bûn / Du marê reşî li darê lefandî bûn

Edûlê'nin anası der: Düşün hayırlı olsun hey
Beyaz hanlar babangilin hanlarıydı
Avludaki iki kavak
Senin ve emminoğlu Gênc Xelîl'in fidan boyuydu.
Ağacın altındaki soğuk ve duru pınar senin gözyaşların
Ağacın üstündeki o iki şahin
Senin ve emminoğlu Gênc Xelîl'in kalbiydi.
Ağaca dolanan o iki karayılan
Senin örüklerin ta kendisiydi.

Dayika Edûlê dibê, lawo bila xewna te yî xêr be / Xan û manê spî xan û manê mala bavê te bûn / Ew her du tayê spîndaran di hewşê de / Bejna te û kuramê te Gênc Xelîl bûn / Kanîkeka zelal a cemidî li binê darê stêrên çavên te bûn / Ew her du teyrê bazî li serê darê / Qelbê te û kurapê te Gênc Xelîl bûn / Her du marê reşî li darê lefandî / Baqê keziyê te bi xwe bûn

Edûlê, Diyarıbekir şehrini dolaşır ve kendi yaşıtı kırk kızı bir araya getirir. Her birine siyah bir at, siyah bir mızrak ve siyah bir kılıç temin eder ve onların öncüsü olur. Az giderler uz giderler, Şam şehrine varırlar. Edûlê askerlerine ferman verir, şehrin etrafında çadır kurarlar. Ertesi gün Edûlê atına binip Şam şehrini karış karış dolaşır. İkindi vaktidir. Adamın biri evinin önünde çömelmiş abdest almaktadır.

Erkek gibi kuşanan Edûlê, adamı selamlar. Adam 'aleykümselam' der.

Edûlê der:

– Amca misafir ağırlar mısın?

– Oğul, misafir tanrı misafiridir. Başım gözüm üstüne. Ama seni ağırlamaktan korkuyorum!

– Niye, hayırdır?

– Evimde bir hasta var. Hastalığı ağır ve pistir. Yazıktır sana. Bakıyorum da sen o hastaya çok benziyorsun. Hastalığı çok pis, korkarım sana da bulaşmasından.

Edûlê yaşlı adama cevap verir:

– Amca, Allahın yanında hastalık çok, evimde de olsam, Allah isterse verir o hastalığı.

– Peki, buyur o zaman!

Edûlê atından iner ve içeri geçer. Bakar ki Gênc Xelîl hasta ve kendinden geçmiş, dünyadan haberi yok. Başucuna oturur. Edûlê onu tanır, fakat Gênc Xelîl onu tanımaz. Konuşurlar:

– Emmioğlu nasılsın?

– Sağ ol, Allah senden razı olsun. Hoş geldin. Memleketin nere?

Edûlê, tanınmamak için yalan söyler ve der:

– Siirt ahalisindenim.

– Hoş geldin, sefalar getirdin. Memleket kokusu geliyor senden. Seninle gönlüm ferahladı. Acep bizim memlekette ne var ne yok?

Birbirlerinin hal ve hatırını sorarlar. Gênc Xelîl Edûlê'ye der:

– Bizim memleketin kılamlarından bilir misin, bana söyleyesin? Acım artmakta, belki senin bir sözünle biraz olsun acımı unuturum.

– Peki, buyur dinle, sana bir kılam söyleyeceğim.

Gênc Xelîl'in başucunda duran Edûlê seferilerle yaptığı konuşmanın kılamını söylemek ister ona, fakat Gênc Xelîl'in üzülmesini istemez ve kılamda onun adını anmaz.

Haydi gelin, Edûlê'ye kulak verelim, bakalım ne söylemiş Gênc Xelîl'in başucunda:

De gel gel yok olası
Edûlê der: Ey seferciler! Emmimoğlu Gênc Xelîl'i gördünüz mü?
Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
Hele de emminoğlunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir.
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der: Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.
Yaslanmış kahvenin duvarına
Kağıt çeker, iskambil oynar
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemayê / Edûlê dibê, seferçîno we kuramê min Gênc Xelîl nediye / Seferçî ne dibên / Edûlê korî nemayê li dinyayê / Ka bêje kuramê te bi çi terzî ye / Dibê: Kuramê min siwarê hespê boz î deqdeqî ye / Qamçiyekî zivîn e di destê wî ye / Fetha heft bajaran li ser milê wî ye / Seferçî ne dibê'n, Edûlê korî nemayê li dinyayê / Betara çavê te rijiyayê, ew zilamê tu dibêjî / Heft bajaran fetih kiriye, dewletê nîşanekî li milê wî xistiye / Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê / Qonaxa bist û çar saetan li binya Şama Şerîf wirdetir ve maye / Xwe daye li ser piyê dikanê dileyîze / Bi kaxizê bi iskambîlê ji xwe re dikişîne kaxizê ve oyinê / Maye ji bona bazinê destê domamê

Edûlê böyle dediğinde Gênc Xelîl derin bir ah çeker ve der:

– Allah senden razı olsun, kim söyledi sana bu kılamı?

– Bilmiyorum kimin söylediğini. Ben dengbêj değilim, fakat bildiğim odur ki memleketin bütün çoban ve sığırtmaçları sabahtan akşama kadar bu kılamı söyler.

Gênc Xelîl der:

– Allah senden razı olsun emmoğlu. Ben ölmesine öleceğim. Sana kendi nişanımı vereceğim; oğlun da sen de sağ olduğunuz sürece bu nişan sizi korur. Bunun gibi bir kılam daha söyle bana.

– Şifalar olsun; nişanın da sana mübarek olsun.

Ve Edûlê, anasının yorumuyla, başlar gördüğü düşün kılamını söylemeye.

Bu kılamı söylediği sırada Gênc Xelîl'in başı yastıktan düşer, kendinden geçer. Edûlê dövünerek, der:

– O kadar yol geldim, memleket gezdim. Yetişemedim, kendimi ona tanıtamadım.

Edûlê başlar ağlamaya ve bu durum üstüne bir kılam yakar:

De gel de gel
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl de ayağa kalk
Arkadaşlarımız yarenlerimiz gitmiş evine
Yolcularımız tümden gitmiş evine
Yalnız emmimoğlu Gênc Xelîl
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.
De kaldır başını Gênc Xelîl'im
Belalara düşmüş başını.
Kalkıp tutarım gönlümün sultanı tayın yularını
Gezdiririm sokaklarda, mahallerde, çarşıda.
Atarım bugün kendimi nalbantların çarşısına.

De gel de gel
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl de ayağa kalk
Arkadaşlarımız yarenlerimiz gitmiş evine
Yolcularımız tümden gitmiş evine
Yalnız emmimoğlu Gênc Xelîl
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının yüzüğünün kaşını bekler.
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl
De kaldır başını Gênc Xelîl'im
Belalara düşmüş başını.
Kalkıp tutarım gönlümün sultanı tayın yularını
Gezdiririm sokaklarda, mahallerde, çarşıda.
Atarım bugün kendimi gümüşçülerin çarşısına.

Were lê lê were lê lê were lê lê / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê de rabe / Heval û hogirên me çûne malê / Rêwiyên me temamî çûne malê / Gênc Xelîlê kurapê min tenê / Xwe daye li ser piyê dikanê / Dileyize bi kaxiz û bi iskambilê / Dikişîne kaxizê vê oyinê / Maye ji bona bazinê destê domamê / De rabe serê Gênc Xelîlê min / Serê qendan û bendan / Ez ê rabim serê kelek û dor hevsarê ciwanikê / Evdalê dilê xwe bigirim bigerînim / Li sûk û li çarçî û li mehelan / Ez îro bavêjime ser sûka nalbendan

Were lê lê were lê lê were lê lê / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo qurbana te me li dinyayê de rabe / Heval û hogirên me çûne malê / Rêwiyên me temamî çûne malê / Gênc Xelîl kuramê min tenê / Xwe daye li ser piyê dikanê / Dileyize bi kaxizê ve oyinê / Maye ji bona gaja gustîla domamê / Edûlê dibê Genc Xelîlo heyrana te me li dinyayê / Serê Gênc Xelîlê min / Serê qendan û bendan / Ez ê rabim serê kelek û dor hevsarê ciwanikê / Evdalê dilê xwe bigirim, bigerînim / Li sûk û li çarçî û li mehelan / Ez ê îro bavêjime li ser sûka zîvkeran

Edûlê, bakar ki söyledikleri fayda etmiyor, namaz kılıp Allaha yalvarır. Bu sırada bilinci yerine gelen Gênc Xelîl gözlerini açar; Edûlê kendini tanıtır ve der ki:

– Kalk, burası bizim yerimiz yurdumuz değil.

Edûlê, Gênc Xelîl'le birlikte cengaverlerin yanına gelir. Cengaverlere seslenen Edûlê'ye bakan Gênc Xelîl dertlenir ve der:

– Edûlê sen kadınsın, bu kadar cengaverin içinde işin ne?

Edûlê der:

– Hepsi kız, benim gibi!

Memleketlerine doğru yavaş yavaş yol alırlar. Diyarıbekir yakınlarında, Gênc Xelîl'in isteği üzerine Şêxanî ırmağının kenarında çadır kurarlar, ki sabah olduğunda, kalan yolu da alıp Diyarıbekir'e ulaşsınlar.

Edûlê ve Gênc Xelîl çadırlarına çekilirler. Gece hükmünü sürerken, Edûlê elini Gênc Xelîl'in göğsünde dolaştırır, bir de bakar ki, soğuk bir ter basmış bedenini.

Evet, Gênc Xelîl hakkın rahmetine kavuşmuştur.

Edûlê Gênc Xelîl'in üstüne yanık bir kılam yakar:

De gel de gel de gel
Edûlê der, Gênc Xelîl kurbanın olam

Vardım Şêxanî ırmağına ağaçlıktır.
Gece yarısından sonra
Dolaştırdım elimi emmimoğlu Gênc Xelîl'in göğsünde
Bir sıcak bir soğuk ter basmış bedenini.
Edûlê der, ey Gênc Xelîl kurbanın olam
Bütün dağlar diyor dağ biziz
Geziyor dağda bayırda nahırdaki buzağılar
Varıp çift sürenlerin yanına
Diyorlar ey çiftçiler bırakın o öküzleri
Bizi bağlayın, biz de öküzüz.
Bugünden tezi yok önüne gelen kopuk
Şal û şepik[1] kuşanacak
Varıp babamın divanına
Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
Bizde emminoğlu Gênc Xelîl gibi beyiz ağayız diyecek.

Were lê lê were lê lê were lê lê / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me li dinyayê / Ez ê bi Çemê Şêxaniyê diketim wa bi dar e / Şeveka ji hikmê nîvê şevan û pê de / Destê xwe li ser singê Gênc Xelîl kurapê xwe digerînim / Lawo xweydaneka germ e yeka sar e / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo / Heyrana te me li dinyayê / Çiya hemî dibêjin em çiya ne / Golikê nava garanê digerin li çol û beyaran / Diçin ba cotyaran / Dibê'n, cotyarino van ga berdin / Me girêbidin / Em ji ga ne / Ji îro pê de çi qas sûtalekî ji mala xwe rabe / Wê şal û şapikekî li xwe bike / Were di diwana mala bavê min de rûnê / Wê bêje Edûlê korî nemayê / Em ji wekî kurapê te Gênc Xelîl axa ne

Edûlê bu ağıttan sonra kılıcını çekip kendini üzerine atar ve der: "Emmimoğlu Gênc Xelîl'den sonra ben de kalmam bu dünyada!" ve kıyar canına. Edûlê ile Gênc Xelîl'in cenazelerini Diyarıbekir'e götürüp gömerler.

Gelin şimdi de, kılamı baştan sona hikâyesiz ve yorumsuz bir şekilde dinleyelim:

Edûlê sefercileri karşılarken:

De gel de gel de gel
De gel de gel de gel

1 Şal û şepik: Geleneksel Kürt erkek giysisi.

Gel ey yok olası Edûlê
Edûlê inip sefere gidenlerin önüne
Der, ey seferciler
Allah kabul eyleye islam dini için yaptığınız seferi
Dönerken görmediniz mi aziz emmimoğlu Gênc Xelîl'i
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesin
Hele de emmioğlunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der, Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Büyük bir acı kaplamış bedenini
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

De wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê / Wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê wera lê / Wera lê Edûlê nemayê / Lebelê Edûlê xwe berdaye pêşiya seferçiyan / Dibêje, lo lo seferçino / Xwedê sefera we yê karê Îslamê qebûl bike / Hûn ê ji wê sefera dinê Îslamê dageriyan / Belê weyê kuramê min ê eziz neditiye nemaê nemaê nemaê / Ez ê pişti Gênc Xelîl kuramê xwe neminim / Dilo li dinyayê.....

Belê, seferçi ne dibê'n: Edûlê kori nemaê li dinyayê / Ka bêje kuramê te bi çi terzi ye / Dibê, kuramê min siwarê civanîkeki çar sali / Çal i beş ê deqandi ye / Qamçiyeki zîvîni di destê de ye / Fetha heft bajaran li ser milê wi ye....

Seferçî ne dibê'n: Edûlê kori nemaê li dinyayê / Ew zilamê tu dibêji heft bajaran fetih kiriye / Dewletê nîşaneki li milê wi daye / Wele êşekî li canê û bedenê wi peyda bûye / Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê / Qonaxa bist û çar saetan li binya Şama Şerîf wirdetir ve mayê / Îro xwe daye li ser piyê vê dikanê / Maye ji bona bazinê destê domamê nemaê nemaê nemaê / Ez ê pişti Gênc Xelîl kuramê xwe neminim / Dilo li dinyayê....

Edûlê der, ey Gênc Xelîl kurbanın olam gönlüm ataştadır
Edûlê der, ey Gênc Xelîl kurbanın olam gönlüm ataştadır
Bugün kara bir haber geldi, der:
Emminoğlu hastadır yaban ellerde
Hiç dermanı yoktur, yamandır hali.
Yok mu ki yaban ellerde bir hayırsever
Destek ola arka çıka.
Tutup koparırım boynumdaki altınları bu sabah
Gönlümün sultanının tayına bir çift nal yaparım.
Tutup çıkarırım burnumdaki hızmayı
Gönlümün sultanının tayına mıh yaparım.
Keserim bu bahtsızın örüklerimi
Gönlümün sultanının tayına yular yaparım.
Kalmış yaban ellerde, eloğlu demesin:
Bu Kürt süvari ne kadar işsiz güçsüz biri.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada emmimoğlu Gênc Xelîl'den sonra.

Belê Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me dilê min liyan e / Edûlê dibê, Gênc Xelîlo heyrana te me dilê min liyan e / Îro cewabeka nexêr hatiye dibê: Pismamê te li welatê xerîb nexweş e / Nexweşeki wayê gelo disa pir bê hal e / Li welatê xerîb keseki xûdanê xêra tunene / Xwe jê re bike balîv û berpal e / Ez ê rabim vê sibê zêrê serê xwe biqetînim / Ji ciwanikê dilê xwe re bikim cotek nal e / Ez ê xizêma pozê xwe derxim / Ji ciwanikê delalê dilê xwe re bikim gelo hûrbizmar e / Ez ê serkezikê xwe evdalê biqûsînim / Ji ciwanikê ji delalê dilê xwe re bikim ser kelek û dor hevsar e / Maye li welatê xerîb bila xelqê nebêje:Gelo çi siwareki Kurd ê çendî bê kar û bar e / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe neminim dilo li dinyayê...

Edûlê ile Anasının Edûlê'nin Düşüyle İlgili Konuşması:
Vay anam bahtsız anam
Bir düş gördüm
Der, hayırlı olsun düşün kızım
Hele deyiver düşünü anana
Yorumlasın anan sana.
Der: Ana, gördüm bazı beyaz hanlar
Gördüm iki kavak dikmişler avluda
İki soğuk ve duru pınar var altında

İki karayılan dolanmıştı ağaca
İki şahin de üstünde.
Edûlê'nin anası der: Düşün hayırlı olsun hey
Beyaz hanlar babangilin hanlarıydı
Avludaki o iki kavak
Senin ve emminoğlu Gênc Xelîl'in fidan boyuydu.
Ağacın altındaki soğuk ve duru pınar senin gözyaşların
Ağacın üstündeki o iki şahin
Senin ve emminoğlu Gênc Xelîl'in kalbiydi.
Ağaca dolanan o iki karayılan
Senin örüklerin ta kendisiydi.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada emmimoğlu Gênc Xelîl'den sonra.

Edûlê dibê:Lê lê dayê rebenê / Min xeweki li xewa xwe de diye / Dibê: Lawo bêje bila xewa te yî xêr be / Dibê: Lê lê dayê rebenê min diye / Xan û banê tev spî bûn / Min di du tayên spîndaran / Di hewşê de çikandî bûn / Wele kanîkeka zelal a cemidî / Li binê wan darên hanekê bûn / Du marên reşi li darê lefandî bûn / Du teyrê baz li serê wan darên hanekê bûn

Dibê: Lawo bila xewna teyî xêr be / Wele xan û banê spî / Xan û banê mala bavê te bûn / Her du tayê spîndaran di hewşê de / Bejna te û kuramê te Gênc Xelîl bûn / Le kanîka zelal a cemidî li binê darê / Stêrên çavê te bûn / Ew her du marên reş ê li darê lefandî / Baqê keziyê te bi xwe bûn / Belê ew her du teyrê bazî li serê darê / Le qelbê te û kuramê te Gênc Xelîl bûn / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê

Aşağıdaki kılamı Edûlê, Şam'da, Gênc Xelîl'in başucunda söyler. Edûlê seferden dönenleri karşılamaya giderken de aynı kılamı söylemiştir. Fakat Gênc Xelîl'in başucunda söylerken, o üzülmesin, kendi haline yanmasın diye, hastalığından söz etmez. Edûlê erkek gibi giyindiği için Gênc Xelîl onu tanımaz. Gênc Xelîl Edûlê'yi genç bir dengbêj sanır:

De gel de gel de gel
De gel de gel de gel
Gel ey yokolası Edûlê
Edûlê inip sefere gidenlerin önüne
Der: Ey seferciler

Allah kabul eyleye islam dini için yaptığınız seferi
Dönerken görmediniz mi aziz emmimoğlu Gênc Xelîl'i
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Seferciler der: Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesin
Hele de emmioğlunun şekli şemali nicedir
Der: Emmimoğlu, benekli kıratın süvarisidir
Gümüş kamçı elindedir
Yedi şehrin fethi ona bahşedilmiştir.
Seferciler der: Ey Edûlê körolası dünya yüzü görmeyesi
İki gözün önüne aksın, senin dediğin adam
Feth etmiş yedi şehri,
Devlet nişan vermiş ona
Büyük bir acı kaplamış bedenini
Kalakalmış Heka'da Beytullah'da
Yirmi dört saat Şam'dan ötede.
Yaslanmış kahvenin direğine
Kağıt çeker, iskambil oynar.
Emmi kızının elindeki bileziği bekler.
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê / Werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemaê / Belê Edûlê xwe berdaye pêşiya seferçiyan / Dibêje, lo lo seferçîno / Xwedê sefera we yê karê Îslamê qebûl bike / Hûnê ji wê sefera dinê Îslamê dageriyan / Weyê kuramê min ê eziz neditiye nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe neminim dilo li dinyayê...

Belê seferçî ne dibê'n: De lê lê Edûlê korî nemaê li dinyayê / Ka bêje kuramê te bi çi terzî ye / Dibê: Kuramê min siwarê ciwanikeki çar salî / Çal î beş ê deqandi ye / Qamçiyeki zivînî di destê de ye / Wele fetha heft bajaran li ser milê wi ye / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe neminim dilo li dinyayê...

Belê seferçî ne dibêjin: De lê lê Edûlê korî nemaê li dinyayê / Ew zilamê tu dibêji heft bajaran fetih kiriye / Dewletê nişaneki li milê wi daye / Maye li Hekê li Hekayê li Beytê li Beytûllayê / Qonaxa bist û çar saetan li binya Şama Şerîf wirdetir ve mayê / Le xwe daye li ser piyê vê dikanê / Maye ji bona bazinê destê domamê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe neminim dilo li dinyayê...

Bu kılamla birlikte kendine gelen Gênc Xelîl, erkek kılığındaki Edûlê'den kılamın devamını ister. Edûlê de gördüğü düşü yorumlayan anasının söylediklerini kılamın devamı yapar:

De gel de gel de gel
De gel de gel de gel
Edûlê der, kurbanın olam Gênc Xelîl
Kalkıp tutarım gönlümün sultanı tayın yularını
Gezdiririm sokaklarda, mahallerde, çarşıda.
Atarım bugün kendimi nalbantların çarşısına.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Edûlê der: Kurbanın olam Gênc Xelîl de ayağa kalk
Arkadaşlarımız gitmiş evine
Yolcularımız tümden gitmiş evine
Talihsiz emmimoğlu Gênc Xelîl
Yaslanmış kahvenin direğine
Bekler emmikızının elindeki bileziği.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Diyarıbekir yakınlarında Şêxanî ırmağının kenarında çadır kurdukları sırada Gênc Xelîl ölür, bunun üzerine Edûlê aşağıdaki kılamı söyler. Bu kılamdan sonra Edûlê, kendini kılıcının üstüne atar ve canına kıyar:

De gel de gel de gel
De gel de gel de gel yokolası
Vardım Şêxanî ırmağına ağaçlıktır.
Gece yarısından sonra
Dolaştırdım elimi emmimoğlu Gênc Xelîl'in göğsünde
Bir sıcak bir soğuk ter basmış bedenini.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

Körolası yokolası Edûlê der:
Bütün dağlar diyor dağ biziz.
Geziyor dağda bayırda nahırdaki buzağılar
Varıp çift sürenlerin yanına
Diyorlar ey çiftçiler bırakın o öküzleri
Bizi bağlayın, biz de öküzüz.
Bugünden tezi yok önüne gelen kopuk
Şal û şepik kuşanacak
Varıp babamın divanına
Biz de emminoğlu Gênc Xelîl gibi beyiz ağayız diyecek.
Ben ölem ben ölem ben ölem
Gönlüm gayrı kalmam bu dünyada Gênc Xelîl'den sonra.

De werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê / Werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê werî lê lê nemaê / Edûlê korî nemayê li dinyayê / Sibe ye ezê bi Çemê Şêxaniyê diketim / Çemeka wa bi dar e / Ez ê şeveka ji hikmê nîvê şevan û pê de / Destê xwe li ser singê / Gênc Xelîl kuramê xwe bigerînim / Gelo wele xweydaneka germ e yeka sar e / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê...

Belê Edûlê korî nemayê dibê: Çiya hemî dibêjin em çiya ne / Golikê nava garanê digerin li çol û li beyaran / Diçin ba cotyaran dibêjin: Cotyarîno van gayan berdin / Me girêbidin em ji ga ne / Ji îro pê de çi qas sûtaleki ji mala xwe rabe / Wê şal û şapikeki li xwe bike / Wê were odeka mala bavê min de rûnê û / Bêje: Edûlê em ji weka Gênc Xelilê kuramê te axa ne / Nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê nemaê / Ez ê piştî Gênc Xelîl kuramê xwe nemînim dilo li dinyayê...

Kaynakça

1 Kawîs Axa hakkındaki bilgiler Almanya'da Akademiya Çand û Hunera Kurdî tarafından yayınlanan "Huner" dergisinin birinci sayısından, Kakşar C. Oremar'ın "Bilbilê Çiya û Zozanên Welêt: Kawîs Axa" adlı yazısından alınmıştır.
2 Kılamın hikâyesi Botan ve Garzan Bölgesindeki birkaç bilgeden alınmıştır.
3 Kılamın Kawîs Axa tarafından söylenen versiyonu, sanatçının Kom Müzik tarafından çıkarılan Lawik adlı kasetinden alınmıştır.
4 Hikâye ve olayın sonunda yer verdiğimiz uzun kılam Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından derlenmiştir.

AŞİRETLER ARASINDAKİ KARDEŞ KATLİNE TRAJİK BİR ÖRNEK:

EMÎNÊ PERÎXANÊ İLE EVDILÊ BIRAHÎM

Vakti zamanında, ülkemizdeki aşiretlerin "onulmaz dertlerin"den biri de kardeş katli idi. Maalesef çoğu olayda öyle bir noktaya gelinmişti ki, iş katliama kadar varmıştı. Biz Kürtlerin tarihinde, bunun gibi yüzlerce olaydan söz edilebilir. Böylesi olaylarda sayısız yiğit insan öldürülmüş ve bu yiğitler arkalarında sayısız yetim ve gözü yaşlı dul bırakmıştır. Gêncoyê Çeto gibi, eli kınalı daha birçok kişi böylesi felaketlere kurban gitmiştir. Bu uğurda işlenen cinayetler kardeş katline kadar varmıştır. Bu sebeple biz, şimdiki bölümü bu konuya ayırdık. Sizlere, Osmanlı ile bir olup kardeşi Evdilê Birahîm'in ölümüne sebep olan Emînê Perîxanê'den söz edeceğiz.

Evet! Evdile ile Ehmed, Perîxanê'nin çocuklarından ikisidir. Belki dersiniz Evdile ile Emîn'in babaları bir değil mi ki birinin adı Emînê Ehmed (Ahmetoğlu Emin) diğerinin Evdilê Birahîm'dir? (İbrahimoğlu Abdullah) Doğrudur, Emîn ve Evdile'nin anaları bir babaları ayrıdır. Çünkü Perîxan, kocası öldükten sonra bir daha evlenmiştir. Her ne kadar Emîn ile Evdile bazen babalarının adıyla anılsalar da, çoğunlukla analarının yiğitliği ve becerikliliğinden dolayı analarının adıyla anılırlar.

Bir Yiğit ve Bir Hain

Emînê Perîxanê, Reman Aşiretinin liderliğini yapmak iddiasındadır. Fakat bilir ki halkın gönlündeki asıl lider kardeşi Evdile'dir. İnsanlar onu yürekten sever ve bilirler ki, Evdile değerli, yiğit ve zulme karşı bir insandır. Emîn ise kardeşinin bu kadar sevilmesini,

ona lider gözüyle bakılmasını çekemez. Emîn artık buna dayanamaz, kardeşini Erkan-ı Harbe ihbar eder ve onunla birlikte Barislê köyünde 11 kişiyi öldürtür. Bu yeni bir şey değildir; Emîn eskiden beri devletle işbirliği yapmakta, devletin ajanı olarak çalışmaktadır. Askerleri onlarca defa Reşkotan ve Sînikan köylerine götürüp, yüzlerce evin yakılıp yıkılmasına sebep olmuştur.

Evdilê Birahîm, Yüzbaşı Samir Bey'i Öldürür

Bu olayın hikâyesine ve kılamına geçmeden önce, Evdilê Birahîm ya da Evdilê Perîxan'ın Osmanlı ordusunun kumandanlarından Samir Bey'e karşı gerçekleştirdiği isyana ve onu öldürmesine değinmek istiyoruz.

Görüşlerine başvurduğumuz dengbêjlere göre Yüzbaşı Samir Bey, ülkedeki isyan ve başkaldırılara karşı yürütülen mücadelenin kilit kişisidir. Kürtlerin birçok başkaldırısına karşı kumandan olarak görev yapmış, birçok isyancının evini yakmış, malını mülkünü talan etmiş ve birçok Kürt'ün de kendi ülkesinden sürgün edilmesine ya da Suriye Kürdistanı ve Doğu'ya (İran Kürdistanı) geçmesine sebep olmuştur. Ayrıca denilir ki, bu şahsiyet, Geliyê Zîlan İsyanında ana karnındaki birçok çocuğu öldürmüştür. Bir kılamda Samir Bey'in şöyle dediği söyleniyor:

> "... Öyle yapacağım ki, Zilan vadisindeki on iki köy, bir kadın eskisinden umut dileyecek..."
>
> *"...Ezê bikim ku duwazdeh gundê Geliyê Zîlan li hêviya kevneke jin bimîne..."*

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, Samir Bey o denli zalimmiş ki yöre halkına hayatı zindan etmiş.

Samir Bey Zilan vadisindeki aşiretlerden sonra, Garzan Bölgesine, Perîxanların aşiretinin bulunduğu Reşkotan[1] ve Reman

1 Reşkotan: Garzan'ın, Batman ve Beşiri ırmağı arasında kalan bölümü (yöredeki aşiretler de bu adla anılır).

mıntıkasına yönelir. Yörede ne kadar köy varsa Samir Bey tarafından yakılır yıkılır. Bu yıkımdan kaçmayı başaran Perîxanların aşireti, günümüzde hâlâ birkaç evlerinin bulunduğu Suriye'ye geçer.

Bundan birkaç yıl önce olayla ilgili görüştüğüm kişilerin verdiği bilgilere göre, Samir Bey, köylülerin yangından kaçırıp mağaralarda sakladıkları döşek ve yorganları da yakar.

Evdile, anası Hacî Perîxanê'yi Binxetê'de[1] bırakır ve tekrar Garzan Bölgesine döner. Sarp bir vadi olan Şêpê Reman'da[2] askerlerin önünü keser ve orada Samir Bey'i öldürür. Başını kesip, cesedini ırmağa attıktan sonra başını alıp Binxetê'ye götürür ve anası Perîxan'ın önüne atar, der:

> "Al! Sana hediyemdir Samir Bey'in başı. Yorgan ve döşeklerinin yerine..."
>
> *"...Ha! Min ji te re serê Samîr Begê, Ji dêvla lihêf û dewşekên te, diyarî anî..."*

Samir Bey'in Evdilê Perîxanê tarafından öldürülmesinin kılamı, Garzan ve Serhad'daki dengbêjler tarafından şöyle yakılır:

> Kavga günüdür ey ağam
> Kavga günüdür ey paşam
> Evdilê Birahîm ile Samir Bey'in kavgası.
> Samir Bey ile Evdilê Birahîm'in tüfeklerinin sesi
> Karışır, yankılanır Şêpê Reman'da.
> Yemin etmiş üç defa Evdilê Birahîm, der:
> Koparacam bugün kamayla Samir Bey'in başını
> Cesedini göle atıp
> Başını mızrağa takıp
> Geçecem sınırı.
> Koyup anamın önüne, diyecem:
> Ana al sana mağaradaki yorgan ile döşeklerinin öcü.

1 Kürtler Suriye Kürdistanı'na "Sınırın Altı" anlamına gelen Binxetê derler.

2 Şêpê Reman: Batman ve Hasankeyf arasında bir tepe.

Axao de şer e maqûlo de şer e / Şerê Evdilê Birahîm û Samir Begê / Dengê tivingê Samir Begê û Evdilê Birahîm / Ketine Şipê Reman ji xwe re li hev digere / Evdilê Birahîm bi sê sond xwarî li dinê ye / Dibê: Ezê îro serê Samir Begê / Jê bikim bi qamê ye / Cinazê wî bavêjim golê ye / Serê wî bidim darê rimê / Derbas bikim binxetê ye / Ezê deynim ber çoka Hacî Perîxanê / Ezê bêjim: Dayê ji te heyfa / Lihêf û dewşekê mantên / Malê şikeftê ye

Artık hikâyemizin başına dönebiliriz. Buyrun bakalım, Evdilê Perîxanê nasıl tutuklanıp öldürülmüş ve olayın sonunda 11 kişinin öldürülmesine sebep olan devletin işbirlikçisi Emînê Perîxan'ın başına neler gelmiş.

Hikâyemizin başında, Emînê Perîxan'ın kardeşi Evdile'yi çekemediği için ihbar ettiğini belirtmiştik. Samir Bey'i öldürdüğü gerekçesiyle devlet kayıtlarında adı geçen kardeşi Evdilê Perîxanê'nin Binxetê'de firari olduğunu sanır. Gerçekte ise Samir Bey'in öldürülmesinden bir süre sonra ailesiyle köyüne dönmüştür.

Evdile'nin Başını Koparıp Diyarıbekir'e Götürürler

Emînê Perîxan'ın ihbarı üzerine Osmanlı'nın askerleri Barislê köyünü[1] basıp Barislê kasrında Evdile'yi ele geçirirler. Askerler içeri girmeden önce Evdile anası Perîxan'dan bulgur pilavı yapıp, tabancasını içine koymasını ister. Bu planı gerçekleşecek olursa, kardeşi Emîn ve beraberindeki askerleri öldürecektir. Askerler içeri girince Evdile onlara yemek yemelerini önerir. Anası Perîxan bulgur pilavını getirip askerlerin önüne koyar. Evdile kaşığıyla pilavı karıştırır, ne yazık ki meret tabanca içinde değildir. Kapının eşiğinde duran Perîxan ise yüzünü ekşitmiş Evdile'ye bakmaktadır, "Sen tek bir kişisin, senin için bir köyü yakamam!" der gibi işaret parmağını gösterir.

O gün Evdile ile 12 adamını tutuklayıp kollarından birbirine bağlarlar. Yola koyulduklarında yanlarına gelen bir kız, tutuklulardan birine sıkıca sarılır. Kumandan, der:

1 Barislê: Beşiri'ye bağlı bir köy.

"Bu kız niye bu adamın boynuna attı kendini?"

Cevap verilir:

"Bu kız, bu adamın kızıdır efendim!"

Bu cevap üzerine askerler adamı çözüp bırakırlar. Evdile ile beraberindeki 11 adamının ise başlarını kesip Diyarıbekir'e götürürler.

Askerler Evdile ile adamlarının başlarını keserken, Evdile'nin kardeşi Emîn de onları seyretmektedir. Söylenenlere göre Evdile o kadar yakışıklıymış ki insan bakmaya kıyamazmış. Bu arada kumandan ile Emînê Perîxan arasında aşağıdaki konuşma geçer:

"Emîn bu adam neyin olur?"

"Kardeşimdir."

"Emîn, eğer bilsem çok uzun yaşayacaksın, hemen şuracıkta seni öldürürdüm! Ama sanmam ki uzun yaşayasın, üstelik kör bir kurşuna bile değmezsin!"

Zaten Evdile de öldürülmeden önce Emîn'e dönüp şöyle der:

"Eşek! Ben akşam yemeğiyim sense kahvaltı!" (Kero, ez şîv im, tu taştê yî)

Bir oğulun ihaneti diğer oğulun başını götürmüştü. İşte bu trajedi ana Perîxan'ın çığlığı olur ve bir kılam yakar. İşte biz bu kılamın farklı versiyonlarını Dengbêj Zahiro, Salihê Qûbînî ve Teyîboyê Misircî'nin ağzından derledik:

Perîxan der:
Vay bana vay bana ey ağa
Derdime dert ekleyen ağa
De kalk ey yerde yatan ey öcü yerde kalmış
Kalleş kardaş Emînê Ehmed'in ihaneti
İçinde ukte kalmış de kalk

Perîxan der:
Evdile taze fidandır kardaş benim taze fidanımdır
Dememiş miydim sana, vardığında yıkılası Eliha'ya[1]
Beraberinde birkaç civanmerd götür.

1 Eliha: Batman'ın eski adı.

Bilmez misin kalleştir Emînê Ehmed
Eliha Karakoluyla Samir Bey'le çalışır.

Perîxanê dibê: Wey li minê wey li minê wey axao / Kula li ser kula derda li ser derdao / De rabe kuştiyo bê heyf mao / Kula Emînê Ehmed birayê xayîn / Di dil de mao

Perîxanê dibê: Evdile ter e bab û bira bi min ter e / Min ji te re nego gava tu coyi xopana Elihayê / Çend peyayê kezebşewiti bibe bi xwe re / Tu nizani Eminê Ehmed xayin e / Bi Qereqola Elihayê li serê Samir Begê / Li ewraqê kevn û nû tev digere

Perîxan der:
Ey Evdile kalktı sökün eyledi asker
Ağır ağır yıkılası Girîdax'dan[1]
Baktım Emînê Ehmed çıktı Eliha Karakolundan
Üç bölük asker getirdi yanında
Geldi Evdilê Birahîm'in köyü Barislê'ye.
Koçyiğit Ehmed'in babası Evdilê Birahîm
Konaklayıp üç yerde çadır kurdu.
Vay bana vay bana ey ağa
Derdime dert ekleyen ağa
De kalk ey yerde yatan ey öcü yerde kalan
Kalleş kardaş Emînê Ehmed'in ihaneti
İçinde ukte kalmış de kalk.
Perîxan der:
Hey Hesîne kalktı sökün eyledi asker
İner yıkılası Girîdax'dan
Baktım Emînê Ehmed çıktı Eliha Karakolundan
Üç bölük asker yanında.
Yanmam o koçyiğit Ehmed'in babası Evdilê Birahîm'in öldürülmesine
Yanarım bu civanmerdin cesedinin yerde sürüklenmesine.
Çıkardılar Evdilê Birahîm'in ağzından bir çift altın diş
Kestiler başını götürdüler Diyarıbekir şehrine.

Perîxanê dibê: Evdile lawo esker rabû / Ji xopana Girîdaxê bi girani / Min di Emînê Ehmed derketi / Ji Qereqola Elihayê / Bi sê tipa bi xwe re esker ani /

1 Girîdax: Süphan dağının yanında bir dağ.

Hate Barisla Evdilê Birahîm / Bavê Ehmed beranê kejê zerî / Bi sê ciya çadir kuta / Ji xwe re êwir danî

Wey li minê wey li minê wey axao / De rabe kuştiyo bê heyf mao / Kula li ser kula derdê li ser derdawo / Kula Eminê Ehmed birayê xayin / Roja Bênderê Barislê di dil de mao

Perîxanê dibê: Hesîne lawo / Esker rabû ji xopana Girîdaxê / Bi serejêr e / Min di Emînê Ehmed derketi / Ji Qereqola Elihayê / Bi sê tipa esker pê re / Heyfa min li kuştina Evdilê Birahîm / Babê Ehmed berani kejê zêrî nayê / Heyfa min tê li wê heyfê / Min di bi qeflê xulaman girtin / Laşê vi xweşmêrî kişandin bi erdê re / Ji devê Evdilê birahîm Bavê Ehmed derxistin cotek diranê zêr e / Serê Evdilê Birahîm jê kirin / Birine şarê Diyarbekir / Bi xwe re birin bajêr e

Perîxan der:
Hey Hesîne doğdu güneşimiz
Hey Gêdûk[1] tarafından.
Git getiriver güveyin elbisesini gelinin gelinliğini.
Yanmam Ehmed'in babası Evdilê Birahîm'in öldürülmesine
Yanarım bu civanmerdin cesedinin otomatiğe nişan tahtası yapılmasına.
Vay bana vay bana ey ağa
Derdime dert ekleyen ağa
De kalk ey yerde yatan ey öcü yerde kalmış
Kalleş kardaş Emînê Ehmed'in ihaneti
İçinde ukte kalmış de kalk.

Perîxanê dibê: Hesîne lawo roja me derketi / Ji ali Gêdûkê / Here bîne cilê zavê derxe xemla bûkê / Heyfa min li kuştina Evdilê Birahîm / Bavê Ehmed nayê / Min dî qeflê xulaman girtin / Laşê vî xweşmêrî / Danîne nîşana tometîkê / Wey li minê wey li minê wey axao / De rabe kuştiyo bê heyf mao / Kula li ser kula derdê li ser derdawo / Kula Eminê Ehmed birayê xayin / Roja Bênderê Barislê di dil de mao

Kurt Yavrusunu Yer; Roma Reş Emîn'i Öldürür

Evdile ve adamlarının öldürülmesinden sonra, Beşiri Karakolu askerleri Emîn'i almaya gelir. Kendisine Siirt Valisinin onu çağırttığı söylenir. O zamanlar Zoq (Yanarsu) kaza idi ve kaymakamlıkla askeriye bulunuyordu. Şimdiki ilçe Kurtalan (Misirce) ise birkaç evden oluşan köydü.

1 Gêdûkê: Beşiri'ye bağlı bir Yezidi köyü.

Emîn'i alıp Beşiri'ye götürürler. Emîn askerlerle gitmeden önce, adamlarına şöyle der:

"Qîre dağının[1] karşısında hazır olun. Eğer tatsız bir şey olursa ya da ellerimi kelepçeleyip beni karakoldan çıkarırlarsa, Awîsk köprüsünde[2] askerlerin önünü kesin ve beni ellerinden kurtarın."

Beşiri Karakolunda Emîn'i alıkoyarlar ve bir daha salmazlar. Sözde Vali onu çağırmıştır. Çıkmazda olduğunu anlayan Emîn karakol komutanına döner ve der:

"Efendi! Eğer bana bir kötülük geleceğini biliyorsan, bırak beni kaçayım. Ne kadar altın, mal mülk istiyorsan sana veririm. Sonra Emîn kaçtı dersin."

Komutan der:

"Kötü bir şey yok. Vali seni istetmiş, bir ifadeni alacakmış."

Bu arada devlet de kendine göre önlemini almıştır. Karakola haber salınıp emir verilir:

"Emîn Zoq Karakoluna ulaşmamalı. Ulaşacak olursa, paraydı, altındı derken bir şekilde kendini serbest bıraktırır."

Bu emir üzerine askeri üniforma giydirilen Emîn, bir ata bindirilerek süvarilerin arasında Beşiri Karakolundan çıkarılır. Qîre dağında pusu kuran Emîn'in adamları ise karakoldan sivil ve elleri kelepçeli bir kişinin çıktığını görmezler, Emîn'in hâlâ karakolda olduğunu sanırlar. Farkına vardıklarında ise artık iş işten geçmiştir.

O gün Roma Reş'in askerleri Emîn'i Cimzerq'in[3] alt tarafına götürüp, Xirabajar'ın[4] yakınlarında, Kaniya Girdeşêr'de (Girdeşêr

1 Qîre: Batman ve Beşiri arasındaki yükselti. Batman'ın her tarafından görülür. Filîtê Quto, Mamê Emê Etmankî burada çatışmıştır.

2 Awîskê: Beşiri'ye bağlı bir köydür. Batman ve Beşiri arasındaki köprünün yakınlarındadır.

3 Cimzerqê: Kurtalan'ın bir köyü. Batman ve Kurtalan yolu üzerindedir.

4 Xirabajar: Tarihi ve dini açıdan kutsal bir yerleşim yeri. Beşiri istasyonundan başlar, çevre köyleri kapsadıktan sonra Şêx Ûnis, Telîba ve Hishisê köylerine kadar uzanır. Şehrin kalıntıları hâlâ belirgindir.

Pınarı)[1] öldürürler. Bununla yetinmeyip, Emîn'in kendi oğlu Şikrî tarafından öldürüldüğü haberini yayarlar ve derler:

"Askerlerimiz Emîn'i Vali'nin huzuruna götürürken, oğlu Şikrî önümüze çıkıp askerlerimizle çatıştı ve bu arada babasını öldürdü."

Bu olaydan sonra Emîn'in oğlu Şikrî askerlerin eline geçip mahkûm olmamak için sınırı geçip Binxetê'ye gider.

Olayın Tarihi Hakkında İki Kişinin Görüşü

Bu ünlü olayı araştırmaya başladığımda yıl 1994 idi. Garzan Bölgesinde, Batman ve Kurtalan'da gezip Reman Aşiretinden birkaç kişiyle görüşmüştüm. Daha sonraki çalışmalarımda da yararlı olacak birçok önemli bilgiyi bu dönemde bulunduğum meclislerde elde ettim.

O dönem HADEP Genel Sekreter Yardımcısı olan Reman Aşiretine mensup Salih Özdemir ve Babosî mıntıkasının Girê Hemdo köyünden Emînler Sülalesi mensubu Eliyê Evdirehman (Ali Pekedis) önemli bilgilere ulaşmamı sağladılar.

Buyrun şimdi Salih Özdemir ve Eliyê Evdirehman'a kulak verelim:

Salih Özdemir:

"Emînê Ehmed devlet tarafından Cimzerqê'de Xirabajar yakınlarındaki Girdeşêr pınarında öldürüldüğünde, sizin de belirtiğiniz gibi, Emîn'in oğlu Şikrî de devletin çevirdiği dolaplarla, askerlerin önünü kesip babasını öldürdüğü iddiasıyla mahkûm edilir. Fakat şunu belirtmek isterim ki bu olayda sadece Şikrî değil, Şikrî'nin amcaoğlu, yani dedem Xelîl (Xelîlê Mihemed) de mahkûm edilir ve bu yüzden Binxetê'ye geçip Hacolara sığınırlar. Devlet kayıtlarında Emînê Perîxan'ın ölüm tarihi 1933 olarak geçmektedir. Emîn'in öldürülmesinden iki yıl önce, 1931'de, Evdilê Birahîm 11 adamıyla birlikte Barislê kasrında devlet tarafından öldürülür. Yüzbaşı Samir

1 Kaniya Girdeşêr: Gundikê Dono, Cimzerqê ve Telîba arasındaki Kanîqulê köyünün yakınlarındaki pınar.

Bey'in Evdilê Birahîm tarafından öldürüldüğü doğrudur. Bu isyan 1928-1929 yıllarında gerçekleşmiştir."

Eliyê Evdirehman (Ali Pekedis):

"Ben 1927 yılında doğdum, yani şimdi 73 yaşındayım. Perîxanların sürgün fermanı verilip Binxetê'ye geçtiklerinde, ben 7-8 yaşlarındaydım. 21 yaşındayken askere gittim. Ben askerdeyken, onlar Binxetê'den Garzan'a döndüler, tekrar mal ve mülklerini aldılar."

Değerli okuyucular, Eliyê Evdirehman'ın verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere, 1935 yılında Perîxanların sürgün fermanı veriliyor ve Binxetê'ye kaçıyorlar. Yine kendisinin verdiği bilgiye göre, askerden gelişi Perîxanların dönüşüne denk geliyor. Bu da Perîxanların 1948 yılında Garzan'a döndüklerini gösteriyor.

Reman Aşireti ve Perîxanlar Hakkında Birkaç Bilgi:

Bölgedeki birkaç bilgenin verdiği bilgiye göre, Remiyan Aşiretinin ya da Perîxanların ataları Botan'dan Hacî Evdilmenaf sülalesindendir. Reman Aşireti, özellikle Batman ve Beşiri'nin Hasankeyf sınırına kadar olan köylere dağılmıştır. Remanlar Garzan'ın birkaç büyük aşiretinden biridir. Reman Bölgesinin Hasankeyf'ten başlayıp Beşiri ovasında bittiği söylenir. Remanların en önemli köyleri şunlardır: Barislê, Meymûniyê, Serê Kaniyê, Şêpê Reman, Keverzo, Girêsîra, Sêncê, Zorava, Koxika, Ermiyê, Receba, Tilmis.

Geçmişte her ne kadar Remanlardan birçok kişi ve aile Kürt halkının mücadelesine büyük darbeler vurmuşsa da, bu aşirete mensup yurtseverliğiyle ün yapmış birçok sülale ve aile de vardır.

Aile içi bağları pek de güçlü olmayan Reman Aşireti mensupları, eskiden olduğu gibi bugün de, kendi güçleri ve imkanlarıyla siyasi çevrelere yakın olmuşlardır. Örneğin, Faris Özdemir bugün DYP'nin Batman Milletvekili iken, amcaoğlu Salih Özdemir HADEP Genel Sekreter Yardımcısıdır.

Diğer taraftan, Remanların Batman'ın tarihi ve yönetiminde oynadığı olumlu ve olumsuz roller herkesçe bilinmektedir. Örneğin, 1955 yılında Said Ramanlı, 1968 yılında da onun oğlu Mustafa Ramanlı Batman belediye başkanlığı yapmıştır.

Yukarıda da belirtiğimiz gibi Remanların bir özelliği de birbirine bağlı olmamalarıdır. Bunun en tipik örneği Perîxan'ın çocuklarıdır. Perîxan'ın oğulları; Emîn, Evdile, Misto, Seîd, Birahîm ve Emer öldürülmüştür. Evdile Emîn tarafından, Emer de Misto tarafından öldürülmüştür.

QÎRE DAĞINDA DELANA PAŞO'DA EŞKOTANLARLA ETMANKÎLERİN ÇATIŞMASI:

FILÎTÊ QUTO İLE MAMÊ EMÊ ETMANKÎ'NİN ÇATIŞMASI

Şimdi anlatacağımız olayın kılamı; Serhad, Garzan, Botan, Kafkasya ve Doğu demeden dengbêjlerin sayesinde dilden dile dolaşmış ve günümüze kadar gelmiştir. Bu olayın adı "Filîtê Quto ile Mamê Emê Etmankî'nin Çatışması", bir başka deyişle "Qîre Çatışması"dır.

Bu ünlü kılamın yanı sıra, olayın gelişimine, her iki aşiretin ve kahramanın tanıtımına ve kılamın Serhad, Garzan ile Kafkasya Kürtleri arasında söylenen üç farklı değişine yer vereceğiz. Kılamın Serhad Bölgesi versiyonu Dengbêj Cahîd'in, Garzan Bölgesi versiyonu Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ve Kafkasya versiyonu da ünlü dengbêj Karapetê Xaço'nun ağzından alınmıştır.

Bilindiği üzere Karapetê Xaço, Garzan Bölgesinin Reşkotan mıntıkasındaki Beşiri ilçesine bağlı Bilêyder[1] köyünden olup, uzun yıllar Filîtê Quto'nun oğlu Hesenê Filît'e dengbêjlik yapmış, onun divan ve meclislerinde baş köşeye oturmuştur. Xaço, Mehmet Aktaş'ın kendisiyle yaptığı röportajda o günlerden şöyle bahseder: "O zamanlar her Kürt beyi ve ağasının yanında birkaç Hıristiyan bulunurdu. Bu Hıristiyanlar onların aşiretine mensup gibiydiler. Ermenilerin fermanı çıktığında, Filîtê Quto, himayesindeki Hıristiyanlara sahip çıktı, bir tekinin bile kanını dökmedi. Yalnız bezirganların düşmanı idi, kervanları soyardı. Atlılarıyla talan ve ganimet peşindeydi."

Bu bilgilerden sonra, şimdi buyrun bu ünlü olayın gelişimini dinleyelim:

1 Bilêyder: Beşiri'ye bağlı bir köy.

Etmanklar Reşkotan Mıntıkasında Çadır Kurar

Mamê Emê Elê Gindir, Bitlis mıntıkasından Etmanklar Aşiretine mensuptur. Geniş bir aşiret olan Etmanklar, Türkiye'nin çeşitli bölgelerine ve metropollerine kadar yayılmışlardır. Mamê Emê, aşiretin hem lideri hem bilgesidir. Olayın geçtiği tarihte 70-80 yaşlarında olan Mamê Emê, danışmanlık yapabilmek için daima kervanıyla yolculuk ederdi.

Ekili arazi sahibi olmayan Etmank Aşireti, her zaman Baykan (Xana Hawêl) civarındaki ova ile Bitlis ovası çevresinden Garzan ovasına kervanlarla tuz getirir, karşılığında da buğday, arpa, mercimek, nohut vb. alırdı. Olayın meydana geldiği yıl, Garzan'da kıtlık hüküm sürmektedir. Çaresiz kalan Etmanklar Diyarıbekir civarına yönelirler. Bitlis mıntıkasından gelip Diyarıbekir'e gidenler, Garzan ve Reşkotan mıntıkasından geçmek zorundadır; Etmanklar da böyle yapar. Kervanın yükü tuzdur ve öküz ile camızların yanında 55 kişi de yük taşımaktadır. Uzun yoldan geldikleri için yorgundurlar. Biraz dinlenebilmek için Reşkotan mıntıkasında çadır kurup orada gecelemek isterler.

Buyrun, ötesini de, Kurtalan'ın Eyndar köyünden M. Salih Yorulmaz'dan (Salihê Hemê) dinleyelim: "Etmanklar ağır yükleriyle birlikte Reşkotan mıntıkasındaki Kaniya Badareşê'de[1] Kanîgulanê diye de bilinen Guhara Devan'da[2] çadır kurarlar. Burası Kevanê Qîre'de olup Tapiyê köyü[3] yolu üzerindedir. O zamanlar Reşkotan Aşireti göçer idi ve çadırlarda yaşardı. Bu yüzden Reşkotanların çadırları Etmankların çadırlarına göre daha konforluydu. Biraz dinlenmek ve soğuk bir şeyler içmek için Reşkotanların çadırlarına gitmek isteyen Mamê Emê, yeğeni Elî'nin de kendisiyle gelmesini ister. Böyle de yaparlar. Reşkotanların çadırlarına vardıklarında, Kespêrê File'nin (Hıristiyan Kespêr) kızı Şîrîn, Elî'yi görür; gönlü kayıverir bu

1 Kaniya Badareşê: Batman'ın karşısında, Reşkotan mıntıkasında bir yer.

2 Guhara Devan: Kanîgulanê'nin diğer adı.

3 Tapiyê: Qîre dağı eteklerinde Beşiri'ye bağlı bir köy.

civanmerde. Dünyalar güzeli Şîrîn, gider ve Elî'nin atının dizginlerini tutar. Bu davranış Mamê Emê'yi aşırı öfkelendirir. Bu nasıl bir kızdır ki, kendi gibi bir yiğit dururken yaşça çok küçük olan yeğeninin atının dizginlerini tutmuştur. Büyükler dururken küçüklerin atının dizginlerinin tutulması olacak iş midir? Garzan aşiretleri arasında bu büyük bir saygısızlıktır. Çok öfkelenen Mamê Emê, yeğeni Elî ile Şîrîn'e veryansın eder. Bu sırada bir Reşkotanlı Mamê Emê'ye yaklaşır ve şöyle der:

– Allahınızı seversiniz sesinizi yükseltmeyin! Filît şu an yukarıda uyuyor. Siz yabancısınız, buralardan değilsiniz. Eğer Filît uyanırsa kızar, tatsızlık çıkarır!

Mamê Emê der:

– Delikanlı! Benim kimseden korkum yoktur, ben kimsenin malını mülkünü talan etmeye gelmedim. Biz kervancıyız, kendi yolumuza gidiyoruz. Buraya soğuk bir su içmeye geldik. İçtikten sonra gideceğiz.

Bütün bunlar olurken, kasrının alt tarafında yatmakta olan Reşkotan Aşiretinin lideri ve yiğidi Filîtê Quto, Mamê Emê'nin bağırtısına uyanır. Kasrdan aşağı iner ve bu iki yabancının yanına doğru gider. O ve Mamê Emê atışırlar. Mamê Emê, Filîtê Quto'ya şöyle der:

– Hey Filît! Erkeksen dönüşte karşıma çık!

Bu sözlerden sonra Mamê Emê ile Elî çadırlarına döner, sabah da kervanlarıyla Diyarıbekir'in yolunu tutarlar."

Filîtê Quto Keser Kervanın Yolunu, İster Elî'nin Kolundaki Bazinbelek'i

Diyarıbekir'e varan Etmankların kervanı, tuzun karşılığında tahıl alıp alışverişi bitirir. Kervan yola düşmeden önce, Mamê Emê'nin yeğeni Elî'nin yolu "Sûka Şewitî'ye (Yanık Çarşı) düşer. Çarşıda, kabzası gümüş işlemeli bir tüfek gözüne ilişir. Cebinde bir kuruşu bile yoktur Elî'nin, tüfeği alması için amcasına ısrar eder. Mamê Emê, Elî'nin bu isteğiyle alay eder ve şöyle der:

– Bugün bu tüfeği sana alırsam, yarın bir gün bir yiğit yolunu kesip de senden alırsa ele güne rezil oluruz.

Elî kızar ve amcasına karşılık verir:

– Amca, eğer bu silahı alıp omuzuma takmazsam, sana şart olsun ki Sûka Şewitî'de hamallık yaparım da yine de Etmankların arasına dönmem.

Mamê Emê bakar ki Elî söylediğinde ısrarlı, tutup silahı alır.

Kervan, Garzan'a doğru yola koyulur. Reşkotan mıntıkasında Kevanê Qîre'ye vardıklarında artık gece çökmüştür; Beşiri'ye bağlı Bileyder köyünde çadır kurarlar. Sabah yola koyuldukların-da ise Filîtê Quto önlerini keser ve Etmanklardan baç[1] ister. Mamê Emê der:

– Hey Filît! Baştan, ortadan ve sondan bir katır al, baç say.

Fakat Filîtê Quto'nun gözü, Elî'nin omuzundaki Bazınbelek tüfe-ğindedir. Bu tüfeği ona vermelerini ister. Yalvarıp yakarsalar da bu isteğinden vazgeçmez. Mamê Emê, Filîtê Quto'ya bakar ve şöyle der:

– Hey Filît! Aşiretlerin omuzlarındaki tüfeği baç olarak verdiği nerede görülmüş? Sen tüfeğin namus olduğunu bilmez misin? Adam mı öldürdün, veririz kan bedelini; kız mı kaçırdın, veririz başlığını. Kervandan hangi katırı alıyorsan serbestsin. Yok eğer omuzumdaki tüfeği istiyorsan, ancak anan Şemê'nin başlığı olur bilesin.

Bu sözlerden sonra Mamê Emê Bazinbelek'i kapıp, tek kurşunla Filîtê Quto'yu katırdan düşürüp öldürür. Filîtê Quto'nun öldürülme-sinden sonra Reşkotanlar Etmanklara saldırır ve gün boyu çatışırlar.

Bu sırada tüfek seslerini duyan Pencînar Aşireti, Kolik dağının[2] Şêxevinda[3] mıntıkasına çıkıp bir el ateş ederek, tüfek seslerinin nedenini öğrenmek ister. Cemîlê Çeto'nun aşireti olan Pencînarların,

---

1 Baç: Eskiden bir yerden bir yere götürülen eşya veya mallardan zorla alınan para, haraç.

2 Kolik dağı: Bişêrî ırmağını geçtikten sonra başlar. Kuzeyinde Ridwanê, Xanikê, Wazdê, Dusadekê, Warê Hecî Reşo ve Memikan köyleri; yaylalar yönünde de Şêx Ûnis, Zixur, Cimzerqê, Warê Sîmê ve Zengayê Mamo köyleri bulunur.

3 Şêxevinda: Beşiri'de Delana Paşo köyünün karşısına düşer.

Reşkotanların imdadına geldiğini sanan Etmanklar, kaçıp kurtulma imkanları olmasına rağmen, oldukları yerde kalıp direnirler. Dahası, direnme kararı almazdan önce, Delana Paşo köyünde[1] kalan Cemîl Paşa ailesine mensup, mirin yeğeni olarak da bilinen, Gêncoyê Paşo, kalleşçe bir biçimde Etmanklara şöyle der: "Gelin ve bana sığının. Arabuluculuk yapar, sizi Reşkotanlarla barıştırırım." Bu söze güvenen Etmanklar, kaçma girişiminde bulunmazlar.

Evet... O gün Kevana Qîre'de Etmank Aşiretinin lideri Mamê Emê de aralarında olmak üzere, Reşkotanlar Filîtê Quto'nun öcü için 52 Etmanklıyı öldürür. Anlatılanlara göre kervan 55 kişiden oluşuyormuş ve yalnızca 3 kişi katır cesetlerinin ve yüklerin altına saklanarak kurtulabilmiş. Canını zor kurtaran bu üç yarı ölü insan, gece yarısı Beşiri ırmağına bırakmış kendini. Irmağı izleyip kuzeye doğru ilerleyerek Xirabajar'ın üst tarafından, Reşkotan mıntıkasından Garzan'a geçip sonra da güç bela Baykan'a atmışlar kendilerini.

Şakir Epözdemir'in verdiği bilgilere göre, bu çatışmadan kurtulan üç kişinin adı: Xizêlerden Resûlê Şênî, Seydlerden Silêmanê Têlo ve Emêlerden Resûlê Belik'tır.

Yine 82 yaşındaki bir kişiden aldığım bilgiye göre, Mamê Emê'nin kısrağı da çatışmadan kurtulur ve tek başına yola koyulup Baykan'a ulaşarak, Etmankların yardıma gitmesini sağlar. Yine bu kişinin verdiği bilgiye göre, Etmanklar öç almak için yola koyulduklarında, Babosî Aşireti[2] de destek için onlarla gider. Garzan mıntıkasına vardıklarında onları Pencînarlar karşılar ve; "Reşkotanlar hazırlıklılar. Eğer giderseniz birinizi bile sağ komazlar!" der. Bunun üzerine Etmanklar ile Babosîler mıntıkalarına döner.

Sevgili okuyucular, kılamlarımıza geçmeden önce, biraz Reşkotan ve Etmank aşiretlerinden söz edelim: Zeynelabîdin Zinar'ın olay hakkında yazdıklarını dinleyin: "Filîtê Quto, Reşkotan Aşiretinin lideriydi. Badareşê'de Kevanê Qîre'de oturuyordu. O zamanlar

1 Delana Paşo: Beşiri'ye bağlı bir köy.

2 Babosî Aşireti: Kurtalan'da bir bölge ve aşiretin ismidir.

Etmank Aşireti hak karşılığında Osmanlı hükümetinin mallarını Diyarbakır'dan Serhad'a götürüyordu. Kervan Reşkotan topraklarına girdiğinde, Filîtê Quto tek başına Kanîgulanê'de önlerini kesip, baç ister. Fakat Mamê Emê de kendine güvenen, yiğitliğiyle nam salmış bir aşiret lideridir ve bu yüzden baç vermek yerine, tutup bir kurşunla Filîtê Quto'yu öldürür. Filît'in öldürülmesinden sonra Reşkotan Aşireti Etmanklara saldırır ve birini bile sağ bırakmazlar." (Xwençe 4 adlı kitabın 20-26 sayfası)

Reşkotan Aşireti

Reşkotanların Torunu Ahmet Karabulut'un Hassasiyeti!

Reşkotan, Garzan ovasında hem büyük bir aşiretin hem geniş bir mıntıkanın adıdır. Reşkotan mıntıkasının sınırları, Beşiri ırmağından başlayıp Silvan yakınlarındaki Malabadi köprüsüne kadar gider. Aynı zamanda Kozluk da Reşkotan mıntıkasının sınırıdır. Bugün, Reşkotan Aşiretinin lideri olan Ahmet Karabulut,[1] aynı zamanda gerici bir partiden Beşiri'nin belediye başkanlığını da yapmaktadır. Ahmet Karabulut Hecî Elî'nin, Hecî Elî Mistê'nin ve Mistê'de Outo'nun oğludur; kısacası Ahmet Karabulut, Filîtê Quto'nun torunudur. Konuyla ilgili bilgi almak için Karabulut'la görüştüğümde, bu olayın bundan 120 yıl önce meydana geldiğini belirtip şunları söyledi: "Ne yapacaksın Filîtê Quto'yu? O benim dedemdir, ama bırakın bu işleri!"

Başta da belirtiğimiz gibi Reşkotan geniş bir mıntıkadır. Eskiden beri Hıristiyan, Yezidi ve Müslümanların beraber yaşadığı bu bölge, daha çok Yezidilerin bölgesi diye anılır. Bu bölgenin başlıca köyleri ise şöyle sıralanır: Hiznamîrê (aşiretin merkezidir), Tapiyê, Bolindê, Kurdikê, Hicrê, Delana Paşo, Texeriyê, Kelokê, Mezrikê, Bolindê Dirbêsa, Zivingê, Kêzikê, Newala, Nazdarê, Qorixê, Bîmêrê, Herfasê, Xîlika, Şerbetkoy, Reşikê, Licika Hecî

1 Kitabın Kürtçesi yayımlandığında (2001) Ahmet Karabulut Beşiri Belediye Başkanı idi. 2004 Mart seçimlerinde Batman ili Beşiri ilçesi belediyesi SHP (Demokratik Güçbirliği) çatısı altında seçime giren DEHAP'a geçmiştir.

Şemseddîn, Licika Xasik, Kêrikê, Mêrîna, Birûka, Mergerîcalê, Kanîkê, Malê Gir ve Şabê.

Etmank Aşireti

Etmank Aşireti, ülkenin en büyük aşiretlerinden biridir ve Türkiye'nin de dört bir yanına dağılmıştır. Kürt tarihçi Mehmed Emîn Zekî, Kürdistan Tarihi adlı eserinde, 5000 aileden oluşan Etmankların, Ankara, Derbend ve Bitlis yöresinde yerleşmiş olduklarını belirtir. Etmanklar merkez olarak Bitlis mıntıkasındaki Qesrê köyünü yurt edinmişlerdir. Bu aşiretin sınırları Bitlis'e bağlı Narlıdere'den başlayıp Siirt'in Kurtalan ilçesine kadar gider. Aşiret yedi sülaleden oluşur: Mala Dûmê, Mala Xizê, Mala Emê, Mala Badir, Mala Sersem, Mala Şeref, Mala Seydê ve Mala Daho.

Evet, sözü uzatmayalım ve kılamımızın üç versiyonuna kulak verelim:

Garzan Versiyonu-Dengbêj Salihê Qûbînî'nin Ağzından:

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Şemê der:
Hey Filît gönlüm der
Yavrum yüz defa gönlüm der
Demedim sana
Kesme Mamê Emê'nin kervanının yolunu
Kadınları çocukları gözler yolunu.
Onlar da senin gibi cana kıyar
Kervan soyar.
Hey Filît gönlüm der
Yavrum gönlüm der
Hesen'in babası Şemê'nin Yavrusu Filîtê Quto
Çıkmış bugün tepeye
Mamê Emê Etmankî'den baç ister.
Mamê Etmankî haykırır Filîtê Quto'ya:
Hey eğer kız kaçırdıysan gel vereyim başlığını

Adam öldürdüysen gel vereyim kan bedelini.
Eğer varsa bir ihtiyacın gel konuşalım adam gibi
Görülmemiş şeydir Etmankların baç verdiği.

Filîtê Quto haykırır Mamê Etmankî'ye:
Gönlüm der yüz defa gönlüm der
Vereceksin bugün bana bacınla ayakbastı paranı.

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo... Şemê dibê: Filito lawo dilê min dibê ye / herxê min sed carî dilê min dibê ye / Min ji te re nego neçe pêşiya karwanê Mamê Emê ye / lawo vêga çavê jin û zarê wan li rê ne / ew ji weka te mêrkuj in / lawo karwanî şelê ne / Dibê dilê min dibê ye / sed carî dilê min dibê ye / Filitê Quto bavê Hesen cewrê Şeme / xwe daye ser taxê ye / îro ji Mamê Emê Etmankî dixwaze / qedar û baca rê ye

Mamê Etmankî seslenir Elî'ye:
Ey Elî tez koşuver
Öndeki kızıl katırı sondaki boz katırı
Yükleriyle getir ver Filîtê Quto'ya.
Yavrum yoktur bizim bu belayla işimiz
Uzaktır imdadımız.
Mamê Etmankî yine seslenir Filîtê Quto'ya:
Gel öndeki kızıl katırı sondaki boz katırı
Götür yükleriyle al ayakbastı paranı.
Görülmemiş şeydir Etmankların baç verdiği.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Filîtê Quto haykırır Mamê Etmankî'ye:
Öndeki kızıl katır sondaki boz katır
Yükleriyle ayakbastı paramdır
Omzundaki Bazinzer[1] bacındır.

Mamê Etmankî der:
Doğru dersin ey Filît
Öndeki kızıl katır sondaki boz katır

1 Bazinzer: Altın bilezikli silah.

Yükleriyle kan bedelindir.
Evde bir dedem var
Her sabah kalkar
Bıyıklarını kına köpüğünden sabunla yıkar
Daha da evlenmek ister.
Omzumdaki Bazinzîv[1]
Yedi kızın yedi gelinin başlığıdır
Bırak bir tarafa bacı
Gel omzumdaki Bazinzîv'i anan Şemê'nin başlığına say.

Mamê dîsa gazî Elê dike:Elî rabe lezke bilezîne / hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê bi barê wê ve ji Filîtê Quto ra bîne / Lawo me şixûl ji vê bela hanê tunîne / Hewara Etmankan dûr e dereng e / îro bi degmê xwe bi me dibîne

Mamê dîsa gazî Filît dike dibê: Were hêstira sor a pêşiyê / Hêstira boz a paşiyê bi barê wê ve bibe qedara te ye / lê tu cara îcar nebûye rikê Etmanki ye nedaye baca rê ye

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Filîtê Quto bi sê denga li Mamê Emê Etmankê dikir gazî / Dibê: hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê / Barê wê qadara min e / Bazinzera milê xwe tê deynî baca rê ye

Mamê dibê Filito lawo xeberê te ye / hêstira sor a pêşiyê hêstira boz a paşiyê barê wê bive xwîna te ye / kaleki bavê min heye li malê ye / her roj serê siba radibe / simbêlê xwê yê sorê sor sosinî / dişo bi sabûnê ji kefa hinê ye / çavê kalê bavê min hêja li zewacê ye / Bazinzîva milê min / qelanê heft qîza ye heft bûka ye / Heydeyne erdê baca rê ye / were bazinzîva milê min bibe / qelanê dayika xwe Şemê ye

Mamê Etmankî der Emê babam kardaşım Emê
İndirin yükleri siper yapın kardaşlar
Doldurun altılıları dirhem dirhem
Öndeki başı yazmalı atlıya
Şemê'nin eniği Filîtê Quto'ya nişan alın.
Gelmez mi aklınıza hey
Derdim keşke Hesen'in babası Şemê'nin eniği Filîtê Quto'yla
Kevanê Qîre'de vuruşsam.
Bugün Kevanê Qîre'de öyle vuruşacam ki
Sahabelerin vakti zamanında vuruştuğu gibi.

1 Bazinzîv: Gümüş bilezikli silah.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey.
Şemê der:
Demedim sana
Kesme Mamê Emê'nin kervanının yolunu
Onlar da senin gibi cana kıyar
Kervan soyar
Şimdi kadınları çocukları gözler yolunu
Gitmişler Diyarıbekir'e kırmızı buğdaya.

Mamê dibê Emê bab û bira bi min Emê / bavê min bûyino goreşa degerinin / bara biqûlibin bikin kozik xwe bidine berê / hûnê miratê kurm û kurmanca dagirin / barûdê bi terha bi derhema berdin serê / nîşanê bigirin siwarê pêşi siwarê serbixelî / jê re dibêjin Filitê Quto cewrê Şemê / qey lawo nayê bira we / cara min digo xwezika serê min û / Felitê Quto bavê Hesen cewrê Şemê / li kevanê Qirê li hev de derê / ezê îro şerekî li Kevanê Qire daxim / bikim weki roja şerê Eshabiyan / dewra berê / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo Şemê digo: Felîto lawo banî Qire li vî banî / min ji te re nego neçe pêşiya karwanê / Mamê Emê bavê Meyro lawo vî karwanî / ew jî weke te mêrkuj in lawo karwanî şelê nin / çûne Diyarbekir ji xwe re genimê sor e / Vêga çavê jin û zarokên wan li rê ne

Şemê der:
Hey Filît!
Kalktı kervan Bileyder'den
Şavkı vurdu Filîtê Quto'nun boyuna bosuna
Fişekliğine hançerinin kabzasına.
Demez miydim bazı bazı
Gel Tapiyê'de otur hizmetkârların uşakların yanında
Olur ki anan Şemê'nin gönlü biraz ferahlaya.

Şemê der:
Hey Filît! Gürler Kevanê Qîre.
Dara düştüğünde Mamê Etmankî burada
Yetişir eşkıyabaşı Derwêşê Por birkaç Etmanklı delikanlıyla.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey

Mamê Etmankî der:
Hey Filît! Bugün öyle yapacağım ki
Akbabalar babayiğitlerin cesetlerinin üstüne üşüşecek.

Şemê der:
Hey Filît! Bakıver kaç geçit vardır
Delana Paşo'dan yıkılası Tapiyê'ye kadar
Mamê Emê'nin elindeki tüfek bazinzer'dir.
Demez miydim bazı bazı sana
Saldırma Mamê Emê'nin siperine
Hepten kandır, beladır.

Şemê digo: Felito lawo banî Qîre li vî banî / min ji te re nego neçe pêşiya karwanê / Mamê Emê bavê Meyro lawo vî karwanî / ew ji weke te mêrkuj in lawo karwanî şelê nin / çûne Diyarbekir ji xwe re genimê sor e / Vêga çavê jin û zarokên wan li rê ne

Şemê digo: Felito lawo / karwan rabû ji Bilêyderê şewq û şemala xwe da / bejn û bala Felitê Quto bavê Hesen / rextê qatiya lawo qevda vê xencerê / carê min ne digo were / li Tapiyê rûnê / di nava xulam û xizmetkaran de / belkî qaseki behna Şemika diya te bi te derê

Şemê dibê: Felito lawo / banê Qîre ore or e / ji xerî mala xweziyê Xwedê re / çaxê li Mamê Emê Etmankî / li wir pêsîr tengî tê de derketa / serê birek xortê Etmankan / Sernijdevan Derweşê Por e

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo hey lo / Mamê dibê: Filito lawo banê Qîre bi simaq e / ezê bikim teyr û tolê çewrê / li ser cinazê kurê bava / ji xwere îro bikin waq e waq e / Şemê digo: Filito lawo / Ji Delana Paşo heya mirata Tapiyê / birêne çend neqeb e / tivinga li ser destê / Mamê Emê bavê Meyro / bi kewkeb e lawo bazinzer e / carê min nedigo xwe nede ser kozika / Mamê Emê bavê Meyro / Lawo qetil û xwîn e tev xezeb e

Serhad Versiyonu-Dengbêj Cahîdo'nun Ağzından:

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Hey Filît! Yükledi kervanımız
Hiç durmadı gündüzleyin.
Ey Filît! Onca diyar gezdim
Senin gibi ahmağını görmedim.

Hangi akılla kalkar kervanın önünü keser
Baç istersin.
Eğer bu sefer bu yiğitlerin bu civanmerdlerin
Bazınbelek'inden[1] kurtulursan
O zaman anan Şemê desin
Kınalı kuzum diz çöküp senin gibi bir yiğit doğurdum.

De heeeey!
De kalk gönlüm der
Hey gönlüm yüz defa der
Filîtê Quto der: Şemê, anam Allah bilir
Gelir yukarıdan bir kervan gider yoluna
Kalkıp kesip bu kervanın yolunu
Alacağım bacını haracını.
Şemê, ana anlamadım bugün bana ne dersin

Hey lo hey lo hey lo /hey lo hey lo hey lo / Lo lo Filito lo lawo rabe / iro karvanî berxê min Karvanî êvar e lawo / karvanê me bar kir bi royê re qet dananîn / Kevanê Qire kaniya mîrê Pira Batmanê vegeriya / Xwe ser paşiyê danî / Filito lo lawo li dinyayê hewqas geriyam / Tu çiqas xorteki ehmeqê nezanî / Lawo bi çi aqilî tu hatiyî pêşiya vî karwanî / Te serê bacê çi zû berda ser erwanî / Cara vî carî gava tu ji ber devê Bazinbeleka / Van egitan û xweşmêran xilas bibî / Lo lo Filito lawo / bila wê gavê dayika te yê / Şemê bibêje / berxê teze minê çoka xwe danî te aniye berxêêêê

Hey loooo / Lawo rabe dilê min dibêye / sed carî dilê min dibêye / Filitê Quto go: Şemê lê dayê Xwedê dizane / karwaneki jor de hatî ajotî benda rê ye / Ez rabim herime pêşiya vî karwanî / jê bistînim bac û xeraca serê rê ye / Şemê lê dayê nizanim îro tu ji min re çi dibêjî dayêê

Şemê der:
Ey Filît! Mekke Allahın evidir!
Bu kervan Mamê Etmankî'nin kervanıdır
Duyarım eskiden, ölmeden bütün adamları
Vermezmiş eloğluna malını mülkünü
Vermezmiş bacını haracını.
Filîtê Quto der:
Şemê ey ana!

1 Bazınbelek: Alaca bilezikli silah.

Bu sözünden sonra talâkı selâse[1] yemini eder
Gidip bu kervanın yolun keser
Ya adı gelin olan Bazınbelek'i Mamê Emê'nin omzundan alırım
Ya da kavga meydanında ölürüm.

Şemê go: Filito lawo / Mekê ku heye mala Xwedê ye / Ew karwanê hanê karwanê Emê Mamê Ginê ye / Min ji berê de seh kiriye / hetanî extermê xwe / mêrê xwe nede kuştinê / lawo malê xwe li xelkê belav nake / nake bac û xeraca serê rê ye

Filitê Quto go: Şemê lê dayê / rabe ji boyî vê gotina teyê hanê / ev bi sê telaqê fitûye / ku jin diçe mala bavê ye / ez rabim herime pêşiya vi karvanî / jê bistînim Bazinbeleka milê wî / ku navê wî bûkê ye / lê lê dayê yan cinazê min li meydanê dikeve / Yan ezê bistînim Bazinbeleka milê Emê / ku navê wî bûkê ye berxêêê bê wêêêêîîî

Şemê der:
De yeter gayrı hey Filît!
Akşamdan beri ne kadar
Yalvarıp yakardıysam
Baktım kalktı Filît'im
Bağladı pazubendi unuttu hemayili.
Yola koyuldu Kevanê Qîre'ye Delana Paşo'ya
Batman köprüsüne doğru
Allah bilir başı püsküllü koç Mamê Emê'nin yolunu kesmeye gitti.

Filît keser Mamê Emê'nin yolunu, der:
Gönlüm der yüz defa gönlüm der
Hey sizden yolun bacını haracını almaya geldim.

Mamê Emê der:
Ey Filît! Bacın haracın yerine
Biri baştan biri ortadan biri de sondan birer katır al.
Eğer muhtaçsan dünya malına
Sür git yukarıdaki şehre
Çoluğunun çocuğunun ihtiyacını karşıla.

Şemê go: Filito lo lawo bes e / ji êvar da min hêvî kir / çiqas min bi te da hêvî

1 Talâkı selâse: Kocanın, karısını boşayabilmesi için, "boş ol" anlamında üç kez tekrarladığı söz.

kir / min di Filitê min ê Quto rabû / bazbend girê da hemayil ji bir kir / berê xwe dabû Pozê Qirê kevanê / li Delana Paşo li Pira Batmanê / Xwedê dizane qesta Emê / Beranê kejê qemerê serbirêşi kir

Filit çû pêşiya Emê go: Emê lawo / Dilê min dibê ye sed carî dilê min dibê ye / Lawo ez hatime pêşiya we ji we distinim / Bac û xeraca serê rê ye

Emê go: Filito lawo / Hestireki ji qola dawiyê / yekî ji qola ortê / Yekî ji qola paşiyê bigire ji xwe re bike / lawo bac û xeraca serê rê ye / Ergê tu ji malê dinyayê feqîrî lawo / Bajo bajara hevraz ji zariyê xwe re / Bike xerc û mesrefa malê ye

Filîtê Quto der:
Hey Emê!
Zaten benim malımdır üç katır
Gözüm, adı Bûkê olan emmin Mamê'nin omzundaki tüfektedir.

Emê der:
Ey Filît! Allahtan kork!
Görülmüş duyulmuş mudur
Bizim baç ile haraç verdiğimiz.
Verirsem eğer sana omzumdaki Bazinbeleki
Yarın bir gün Reşkotan iline vardığımda halk derse,
"Hani omzundaki Bazınbelek?"
Ne derim aşiretin kızlarına gelinlerine.
Emê der:
Ey Filît! Bende kalsın
Derim, gitti kervanımız Serhad'a
Everdim emmim Mamê'yi orada
Saydım Bazinbelek'i Filîtê Quto'nun anası Şemê'nin başlığına.

Filitê Quto go: Emê lawo / her sê hêstir ji xwe malê min in / Çavê min li tivinga milê apê te ye Mamê ye / Ku navê wî bûkê ye

Emê go: Filito lawo ji Xwedê bitirse / kesî hê salixa me neda / xelkê li dinyayê ji me standiye / bac û xeraca serê rê ye / Sibê lawo Bazinbeleka milê xwe bidime te / daketime milê Reşkotiya / xelk wê ji min re nebêje: 'Kanî Bazinbeleka milê te?' / Lawo ezê çi bidim cewaba / qîz û bûkên êlê ye berxêm

Emê dibê: Filito lawo go bila di destê min da dimîne / ezê bibêm lawo / karwanê me çû Serhedê / min li wê derê apê xwe yê Mamê zewicandiye lawo / min Bazinbelekê da ser qelenê diya Filitê Quto / bê ku navê wê Şemê ye berxêêêêê / bê wêêêê ax hey lo hey lo hey lo hey lo / oo lo Filito lo lawo pêşi da te qet nego / karwanî le lawo kesî re ye

De heeey!
Emê oradan döndü emmisi Elî'nin yanına.
Dedi, Emmi gönlüm der
Yüz defa gönlüm der
Emmi, Şemê'nin yetimi karşımıza çıkıp
Bizden baç ile haraç ister.
Katır verdim karşılığında
Dedi ki gözüm adı Bûkê olan
Emmin Mamê'nin omzundaki tüfekte
Vardım yanına emmi, ne dersin yeğenine.

Elî der:
De hey de hey de hey
Elî der: Ey Emê
Umudum var yüce Mevladan
Dilerim o yaşlı emmin
Bir fayda görmez senden.
Yaşlı emmin duyduğunda bu haberleri
Kabarmış altı yüz altmış altı erkeklik damarı
Diken diken olmuş tüyleri tümden.
De kalk tez, var sondaki katırın yanına
Bazinbelek'e barut doldurup
Getir emmine.
Bu benzemez aşiret kızlarının, gelinlerinin kuşağını yapmaya
Benzemez aşiret içinde salınmaya.
Ey Allah bilir sen bilmezsin
Bu Reşkotan'da deli fişek Filîtê Quto'nun kavgasıdır.
Kalk tez koşuver
Bazınbelek'e barut doldurup
Getir emmine.
Gelir miydi emminin aklına
Adam öldürecek ömrünün sonunda
Qîre Kevanê'de meydan ortasında.
De hey de hey de hey
De hey de hey de hey

Hey loooo / Emê ji wê derê vegeriya / cem apê xwe yê Eli / Go apo dilê min dibê ye / sed carî dilê min dibê ye / apo sêwiyê şemê hatiye pêşiya me / ji me distîne bac û xeraca serê rê ye / min jê re pêşkêşa wî daniye / meya Xeco hêstira navê wê Hedo ye / Ewî ji min re gotiye çavê min / li tivinga milê apê te Mamê ye / Ku navê wî bûkê ye apo / Ez hatime tu ji biraziyê xwe re / çi dibêji apo

Eli dibê: de lo lo de lo lo de lo lo de lo lo / Eli dibê: Emê lawo hêvî û gumana min heye ji Rebê Alemê / belgî apê te yê kalê xêrê / ji serê te nebîne / Gava ku apê te yê kalê / van xeberan û galegalan seh kiriye / şeş sed û şêşt û şeş damarê mêraniyê / ji nava pişta apê te rabûne / fûrtê serê apê te rabûne minani şûjinan / Lawo tu rabe lez ke bilezîne lawo / xwe bi ser barê hêstira dawiyê bigîne / Bazinbelekê bi tevî gule barûda / ji apê xwe re bîne / Eva ne teweli çêkirina nava / qîz û bûkên êlê nîne / eva milhejandina li nava êlê nîne lawo / ev li Kûrana Reşkotan / lawo Xwedê dizane qey tu nizanî / Şerê Filitê Qutoyê delûdîn e

Rabe lawo lez ke bilezîne / tu Bazinbelekê tevî gule barûdan / ji apê xwe yê kalê re bîne / Apê te yê kal nizanibû lawo li sonya emrê xwe de li Pozê Qîre Kevanê / orta meydanê mêra bikuje / lawo bike oxlemeye berxêêêêê bê wêêheêhe / Ax hey lo hey lo hey lo hey lo / Hey lo hey lo hey lo hey lo / lo lo Filito lo lawo te qet nego / karwanî le lê lawo kesî re ye

Kafkasya Kürtlerinin Versiyonu-Dengbêj Karapetê Xaço
De hey de hey de hey
De hey de hey de vay bahtsız Şemê
Şemê der:
Ey Filît! Konaklar Kaniya Badereşê'de
Vay bahtsız Şemê suyun kenarında.
Der: Filîtê Quto yine kötülük peşinde vay bahtsız Şemê
Şemê der: Ey Filît! Gönlüm der
Demedim sana, çıkma kervanların yoluna
Karıları çocukları yolunu gözler vay bahtsız Şemê.
De hey de heeyyyy...
Şemê der: Ey Filît derim:
Hey kervan geldi Bilêyder'den.
Mamê Elî Etmankî uşakları hizmetkârları
Çağırır olanca sesiyle, der:
Hadi aslanlarım devirin yükleri siper yapın.
Dualar ettim gün boyunca Filîtê Quto için vay bahtsız Şemê.
Qire'de vay burada dualar ettim bahtsız Şemê.

Hey lo hey lo hey lo hey lo hey / Heylo heylo heylo heylo Şem rebenê... / Şemê digo: Filito lawo li maltika malê xwe yo / daniyê Kaniya Badereşê / lawo ser avêyo Şemê rebenê / Dibê: Filitê / Quto gelo digere / dîsa li xirabiyê Şemê rebenê / Şemê digo: Filito lawo / dilê minê wê dil dibêyo / ne min go: neçe pêşiya van terş û talanan / De terş û talişi gune ne / çavê jin û zarokê wana / li rê ne lo Şemê rebenê

Heylo hey lo hey lo hey lo..../ Şemê digo: Filito min go: Lawo karwan hato ji Bilêderê / Mamê Elî Etmanki / bi sê denga dikir gazî / Li xulam û xizmetkara digo: bavê ki no hûnê bara bi qelêbin / bikevine berê min ê rojekê / Dua dikir serê min û Filitê Quto kurê Şemê / Li panava Qîre dîsa li vê derê Şemê rebenê / Li panava Qîre dîsa li vê derê Şemê rebenê

Şemê der:
Ey Filît! Derim, Kevanê Qîre'den Delana Paşo'ya kadar
Kaç geçit var.
Der, Hesen'in babası Filîtê Quto'nun kalkanı gül kırmızısı.
Hesen'in babasının içinde olduğu kavga
Her zaman kanlıdır, belalıdır vay bahtsız Şemê
Her zaman kanlıdır, belalıdır vay bahtsız Şemê

Filîtê Quto seslenir olanca sesiyle Mamê Elî Etmankî'ye
Der: Hey öndeki katırla sondaki katırı
Baç yerine bırak.
Mamê Etmankî der:
Ey uşaklar! Öndeki katırla sondaki katırı
Götürün verin Filîtê Quto'ya
Saysın anası Şemê'nin başlığına.
Vay bahtsız Şemê.

Şemê digo: Filito lawo / min go ji Pozê Qîre / heta Delana Paşo çend neqeb e / dibê mertela bavê Hesen lawo gelo sorî gulki bi kokeve / Herçi şerî bavê Hesen tê de ye daîm / Qetil xwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê / Qetil xwîn e bi xezeb e lê Şemê rebenê

Filîtê Quto bi sê denga dikir gazî / li Mamê Elî Etmanki / Digo: lawo hêstira pêşin / hêstira paşin deyne baca rêyo xulam û xizmetkara digot: gelo geli xulaman / hûnê hêstira pêşin hêstira paşin / bidine Filîtê Quto / Bila bibe qelenê diya xwe ye wî Şemikê / Lê Şemê rebenê

Şemê der:
Hey Filît!
Doğdu güneşimiz Torê tarafından
Vurur şavkı Seydim Qasim'a Tapiyê'ye
Vurur Hesen'in babasının kalkanına, ağacın dalına.
Allahın hayrı için dara düştüğünde Hesen'in babası
Yetişsin Hesen Korê'nin adamları.
Vay bahtsız Şemê.

Şemê der:
Hey Filît! Mamê Elî Etmankî'den gayrı
Kimse kervan gezdirmesin bu diyarlarda.
Devirdi Filîtê Quto'nun boyunu
Kuruttu bu evde erlerin soyunu.

Şemê digo: Filito lawo roja me derketi wi ji alê Torê / Şewq û şemala xwe da pozê Seydim Qasim / Tapiya bir û mertela bavê Hesen gulikê darê / Ji xêra mala Xwedê ra gavê bavê Heseni / Talek û pêşir teni / Bira tê biketa çend peyayê mala Hesen Korê / Şemê rebenê.

Şemê digo: Filito lawo karwan temam dibê wê karwani ne / bira ji Mamê Eli Etmanki / pêştir karwan û bazirgana / li welat û şaristana negerine / Ûro derbekê dayê bejn û bala Filitê Quto / Li bavê Heseni Tal e û koka mêra ji / Mala wana ditefîne lê Şemê rebenê

DAĞ KAVMİ ELIYÊ ÛNISLARIN ÇATIŞMASI:
NEWALA QEREMÛSÊ ÇATIŞMASI

Kuşkusuz biz Kürtlerin tarihinde, sayısız ihanet ve felaketin yanında, araştırmalara konu olmuş kahramanlıklar da mevcuttur. Şimdi söz edeceğimiz olay ise, her ne kadar yiğitlik içerse de ihanetle sonuçlanmıştır. Evet, Newala Qeremûsê çatışması olarak bilinen ve Roma Reş'e karşı başlatılan bu olay, aynı zamanda Eliyê Ûnislar isyanının bir parçasıdır.

Adını bir vadiden alan Qeremûs köyü, bugün Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlıdır. Bu açıklamanın ardından, bahsi geçen olayın nasıl başlayıp nasıl sonlandığına bakalım:

Silêmanê Bego ile Emînê Zînê'nin İhaneti

Kardeş olan Elî, Xelîl ve Mamê, Dağ Kavmi olarak bilinen Eliyê Ûnis ailesindendir. Kız kardeşleri Meyrem, Silvan'ın Girikê Boto köyünden, Lûkitan Aşireti mensubu Smaîlê Biro ile evlidir. Elî, Xelîl ve Mamê firaridir ve onlar için tek kurtuluş sınırı geçmektir. Üç kardeş, yardım almak amacıyla enişteleri Smaîlê Biro'nun evine giderler. Siirt, Diyarbakır ve Silvan'da bulunan askerler peşlerindedir. Smaîlê Biro, kayınlarını sınırdan geçirecek olan Silêmanê Bego ile Emînê Zînê'ye ulaşmak için Qoca köyüne gider. Silêman ile Emîn, Suriye sınırında rehberlik yapıp, kaçak ve firarileri para karşılığı sınırdan geçirmektedirler (sonra öğrenirler ki bu kişiler devletle işbirliği yapan ajanlardır ve Kürt isyancıların yerini devlete bildirmektedir). Smaîlê Biro, Silêmanê Bego ile Emînê Zînê'ye şöyle der:

– Üç mahkûm var, sınırdan geçirmeniz gerek!

Anlaşırlar ve ertesi gün tekrar görüşmek üzere ayrılırlar. Sonrasında Silêman ile Emîn askerlerin yanına varıp komutana derler:

– Girikê Boto köyünden Smaîlê Biro adında biri mahkûmların yerini biliyor.

Askerler Smaîlê Biro'yu tutuklar. Ona akıl almaz işkenceler yaparak firarilerin yerini söylemesini isterler. Smaîlê Biro, çaresiz kabul eder ve askerleri Elî, Xelîl ve Mamê'nin saklandığı yere götürür. Oysa bu üç gözüpek insan, çoktan başka bir sığınak bulmuşlardı bile.

Silvan ve Diyarıbekir'deki askerleri, birkaç aşiret üyesini ve Silvan köylerinin muhtar ve ileri gelenlerini Qeremûs vadisine götüren Smaîlê Biro, onlara şöyle der:

– Onları getirip burada bıraktım, gayrı nereye saklandıklarını bilemem.

Bütün bu güruh, Dağ Kavminin üç firarisini bulmak için, dikenlerle çevrili vadide sürek avına çıkar.

Bizim üç gözüpek ise, ağzı tandır misali bir mağarada saklanır. Birden, mağaranın ağzında bir asker belirir. Üç kardeşten biri askeri öldürmek için tüfeğini doğrultur, fakat asker, "ben sizi görmedim" gibilerinden elini ağzına götürür. O da tüfeğini yere doğrultup, "öyleyse biz de seni görmedik, hadi git!" dercesine başını sallar.

Tam da bu sırada, devletle işbirliği yapan Sînikan Aşiretinin lideri Xelîlê Mala Nasır, başçavuşa doğru koşar ve der:

– Vallahi bu asker bir şey gördü ama görmezden geldi!

Komutanın emri üzerine mağaraya giden askerler Elî, Xelîl ve Mamê'yle yüz yüze gelirler. Ateş etmek için tüfeklerine davrandıklarında, bu üç civanmerd onlardan hızlı davranır ve askerleri oracıkta öldürürler. Tüfek seslerinin ardından şiddetli bir çatışma başlar.

Garip Kişi Kördür, Ölünün Talihi Yoktur
(Mêrikê xerîb kor e, siûda kuştiyan tuneye)

Vakit henüz sabahtır. Askerler, ajanlar ve birkaç işbirlikçi aşiret üyesi, tüfeklerini Elî, Xelîl ve Mamê'ye doğrultur. Karanlık çökene

kadar çatışma devam eder. Gece olunca askerler vadiyi ateşe verir. Dört bir yan cemselerle çevrilmiştir. Bir tarafta Xelîlê Mala Nasır ve kumandan, diğer tarafta "makineliler", Dağ Kavminden bu üç gözüpek kişiye saldırmıştır.

Bugün bile derler ki; eğer o gün Qeremûs köyüne ulaşabilselerdi, kurtulurlardı.

Bu ünlü olaya şahit olan kişilerden biri de, on yıl önce kaybettiğimiz, Qeremûs köyünden Hecî Sidqî'dir. Bu konuyla ilgili olarak Mihemed Salihê Hemê'nin (Salih Yorulmaz) Hecî Sidqî ile yaptığı konuşmayı aktarıyoruz:

– Hecî Sidqî ile Qeremûs vadisine gittik. Bana, olayın gerçekleştiği noktaları tek tek gösterdikten sonra dedi ki, "Hayatımda o geceki gibi bir dolunay bir daha görmedim. Öyle ki, yerdeki karınca bile görünüyordu."

Evet, Elî, Xelîl ve Mamê dolunayda hem çarpışır, hem de makineliyi ele geçirmek için çaba sarfederler. İstediklerini de yaparlar. Çavuşu yere yıkıp, makineliyi ele geçirler, ne var ki kullanamazlar.

Makineliyi bırakıp yokuşa vururlar kendilerini. Qeremûs'u aşsalar kurtulacaklardır. Xelîl ile Mamê kurşunlardan kurtulmayı başarır, ancak Elî arkada kalır ve bir kurşunla yere yıkılır. Xelîl ile Mamê'ye haykırır:

– Beni burda mı bırakacaksınız?

Nihayetinde kardeştirler, duraksamadan Elî'nin yardımına giderler. Dönerken her üçü de orada öldürülür. Bu üç civanmerdin cesedini atların arkasına bağlanıp Silvan mezarlığına götürür ve gömerler.

Evet, Eliyê Ûnis ailesinin bu üç ferdi, Dağ Kavminin adına yaraşır yiğitlikte çarpışıp, Xelîlê Mala Nasır'ın yanı sıra birçok asker ve işbirlikçiyi de öldürürler.

Çatışmanın en yoğun olduğu anda, Kürt isyancılardan Şêx Evdilqidusê Şêxê Zîla, tüfek seslerini duyup Qîre dağının başına çıkar (Qîre dağı ve Qeremûs vadisi Beşiri ırmağının iki yakasında-

dır). Bir ara tüfek sesleri kesilir, artık yapacak bir şey olmadığını düşünen Şêx Evdilqidus, 'Ya kurtuldular ya öldürüldüler!' diye düşünür ve yardımlarına gitmez.

Şimdi de Elî, Mamê ve Xelîl'in kız kardeşi Emîne'nin yaktığı ağıta kulak verelim. Bu ağıt daha sonraları dengbêjler tarafından kılam şeklinde söylendi ve günümüze kadar ulaştı. Bu kılamı birçok dengbêjden dinledim, fakat burada okuyacağınız kılam, Dengbêj Salihê Bênatî, Teyîboyê Siertî ve Salihê Qûbînî'nin ağzından derlendi:

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey
Emîne der:
Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler
Ocağı sönesi kıran giresi Smaîlê Biro'nun babası
Bismil'in bekçileri Emînê Zînê
Haber uçurmuşlar Silvan Karakoluna
Yığıldı Diyarıbekir Yedinci Kolordusu
Yığıldı asker Qeremûs vadisine,
Kanîka Temo'ya, Aşê Reşo'ya, Satarê Şêx Mihemed'e
Yığıldı Qoca'dan Hilêliyê kadar
Vay başıma pusu kurmuşlar babamgilin erlerine.

Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Li min û li te bêkesê li vi welatê xerîb / Em ê çawa bikin li min û li te çavrijiyayê / Kula li serê sibê bi sê kula be / Bikeve derê mala bavê Smaîlê Biro / Bekçiyê Bismilê sê pa Emînê Zînê / Îro xeber dane Qereqola Farqînê / Giran e Yedinci Qolordiya Diyarbekir / Esker giran e ketiye Newala Qeremûsê / Kanîka Temo, Aşê Reşo, Satarê Şêx Mihemed / Heste pişta Qoca heta dora Hilêliyê / Li ser peyayê mala bavê min rebenê / Ji xwex re girtine şargeh û kemînê

Bakarım da Xelîlê Mala Nasır
Gözü kanlı gözükara bir erdir.
Tutup tüfeği ortasından
Alır candarmanın elinden
Bağırır olanca sesiyle Elî ile Mamê'ye, der:

Yeminler olsun ki eğer bu büyük asker olmasaydı
Elimizden kurtuluşunuz olmazdı.
Babamgilin erleri altta kalmaz hiçbir zaman
Bağırır olanca sesiyle Xelîlê Mala Nasır'a:
Der: Hey nedir bizimle alıp veremediğiniz
Yoktur malınızda gözümüz.
Uzanır tüfeğine alır omzundan
Bakar dürbünle
Nişan alır Xelîlê Mala Nasır'ın gövdesine, dürbününe, cep saatine
Uçurur elinden dürbünü
Uçurur gümüş cep saatini
Al kanlar içinde bırakır bedenini.

Ez bala xwe didimê Xelîlê Mala Nasir / Peyayeki delodin ê çavbixwin e / Bi orta tivingê digire / Ji destê cendirmaki dertîne / Bi sê denga li Elî û li Mamê dikir gazî / Dibê bi sê qeseman / Erke ne ji vî eskerê giran be / Îro çara we ji destê me tunîne / Peyayê mala bavê min rebenê / Tu car tan û niçan li xwe nedîne / Bi sê denga li Xelîlê Mala Nasir dikir gazî / Dibê, lawo terş û talanên bavê we / Li pêşiya me tunîne / Destê xwe tavêje qayişa tivingê / Ji milan tîne / Dûrebînê li ber çavên xwe diedilîne / Derbeki davêje bejn û bala / Xelîlê mala Nasir / Bi şûşa dûrebînê kosteka saeta zîvîn e / Derbeki lê dixe şûşa dûrebînê / Ji ber çavê wi difirîne / Kosteka saeta zîvîn e lê dixe difirîne / Heya saqa cizmê / Di nava xwîna sor de dixemlîne

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey beyim
Emîne der: Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler
Sağ olduğumuz sürece bu dünyada.
Derindir Qeremûsê vadisinde, Aşê Remo'da can verenlerin yarası
Derindir el ayak altındaki cesetlerin, Silvan mezarlığındaki
şehitlerin yarası
Çıkmaz yüreğimden ey bahtsız Gulê bacım.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey beyim
Emîne der: Peşimizdeler ey bahtsız Gulê
Kalk tutuşup el ele

Sığınırız Silvan beylerine
Derim, ey beyler bir Allaha sığınırım bir de size
Varsa eğer babamgilin erlerinin bir kusuru
Bakmayın kusurlarına gariptirler yol yordam bilmezler.

Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Li min û li te bêkesê li vi welatê xerîb / Em ê çawa bikin li min û li te çavrijiyayê / Heyanî em sax bin li heyata dinyayê / Giran e kula kuştiyên / Newala Qeremûsê / Aşê Reşo, Kanîka Temo / Meytên nava dest û piyan / Şehidên mezelên Silîvanya / Gulê xwehê rebênê ji dilê me dernayê

Ere hey lê hey lê hey lê /Hey lê hey lê hey lê hey axao / Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Rabe em ê bi destê hev bigirin / Xwe bavêjin tor û bextê / Keyalerên Silîvanya / Ez ê bêjim, geli keyaleran / Ez di bextê we û Xwedê me / Eger qisûra peyayê mala bavê min hebe / Li qisûra peyayên mala bavê min nenêrin / Ebr xerîb e ji xwe re rê nedine

De hey de hey de hey beyim
Emîne der:
Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler
Sağ olduğumuz sürece bu dünyada.
Deriz, Lûlika ey şen Lûlika
Yüreğimin yarasında derman Lûlika.
Başı sıkıştığında babamgilin erlerinin
Yetişseydi Ûnis ile Evdirehman
Dağ Kavmi denen bu yaralı aslanlar
Allah sizi inandırsın ey Silvanlar
Saldırırlardı yırtıcı kuşlar gibi.

Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Li min û li te bêkesê li vi welatê xerîb / Em ê çawa bikin li min û li te çavrijiyayê / Emîne dibê, taqîb e Gulê Xanê rebenê / Bejna Xelîl û Elî û Mamê zirav e / Tayek rihana li serê tehta / Ji xêrî mala xweziyê Xwedê re / Çaxê li van peyayê mala bavê min rebenê / Lê dibû pêsîrtengî / Bila hingê ji wan re bihata / Hewara ğnis û Evdirehman / Hirçê kezebşewitî bavo Qewmê Çiya / Geli Silîvanya yeqîna we ji Xwedê bê / Weka teyrê ku îro xwe davêje ser berata

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey beyim

Emîne der: Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizdeler
Neyleriz bu yaban ellerde biz kimsesizler.
Emîne der: Peşimizdeler bahtsız Gulê peşimizde
Fidan boyludur Xelîl, Elî, Mamê
İnce narin yapılı.
Başı sıkıştığında babamgilin erlerinin
Yetişseydi eğer Ûnis ile Evdirehman
Dağ Kavmi denen bu yüreği yanık aslanlar
Allah sizi inandırsın ey Silvanlar
Saldırırlardı yırtıcı kuşlar gibi.

De hey de hey de hey
De hey de hey de hey beyim
Beyim toysun
Babasının kuzusu toysun!
Sason ilinde firari ve eşkıyaların gülüsün
Girkelo'da teres candarmaların katilisin
Garzan dağında Elî ile Evdirehman'ın gözünün nurusun
İnip Silvan ovasına
Neden kendi elinle yaktın babanın evini.

Ere hey lê hey lê hey lê / Hey lê hey lê hey lê hey axao / Axao tu nezan î / Berxê bavê min bûyo tu nezan î / Li qeza Sason tu gula firar û eşqiya yî / Li Girkelo tu qesasê serê teresê cendirman î / Li çiyayê Xerzan tu çira bavê Elî û Evdirehman î / Diketî deşta Silîvanya / Te çima bi destê xwe agir bi xaniyê mala bavê ve danî.

DEĞERLİ BİR İNSAN VE KALLEŞ BİR ÖLÜM: BEHÇETÊ DAWÛD

"Behçetê Dawûd'u (Behçet Apaydın) yakından tanıyordum. Elikan Aşiretinin lideriydi. Çok değerli bir dostumdu. 1968 ya da 1969 yıllarında Beşiri hapisanesinde mahkûmduk. Behçet, aşiret kavgalarından dolayı hapse düşmüştü. Alçakgönüllüydü, yediden yetmişe herkesle dostluğu vardı. Aşiretin ileri geleni olmasına rağmen sıradan biri gibi davranırdı."

Bundan birkaç yıl önce, Mihemed Salihê Emê (M. Salih Yorulmaz) ile Batman'da yaptığım konuşmanın bir bölümünü okudunuz. Henüz 10-12 yaşlarında iken, köyümüz Ballıkaya'da (Badayê) dedem Seyîdê Mamo'nun meclislerinde Garzan ovasının, Serhad'ın ve Botan Yurdunun şahsiyet ve yiğitlerinden söz edildiğine çok tanık oldum. Filîtê Quto'dan Mîrzikê Zaza'ya, Bişarê Çeto'ya, Emînê Perîxanê'ye, Fetah Begê Mîrê Xerzan'a ve Çûro ile Fesîhê Mihê Mîrze'ye kadar birçok kişiden söz edilirdi. Artık öyle olmuştu ki, köyün çocukları harmanlarda ya da "Quleteyn"in[1] çevresinde oynarken kendilerine bu kişilerin adını takarlardı.

Behçetê Dawûd da bu meclis ve divanlarda adı sıkça anılan kişilerden biriydi. Bu değerli insana olan ilgim o günlere dayanır. Bu ilgim onun hakkında inceleme ve araştırma yapmama neden oldu.

Fakir Fukarayla Yemek Yerdi!

Onu daha yakından tanıyalım. Kimdi Behçetê Dawûd? Halkın nazarında nasıl bir insandı ve nasıl öldürüldü? Her bölümde yaptığımız gibi bu bölümün sonunda da onun için yakılan ağıtın dengbêjlerce söylenen kılam formuna yer vereceğiz.

1 Quleteyn: Abdest almak ve yıkanmak için köyün dışına yapılan kulübe gibi yapı.

Behçetê Dawûd, belirtiğimiz gibi Elikan Aşiretinin lideriydi. Elikan Aşireti Garzan Bölgesinde çok geniş bir aşiret olup Mala Remo, Mala Dîbo, Mala Sîno, Cindikan ile Mala Xelîlê ailelerinden oluşmaktadır. Aşiret özellikle Batman, Kurtalan ve Beşiri'yi yurt edinmiştir.

Beşiri'de birçok kişiyle konuştum; onlardan Behçetê Dawûd'tan söz etmelerini istedim. Yaklaşık 55 yaşlarındaki bir kişi şöyle dedi: "Rahmetli Behçetê Dawûd birkaç adamıyla Beşiri çarşısına geldiği vakit, keyif ve sevinçle etrafındaki insanları çağırır ve derdi: 'Haydi gelin, gelin de yemek yiyelim!' Öylesine alçakgönülüydü ki, en az iki üç kilo Siirt helvası alır ve etrafındaki insanlarla paylaşırdı. Hiçbir devirde bir aşiret liderinin fakir fukarayla oturup yemek yediği görülmemişti. Velhasıl Allah rahmet eylesin; iyi ve hoş bir insandı."

Olay Günü

Behçetê Dawûd 1974 yılında kimliği belirsiz kişilerce öldürülür. Hâlâ kimler tarafından ve neden öldürüldüğü bilinmiyor.

İki karısı olan Behçetê Dawûd'un, biri Baxemsê köyünde, biri de Ezikê köyünde olmak üzere iki de ailesi vardı. Bir gün Baxemsê'deki evindedir. Karısı namaz kılmaktadır; Behçetê Dawûd da sedirde oturmuş küçük çocuğuyla şakalaşmaktadır. Birden silah sesleri duyulur; aynı anda pencerenin önünde duran ibrik parçalanır ve seken kurşun gelip Behçetê Dawûd'u bulur. Anlatılanlara göre, Behçetê Dawûd oğlunu korumak için üzerine kapanınca kurşunlara hedef olur. Behçetê Dawûd o iri gövdesiyle çocuğunun üzerine kapandığında bir şarjor sırtına boşaltılır. Öldükten sonra vücudundan yedi kurşun çıkarılır.

Nafi Apaydın: "Babam Zulmün Düşmanıydı"

Behçetê Dawûd'un oğlu Nafi Apaydın, bugün 44 yaşında olup Batman'da oturmaktadır. Konuyla ilgili soruma Apaydın, derin bir iç çektikten sonra şöyle cevap vermişti: "Babam öldürüldüğünde 18

yaşındaydım. O, herkesin sevip saydığı çok iyi bir insandı. Asla zalim olmadı ve haksızlığa da tahammülü yoktu. Zaten hep derdi, 'ben zulmün düşmanıyım.' Yufka yürekli biriydi, herkese acırdı. Zulme karşı oluşu birkaç kez hapse girmesine neden oldu."

Babasının katilleri hakkında bugüne kadar hiçbir bilgiye ulaşamadıklarını söyleyen Nafiz Apaydın, sözlerini şöyle noktaladı: "Kimin tarafından öldürüldüğünü bilmiyoruz. Acaba düşmanları mı vardı? Normaldir, sevilen insanın düşmanı her zaman olur. Bizim, Elikanların Reman Aşiretiyle de Reşkotanlarla da çatıştığımız olmuştur. Zaman zaman aşiret içi gerginlikler de yaşadık. Bu nedenle Behçetê Dawûd'u kimin öldürdüğünü söylemek zor."

3 oğul ve 4 kızın babası olan Behçetê Dawûd, aşiretin merkezi olan Baxemsê köyünde toprağa verilir. Oğlunun ve birkaç aşiret üyesinin dediğine göre, Behçetê Dawûd'un ölümü Garzan Bölgesinde öyle büyük bir yankı uyandırmıştır ki, birçok bölge ileri geleninin yanında binlerce kişi cenaze törenine katılmıştır.

Gelelim kılamımıza. Bu kılam, Dengbêj Salihê Qûbînî tarafından Behçetê Dawûd için yakılmıştır. Salihê Qûbînî ile Behçetê Dawûd'un yakınlığı bölgede herkesçe bilinir. Kılama geçmeden önce gelin Salihê Qûbînî'nin kılam hakkında söylediklerine kulak verelim: "Behçetê Dawûd değerli bir dostumdu. Aynı sofrayı paylaştık, birlikte yedik içtik. Ölümü üzerine ailesi onun için bir kılam yakmamı istedi. Olayın ayrıntısını öğrenip eşi ve iki kızının ağzından bir kılam yaktım. Kılamda adı geçen Nisafê, Behçet'in karısı; Naciye ile Hafîze ise kızlarıdır."

Şimdi sizi kılamla baş başa bırakıyoruz:

Haykırır Naciya, der:
Hafize hey bacım Nisafê hey anam
Vay başıma ben yiğitlerin bahtsızıyım
Vay başıma ben yiğitlerin çaresiziyim
Ben Behçetê Dawûd'un
Uykuda öldürülen yiğidin bahtsızıyım.
Naciya der, hey Hafîze bacım

Nisafê hey bahtsız anam
Ağrır başım
Yastadır gönlüm şeker ağam Behçetê Dawûd'un ölümüyle.
Yanar herkesin yüreği
Yazık Elikanların yedi sülalesine
Dara düştüğünde Behçetê Dawûd
Gelseydi imdada iki erkişi
Cenge tutuşsaydılar odada
Mîr ve Çerkezlerin cengi gibi
Belki öldürürlerdi birkaçını
Alırlardı babamın öcünü.
Denk geleydi gözükara Xelîlê Dawûd
Bulsaydı izini öldüreydi hasımları.
Vay başıma ben yiğitlerin bahtsızıyım
Vay başıma ben yiğitlerin çaresiziyim
Ben Behçetê Dawûd'un
Uykuda kıyılan yiğidin bahtsızıyım.

Naciyayê bi sê denga gazî dikir / Dibê: Hafize lê xweyê Nisafê lê dayê / Wezê bi reben im wezê bi rebena mêra me / Le wezê bi dêrana mêra me / Ezê bi rebena Behcetê Dawûd / Kuştiyê di xew de me dayê / Naciyayê dibê Hafize lê xweyê / Nisafê lê dayê rebenê serê min dêşi / Çi qas dilê min di xemê de / Kuştina Behcetê Dawûd axayê şekirî / Le kêmahiya her heft bavê Elikan / Heyfa her kesi lê tê / Ji xêra mala xweziyê Xwedê re / Çaxê li Behcetê Dawûd li axayê şekirî / Dibû pêsirtengi / Bila tê de derketa serê cotê kura / Le weka şerê mirek û çerkezan / Şer xweş bikirana li odê de / Le belgi li ser cinazê bavêm / Çend hebekî bikuştana di ber heyfê de / Na wile ji ber û pismaman tê de derketa / Serê Xelîlê Dawûd / Gurê nav keriya ye / Le mêran bikuşta şopê rast bikira / Weka şopa ziya / Le wezê bi reben im / Wezê bi rebena mêra me / Le wezê bi dêrana mêra me / Ezê bi rebena Behcetê Dawûd / Kuştiyê di xew de me dayê

Naciya der:
Hafîze hey bacım
Nisafê hey bahtsız anam.
Sabahtır, ağrır başım
Ne kadar gelse rüzgârın sesi
Gece dokuzdan sonra kulağıma hoş gelir

Belçika[1] ile Takarofların[2] sesi
Ben bahtsızın babasının oradan, Zêwikê tarafından gelir.
Elikanların Ağası Behçetê Dawûd'un ölümü
Elikanların yedi sülalesinin tedbirsizliğidir
Yanar herkes ölümüne
Yok mudur bir hayır sahibi
Siirt'e bir cevap vere
Diye Şefik ocağın yıkıla
Kıyılır mı uykuda
Şeker ağa Behçetê Dawûd'a.

Haykırır Naciya, der:
Hafize hey bacım Nisafê hey anam
Ağrır başım, yastadır gönlüm
Yanar yüreğim,
Gece dokuzdan sonra çarptı mı saatin mili gibi
Hoş gelir kulağıma yüreğim sesi.
Ben bahtsızın babasının oradan, Zêwikê tarafından gelir
Belçika ile Takarofların sesi.
Vay başıma ben yiğitlerin bahtsızıyım
Vay başıma ben yiğitlerin çaresiziyim
Ben Behçetê Dawûd'un
Uykuda kıyılan yiğidin bahtsızıyım.

Le Naciyayê dibê Hafize lê xweyê / Nisafê lê dayê rebenê sibe ye / Serê min dêşî çi qas dengê bê tê / Le seet li nehê şevê û pê de / Li goyê me xweş tê / Dengê mîratê Balçîqa û Teqarifa / Ji bireka bavê min rebenê ji rexê Zêwikê tê / Kuştina Behcetê Dawûd axayê Elikan / Le kêmahiya her heft babê Elika ye / Lawo heyfa her kesî lê tê / Kesekî xwedanî xêra tunene / Cewabekê bide Sêrtê / Le bêje Şefîq mala te xirab be / Kuştine Behcetê Dawûd / Axayê şekirî di xewê de

Naciya dibê Hafize lê xweyê Nisafê lê dayê / Serê min dêşî çi qas dilê min di xemê de / Serê dilê min bi kul e bi derd e / Weka mîla seetê çi qas lê de / Seet li nehê şevê û pê de / Li goyê min xweş tê / Dengê mîratê Balçîqa û Teqarifa / Ji bireka mala bavê min rebenê / Ji rexê Zêwikê ve diteqiya / Ezê bi reben im rebena mêra me / Ezê bi dêrana mêra me / Ezê bi rebena Behcetê Dawûd / Kuştiyê di xewê de

1 Belçika: Bir silah türü.

2 Takarof: Bir silah türü.

GARZAN OVASININ CENGAVERİ:
BIŞARÊ ÇETO

Pencîran Aşireti lideri Bişarê Çeto, yalnız Garzan ovasında değil, ülkenin dört bir yanında ünlenmiş bir gözüpektir. Gün gelir Roma Reş'in mahkûmu olur. Mahkûm iken firari olur, Qûbînê ya da Reşkotan olarak da bilinen Beşiri mıntıkasına geçip, Zercilê köyüne gelir ve uzun süre Sînikan Aşiretinin arasında gizlenir.

Gizlenmiştir ama, izi de sürülmüştür. Köye baskın yapan Roma Reş'in askerleri, Bişarê Çeto'yu uykuda yakalar ve prangalayıp Bitlis hapishanesine atar.

Hal böyle olunca, Bişar'ın babası Çeto da Bitlis'e onu görmeye gider. Babası görüşme sırasında Bişar'ı kınar, ta'n eyler. Amacı, Bişar'ın erkeklik damarına basıp onun kaçmasını sağlamaktır.

Bişar ve babası Çeto arasında geçen bu konuşma, ülkenin dört bir yanında dengbêjler tarafından kılam biçiminde söylenegelmiştir. Buyrun kılamı dinleyin:

Çeto der: Hey Bişar!
Bişarê Çeto'nun, Ağa'nın Bişar'ının boyu
Susamlar içindeki çiçektir
Açar Gozelderê'de, Marîbê'de, Eynqesr'de
Kêşa Xerzan'da, Birinciyan da.
Bişarê Çeto kaçıp dağlara
Firari olduğunda Allaha güvenim tamdı
Dedim gider ulaşır Eliyê Ûnis'ın adamlarına
Katılır Dağ Kavmine.
Bilmezdim ağalardan
Gider sığınır Beşiri Ağası Hesoyê Birahîmê.

Güpegündüz Roma Reş'in candarmaları
Tutup Bişarê Çeto'nun elinden
Çıkarırlar yataktan.
Kelepçeleyip ellerini yollarlar Bitlis mapusuna.
Hükümet Konağının karşısında
Uzanıp saatinin kösteğini çıkarırlar cebinden.
Eloğlu der: El çırpıp alay etmişler senle.

Çeto dibê: Bişaro lawo / Bejna Bişarê Çeto, Bişarî Axê / Kulilka li nava kûnciya / Hêşin dike / Li Gozelderê, li Maribê, li 'Eynqesrê / Li Kêşa Xerzan, li Birinciyan / Dema ku Bişarê Çeto Bişarî Axê / Dibû mehkûmê serê çiya / Geleki dilê min / Bi rehma Xwedê xweş bû / Min digo qê wê bigije eskerê Eliyê Ûnis / Bibe Qewmê Çiya / Min nizanibû ji axe û axelera / Xwe girtiye Hesoyê Birahim / Axayê Bişêriya / Roj li nîvro du heb cendirmê Romê / Bi desti Bişarê Çeto, Bişarî Axê girtin / Wî derxistin ji nava ciya û balgiya / Destê wî xistine darê kelepçê / Berê wî dane Hepisxana Belisê / Li qarşî Seraya Hikûmatê / Destê xwe avêtine kosteka saeta / Ji berika te deranin / Ji gotinê 'alemê lawo / Destê xwe li hev didan / Lawo ji xwe re bi te keniyan

Bişar'ın babası Çeto'nun ta'n ve kınamaları, Bişar'ı öfkelendirir, handiyse babasıyla arasındaki demir parmaklıkları sökecek düzeye gelir. Babasına şöyle karşılık verir:

Bişar der:
Hey bre Çeto hey bre baba Allah aşkına
Kınama beni ta'n eyleme
Yüce Mevlam hiçbir babayiğidi düşürmesin dara.
Hey bre baba gelmez mi hatırına
Hatırlasana ellerin kelepçeli
Siirt Müfrezesinin önünde giderken
Kapıp silahımı öldürmedim mi başçavuşu
Koymadım mı yüzbaşının cesedinin üstüne.

Zor bela
Korkusuzca çıkarıp aldım
Babamı Siirt Müfrezesinin elinden
Başlığı kaldı Roma Reş'in bölüğünde
Gidip aldım bölüğün içinden.

Bişar dibê: Çeto babo, Xwedê dihebîni / Tu henekan bi min neke / Belgi Xwedê û Rebê Alemê / Tu car ya bêkeysi bi serê / Tu kurê camêran ve neke / Babo qê bira te nayê / Li bira xwe bine / Roja destê bavê min / Li darê kelemçê de bû / Di pêşiya Mifirza Sêrtê de bû / Ew roj min dest hilanî / Min avête derênca Têlanê / Pêşiya Mifirza Sêrt Min başçawişa dikuşti / Li ser cendekê yûzbaşiyan danî

Bi kotek û darê zorê / Bi devê fidaiyê / Min babê xwe ji pêşiya / Mifirza Sêrtê deranî / Kum û kolozê babê min / Di nava bêlûka Romê de mabû / Min kum û kolozê babê xwe / Ji nava bêlûka Romê deranî û ani

Hey bre baba gelmez mi hatırına
O yıkılası Kelemeran çatışmasında
Feleğini şaşırttım Mihemedê Bişar'ın.
Vurup Xelîlê Mihemed'i Cemal'in babasını
Vurup bir yıllık güvey Teharê Zêrê'yi
Söndürdüm Mihemedê Bişar'ın ocağını.

Hey bre baba gelmez mi hatırına
Hatırlasana Garzan Miri Fetah Bey'in kısrağını
Bizêziyê merasında silahla kırıp tavlasının kilidini
Çıkarıp getirdim sana.
Hey bre baba Allahın aşkına
Kınama beni, ta'n eyleme
Yiyip bitirdi beni bu kınamaların.

Babo qê bira te nayê / Roja Şerê Kelemerana şewiti / Min ecêb û sosreteka giran / Bi serê Mihemedê Bişar ve tanî / Min derbeki dabû li bejn û bala / Xelîlê Mihemed, li babê Cemalê / Li Teharê Zêrê li zaveki salê / Min tovê xweşmêra ji mala / Mihemedê Bişar danî

Babo qê bira te nayê / Li bira xwe bine / Mehîna Fetah Begê Mirê Xerzan / Li Mêrga Bizêziyê / Min berê sûstemê danî ser mifta qeydê / Şikand û dingan de ji te re anî / Babo Xwedê dihebînî / Henekan bi min neke / Te rihê min bi tan û niçan deranî / Çeto dîsa berê xwe dide kurê xwe Bişar, vê kilamê jê re dibêje:

Çeto yine oğluna döner ve karşılık verir:

Çeto der: Hey bre Bişar!
Vardım Girê Beranan'a.

Bişarê Çeto'nun elindeki tüfek üç bileziklidir
Yiğitlerin divanında otururken
Seninle övünür, derdim: Bişarê Çeto benim oğlumdur.
Sen ise Roma Reş'in üç dört candarmasından korkup
Kuşandın keçeni keçilere çoban oldun.

Çeto dibê: Bişaro lawo / Ez ê bi diyarî Girê Berana diketim / Bi kizin e / Tivinga li ser destê / Bişarê Çeto Bişarî Axê / Bi sê toq e bi sê bazin e / Ez gelekî caran di odekê / Kurê camêran de dirûniştim / Ez bi te dipesinîm min digota: Bişarê Çeto kurê min e / Ji tirsa du heb cendirmê Romê / Te kulav li xwe kir / Ji xwe re bûyî şivanê bizina

Bu kınama ve ta'nlar Bişarê Çeto'nun çok ağrına gider. Artık dayanamaz ve babasına şöyle haykırır:

Bişar der:
Hey bre baba! Allah aşkına
Gayrı kınama beni, ta'n eyleme.
Git Eynqesr'daki kasırda otur.
Gelinin Gulê'ye tembihle
Görüşme günü kuşansın eşarbını yaşmağını
Koysun tabancayı beline
Hükümet Konağının karşısında
Getirip versin oğlunun eline.
Gayrı o gün gelsin bütün ağalar beyler
Bitlis ahalisi seyreylesin oğlunu.
O gün Allahın izniyle
Bütün nöbetçilerin, müdürlerin,
Gardiyanların elini ayağını bağlar
Bitlis mapusunun kapısını açar
Salarım bütün mahkûmları.

Bişar dibê: Çeto Babo, Xwedê dihebinî / Henekan bi min neke / Tu here li Qesra 'Eynqesrê rûne / Tembiyekî li Gula bûka xwe ke / Bila rojeka weka roja gorişmê / Bila şar û xêliyê xwe li xwe ke / Demançê li cêba xwe ke / Roja gorişmê / Li qarşî Seraya Hikûmetê / Bila bine demançê bi destê lawê te ke / Bila wê rojê bitûnê axe û axeleran / Bi topa 'alema Belisê ve / Wê rojê were temaşa lawê xwe ke / Ez ê wê rojê bi izn û îrada Rebê xwe kim / Ez ê destê nobetçiyan,

midûran, qirdiyanan / Temamî bi qeyd û bi lele kim / Ez ê deriyê Hepisxana Belisê / Li topa girti û mehkûman vekim

Bu konuşmalardan sonra köye dönen Bişar'ın babası Çeto, oğlunun dileğini gelini Gulê'ye bildirir. Bunun üzerine Gulê kalkar kuşanır, on dörtlük tabancayı beline bağlar ve Bitlis hapishanesinin yolunu tutar; görüşme sırasında tabancayı gizlice Bişar'a verir.

Tabancayı alan Bişar'ın nasıl ayaklanıp bütün görevli ve askerleri esir aldığını, mahkûmları serbest bıraktığını Dengbêj Salihê Qûbînî ve Teyîboyê Siertî'nin ağzından sunuyoruz:

Vay ben bahtsızın gönlünü kapan.
Baktım Gulê bağladı yaşmağını
Çıktı evden.
Tuttu Bitlis mapusunun yolunu
Hükümet Konağının karşısında
Güpegündüz verdi tabancayı Bişar'ın eline.
Sabahleyin vardım Bitlis mapusuna yokuşta
Bişarê Çeto'nun parmakları görünmez yüzükten.
Doludur ağzına kadar Bitlis mapusu
Boşalmaz Türklerden, Kürtlerden
Ağalardan beylerden, tek tük Kızılbaşlardan.
Bişar çağırdı derhal bütün mahkûmları
Hepsi alkışlayıp dedi: Yaşa Bişar Ağa yaşa!
O günden sonra düşmüş kayıtlara yıkılası Ankara'da
Türklerin paytahtında.
Kaydolmuş Bitlis mapusunun kapısına
Mustafa Kemal Paşa'nın kütüğüne.

Dilê min evdala Xwedê keto meto / Min dit Gula Bişar şar û xêliyê xwe / Li xwe kir ji mal derketo / Berê xwe daye Hepisxana Belisê / Li qarşî Seraya Hikûmatê / Roj li nîvro / Demançe da destê Bişarê Çeto / Sibe ye ez ê diyarî / Hepsa Belisê diketim li kaşa / Tilî û pêçiyê Bişarê Çeto, Bişarî Axê / Xalî nabe ji gustîla sê payî ji qaşa / Hepsa Belisê têr î tijî ye / Xilas nabe / Ji tirka, ji kurmanca, ji axe û axalera / Ji teketûkê qizilbaşa / Bişar di 'eynî deqê de / Gazî dikir li topa erqedaşa / Temamî destê xwe li hev didan / Digotin: Yaşa ji te re Bişar Axao, yaşa / Ji wê rojê hetakî weka îro / Yazmiş bûye li paytextê tirko / Li Xopana Enqerê / Li qapiyê Hepsa Belisê qeyd bûye / Li kitûkê Mistefa Kemal Paşa

Bişarê Çeto ile Cemîlê Çeto Arasındaki Fark

Bişarê Çeto ile Cemîlê Çeto kardeş olmasına karşın, denilen o ki, ikisi arasında dağlar kadar fark varmış. Bişar onurlu ve dürüstmüş, insanlar her zaman saygıyla anarlarmış adını. Cemil ise aksine, her zaman kötü, fesat ve sahtekâr biri olarak anılmış. Üstelik yurduna bağlı biri olan Bişarê Çeto'nun aksine, Cemîlê Çeto her zaman devletin yanında yer almış ve Mustafa Kemal Siirt'e geldiğinde, Botan çayının Kezer tarafında onu karşılamış, ona destek olmuş.

Bişar her ne kadar gençliğinde hatalar işlemiş olsa da, bunu telafi etmesini bilmiş, halkına bağlı bir insan olmuştu. Birçok defa, kendisine bağlı olan ya da olmayan aşiretlerle birlikte Roma Reş'e karşı ayaklanmıştı. Özellikle Dağ Kavmi olarak bilinen Eliyê Ûnisların devletle olan çatışmasında gösterdiği kahramanlık takdire şayandır. Dengbêjler, bu çatışma ve onun kahramanlıkları üzerine birçok kılam yakmıştır. Öldürüldüğü Osmanlı-Rus Savaşı'nda ise kahramanlığı doruğa ulaşmıştır.

Osmanlı-Rus Savaşı ve Bişarê Çeto'nun Ölümü

Ülke topraklarına giren Rus askerleri, Bitlis içlerine kadar ilerlemiş, Kevirê Qul'un (Delikli Taş) yukarısına kadar gelmiştir. Dedem Seyîdê Mamo'nun amcası Şêx Emer, Bişarê Çeto, Garzan Bölgesinden Şêxê Zoqeydê Seyda, Sêx Hezretê, Şêxê Norşênê ve Şêx Huseyn sefere katılırlar. Ayrıca dedem Seyîd Mihemed'in (Seyidê Mamo) babası ve iki amcası da seferidir. Bu insanlar savaşa gitmek için yola koyulduklarında Cemîlê Çeto atla yanlarından geçer; Allahın selamını bile onlardan esirger.

Günlerce Osmanlı askerleriyle birlikte Ruslara karşı savaşırlar. Onların ve Rusların çadırları birbirini görür. Bir sabah Bişarê Çeto, elinde silahı, çadırından çıkar. Hezret ile Seyda onu çağırır ve der: "Bişar, gel de kahvaltı yapalım." Bişar, onlara döner ve şöyle der: "Başınıza yemin ederim ki, bu sabah kahvaltı yerine bu Rusları yemeden, birkaç tanesini öldürmeden, ağzıma lokma koymam!" Bu sırada

bakar ki üç Rus askeri atlarının yularından tutmuş suya götürür. Bişar iki kurşun atar ve askerlerden ikisini yere serer. Denir ki, Rus tarafından da ateş edilir, Bişar iki kaşının arasından vurularak öldürülür.

Bitlis'de, Kevirê Qul'un üst tarafında öldürülen Bişarê Çeto'nun cenazesi, Gozelderê köyünde toprağa verilir. Savaş sona erer, Garzan'dan sefere gidenlerden Şêx Huseyn ile dedemin amcası Şêx Emer köylerine dönerler. Ama dönemeyenler de vardır. O günden sonra dedemin babası, bir amcası, Şêx Ûsûr ve birkaç kişiden bir daha haber alınamaz. Dedemin babası ve bir amcası seferden dönmeyince, o zaman daha birkaç aylık olan dedemi diğer amcası büyütür, bu yüzden ona Seyîdê Mamo derler.

Derwêşê Sado: "Dedem Yiğit ve Yurtsever Biriydi"

PDK-Bakur'un kurucularından olan Derwêşê Sado, Bişarê Çeto'nun torunlarından olup bugün Kurtalan'da yaşamaktadır. Dedesinin yiğitlik ve yurtseverliğiyle her zaman övündüğünü söyleyen Derwêşê Sado, Bişarê Çeto'nun ölüm yeri ve yılı hakkında söylediklerimizin aksine şunları söyledi: "Dedem 1914 yılında Xoyê[1] şehri Istîkan kazasının Reha köyünde, bir Rus kurşunuyla öldürülür. Günümüzde kabri ziyaretgâh olmuş ve her yıl yüzlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir."

1 Xoyê: İran Kürdistan'ında bir kent.

SASON DAĞI VE KARMELÎH MAĞARALARINA NAKŞEDİLEN TARİH:

ELIYÊ ÛNISLARIN İSYANI

Dağ Kavmi olarak tanınan Eliyê Ûnis ailesi, biz Kürtlerin tarihinde yurtsever isyanları ve başkaldırılarıyla takdire şayan bir geçmişe sahiptir. Bu aile, aralıksız on iki yıl boyunca Roma Reş'e karşı savaşmış ve boyun eğmemiştir. İlk kez Şeyh Said İsyanının her tarafta yankılandığı 1925 yılında başlayan Eliyê Ûnisların isyanı, 1937 yılına kadar devam etmiştir.

Denir ki, Şeyh Said İsyanında Kozluk, Kurtalan ve Sason aşiretleri, Şeyh Said ile ittifak yapar. Anlaşmaya göre, Malabadi köprüsünde Türk askerinin önü kesilecek ve bozguna uğratılacaktır. Fakat, büyüklerimizin birçok defa meclislerde alçak ve titrek sesle dile getirdikleri gibi, bazı aşiretlerin ihaneti isyanın bastırılmasına neden olmuştur; bu da birçok kişinin katledilmesine, tutuklanmasına ve sürgün edilmesine yol açmıştır.

Peki, bu hain aşiretler bu sefer ne yapmıştı ki yine ölüm, tutuklama, sürgün ve fermanlar Kürtlerin başına musallat olmuştu? Garzan Bölgesindeki genel kanı şudur; Cemîlê Çeto'nun ailesi Mala Faro, Sason'dan Xiyan Aşireti, Hazro'dan Bekiri ve Şêxdodî aşiretleri anlaşmaya uymayarak güçlerini geri çekmiş, bu da Diyarbakır ve Bitlis'deki askerlerin iki koldan Hazro'ya girerek isyanı bastırmalarına yol açmıştır.

Her ne kadar bu dört aşiret güçlerini geri çekse de, Eliyê Ûnis Ailesi, Sason isyancıları olarak tanınan ve Hazro'nun savunması için görevlendirilen Belekî, Mûsî ve Sormiyan aşiretleriyle direnir ve Hazro Kalesinin askerlerin eline geçmesini engeller.

Şimdi de, 1998 yılında 92 yaşında olan Eliyê Ûnis'ın gelini Pîrê Wesîle'ye kulak verelim: "Roma Reş'in askerleri Hazro'nun içine kadar girmişti. Kalede mahsur kalmıştık ve yiyeceğimiz de tükenmişti. Artık kalenin içinde kalmamız imkansızdı. İsyanın başını çeken Evdirehmanê Eliyê Ûnis, dağa çıkmamıza karar verdi. Dağa çıktık... Yanılmıyorsam 1925-1930 yılları arasında dağda yaşadık. Birçok insan sadece akrabamız olduğu için veya bize yiyecek verdiği için askerlerin saldırılarına hedef oldu. O zaman Hazro'nun Tiropê köyünden Eliyê Ûnis Ailesine mensup 38 kişi elleri bağlandıktan sonra kurşuna dizildi..." (N. Adsan, Ek Gündem sayı 37 Nisan 1998).

Eliyê Ûnisların isyanının kılamı, dengbêj Salihê Bênatî, Teyîboyê Misircî, Salihê Qûbînî ve Miradê Kinê (Miradko) tarafından söylenir. Fakat anlatılanlara göre ve dinlediğimiz kadarıyla, hiçbir dengbêj Miradko kadar içten ve güzel söyleyememektedir. Miradko'nun ve diğer dengbêjlerin ses kayıtları iyi olmadığı için, bu olayın kılamını Dengbêj Salihê Qûbînî'nin ağzından sunuyoruz:

Ferman eylemişler ferman eylemişler
Şeyhlerin imamların başına ferman eylemişler.
Kurmuşlar İstiklal'in dar ağacını Diyarıbekir'de
Bu fermanın emri yukarıda Allahın eliyle
Aşağıda Türklerin kanunuyla.
Savaş var dünyanın dört bir tarafında
Katliam var Sason dağında
Ahir zamandır.
Yaz kış her zaman
Kürtlerin başına eylenir ferman.
Bavê Mihyedîn haykırır
Şereflerin bir bölük adamına
Mistê'ye, Ûnis'a, Şêxo'ya, Derwêş'e
İki gözüm Evdirehman'a.

Ferman e ferman e ferman e / Fermana serê şêxan û melan e / Darê İstiqlalê li Diyarbekirê bi ci dane / Emrê vê fermanê li jorê bi destê Xweda ye / Li xwarê li gorî qanûnê tirka ye / Tu li çar terefê dinyayê bigerî şer e / Di Çiyayê Sasonê de /

Qetl e qitûl e êxir dewr e / Axirêzeman e / Tîm û biharan û payîzan / Fermana li serê me kurdan e / Bavê Mihyedîn bi sê denga / Li birrek peyayê Mala Şeref dikir gazî / Li Mistê li Ûnis li Şêxo li Derwêş / Ronîka çavê min Evdirehman e

Aslanlarım!
Saldırmayacağız Hazro ile Melefa'ya
Reâyâdır buranın ahalisi
Hastane yapacağız kendimize buraları.
Serendê köprüsünde
Kesin Zeki Bey'in taburunun önünü
Koparın zabitlerle kumandanların başını
Daha alacağız Mihyedînle Rindîxan'ın öcünü

Ferman eylemişler bize babam ferman
Harp var dünyanın dört bir yanında
Katliam var Sason dağında
Ahir zamandır.
Yaz kış her zaman
Kürtlerin başına eylenir ferman.

Bavê Mihyedîn haykırır
Şereflerin bir bölük adamına
Mistê'ye, Ûnis'a, Şêxo'ya, Derwêş'e
İki gözüm Evdirehman'a.

Bavê min bûno / Hûn ê li Hezo û Melefa nexin / Miletê Hezo û Melefa reiya ne / Em ê îro Hezo û Melefan / Ji xwe re bikin xestexane / Xwe li ser Pira Serendê / Xwe li ser pêşiya tabûra Zeki Begê / Xwe bigihînin jê bikin / Serê zabîtan û qûmandaran e / Em ê hê bikin rayîna Mihyedîn û Rindixan e

Ferman e bavo ferman e / Li çar terefê dinyayê bigerî şer e / Li Çiyayê Sasonê qetl e qitûl e / Axir dewr e êxirê zeman e / Tîm û biharan û payîzan / Fermana li serê me kurdan e / Babê Mihyedîn bi sê denga / Li birrek peyayê Mala Şeref dikir gazî / Li Mistê li Ûnis li Şêxo li Derwêş / Ronîka çavê min dîsa Evdirehman e

Aslanlarım!
Kıymayın askerlere
Emir kuludur onlar

Yolunu gözler analar babalar.
Gözünüz büyük şapkalılarda terfililerde
Omuzunda ayyıldız olanlarda olsun
Çoktur maaşları, aferindedir gözü.
Alacağız bugün Omeriyanlı
Fakir fukaranın öcünü.

Ferman eylemişler babam ferman eylemişler
İyi gelir Hazro'dan Melefa'dan teyyarelerin gürültüsü ciplerin hırıltısı
Kopeko'dan iyi gelir bombaların gürültüsü
İyi gelir Karmelîh mağaralarından topların gümbürtüsü
İyi gelir vadinin eteklerinden Kürtlerin çaplılarının sesi
babayiğitlerin haykırışı
Kan gövdeyi götürür.
Yaz kış her zaman
Kürtlerin başına eylenir ferman.

Bavêminbûno li nefera nexin / Heçî nefer in emirqûl in / Çavê dê û bavê wan e li riya wan e / Hûn ê çavê xwe bigerînin / Li şewqemezinan li terfîliya / Ayildizî li ser milê wan e / Xweyê miaşê giran e / Çavê wan li aferiman e / Em ê îro hilînin heyfa / Feqîr û meqîrên Omeriyan e

Ferman e bavo ferman e / Îro li darika Hezo û Melefa / Xweş tê girrîni teyaran xirêni cîban e / Di pozê Kopeko de xweş tê şiqîni bimban e / Di Şikeftên Karmelîhê de / Xweş tê hermêni topan e / Di singê geli de xweş tê / Qijîni çapliyên me kurdan e / Pirkêni kurê bavan e / Xwîn hiltîne leşan e / Tim û biharan û payizan / Fermana li serê me kurdan e

SERHAD BÖLGESİNDE TRAJİKOMİK BİR OLAY; DAYILARLA YEĞENLERİN KAVGASI:

XÛRÛC KAVGASI

Tûdiyanlar ile Rehîmeoğulları Ailesi Serhad Bölgesinde, Muş'a bağlı Xûrûc köyünde yaşar. Küçük bir tartışma sonrasında iki aile arasında kılamlara konu olacak şiddette bir kavga yaşanır. Anlatılanlara göre kavga sonunda otuzdan fazla insan öldürülür. "Dayılarla yeğenlerin kavgası" olarak da bilinen Xûrûc kavgası, her dengbêj tarafından bilinir, söylenir. Buyrun dinleyin bakalım olay nasıl gelişmiş:

Tûdiyanlardan ve Rehîmeoğullarından birkaç genç gölde kurbağa taşlarken, kurbağalardan birini kimin vurduğuna dair aralarında tartışma çıkar. Her iki taraf da kurbağayı kendilerinin vurduğunu iddia eder. Olay büyür, kavga köye kadar taşınır. Şiddetlenen kavgada Tûdiyanlardan Kerem ve Yasîn adında iki kişi öldürülür, Rehîmeoğulları da köyü terk eder.

Aradan zaman geçer; yöredeki şeyh, ağa ve ileri gelenler araya girer, iki aile barıştırılır. Malûm, denir ki. "Taraflar barıştıklarında, birbirlerinden kız alıp verdiler mi arada ne kin kalır ne nefret." Ve Rehîme'nin oğlu Mihemed Emîn'in bacısı Dirşa'yı verirler Emerê Tûzî'ye. Yaşlı Emerê Tûzî, evleniverir Dirşa'yla. Emerê Tûzî de karşılıksız bırakmaz, verir iki kızını Rehîmelerin tarafına; birini Mihemed Emîn'e, diğerini Ehmed'e.

Aradan yıllar geçer. Dirşa'nın Silhedîn adında gencecik bir oğlu vardır artık. Her ne kadar aradan 16-17 yıl geçmiş ve iki aile barışmışsa da, toplanır Tûdiyanların erkekleri ve öç kararı alır. Tûdiyanlardan iki kişiyi öldüren Rehîmeoğulları ise tetiktedir. Tûdiyanların erkekleri halalarına, yani Mihemed Emîn ile Ehmed'in karısı ve Emerê Tûzî'nin kızlarına der:

"Kocalarınızın fişeklerini saklayın!"

Kadınlar yeğenlerinin dediğini yapar, kocalarının fişeklerini samanların arasına saklar. Çatışma günü de kocaları fişekleri sormasın diye, çamaşır yıkamak bahanesiyle dere kenarına inerler.

Velhasıl uzatmayalım, o gün Xûrûc'da büyük bir çatışma yaşanır.

Anlatılanlara göre bu trajik olayın kılamı ilk defa Seyda Mele Evdilkerîm tarafından söylenmiştir. Ben kılamı Şakiro, Salihê Qûbînî ve Zahiro'dan dinledim. Buyrun ünlü dengbêj Zahiro'ya kulak verelim de anlatsın bize kavganın nasıl geliştiğini:

Vay anam vay bahtsız anam
Baskın yapmışlar bugün Rehîmeoğullarına
Cehenneme çevirmişler evlerini
Vay anam dağ başındaki kurtlara da vermesin.
Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî bağırır Rehîme'nin oğluna
Der: Hey dayı!
Geçen seneden bana bir banknot borcun var
Getiriver banknotumu.

Mihemed Emîn bağırır Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'ye
Der: Çoluk çocuğumun başı için
Bozuk banknotla olmaz işim.
Bağırır kızı Şerbet Hanım'a, der:
Hey Şerbet Hanım tez git
Çıkar para cüzdanını ceketimin cebinden.
Şerbet Hanım tez gider
Çıkarır cüzdanı ceketin cebinden
Verir babasının eline.
Çıkarır on banknotu cebinden
Yollar Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'ye

Dayê dêran were dêran / Îro bayê Xûrûcê bi ser Mala Rehîmê da girtine / Kirine kafirstanî bila gur nebînin dêran / Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan bi sê denga / Li lawê Rehîmê dikir qêrîn e / Dibê xalo ji par va panotek perê min li te ye / Tu yê panotê min ê pera bîne / Mihemed Emîn bi sê denga li Evdilbaqî / Li berxê Mala Tûdiyan kir qêrîn e / Dibê serê çil û çicûxê min bixwe / 'Ilm û egayê min di panotê hûr da tunîne / Bi sê denga li Şerbet Xanima qîza xwe kir

qêrîn e / Dibê: Şerbet Xanimê, lawo tu rabe lez ke bilezine / Cozdanê pera ji cêba çakêt derîne / Şerbet Xanimê lez dike dilezine / Cozdanê pera ji cêba çakêt dertîne / Cozdan bi destê babê xwe digihîne / Deh panota jê dertîne / Bi ser Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan va dişîne

Evdilbaqî der: Çoluk çocuğumun başı için
Bozuk banknotla olmaz işim
Al sana on banknot
Vardın mı Malazgirt'e
Boz bu banknotu
Birini kendine al, dokuzunu geri bana getir.
Evdilbaqî bağırır Rehîme'nin oğluna, der:
Yoktur benim parayla işim
Banknot değil benim derdim
Kerem ile Yasîn'in öcüdür.

Böyle deyince Evdilbaqî
Yitirir aklını
Atar bu civanmerdin tepesi.
Seyreyleyin bu civanmerdleri
Basarlar tetiklere
Mihemed Emîn vurur Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'yi
Yıkar bu civanmerdi yere, uçurur kafasını.

Evdilbaqî dibê, serê çil û çicûxê min bixwe / 'Ilm û egayê min di panotê hûr de tunîne / Ha ji te ra vi deh panoti / Gava tu çûyî Kela Melazgirê / Vi deh panoti hûr bike / Panotê xwe jê hiline / Neh panotê min ji min ra gêrî bîne
Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan / Bi sê denga li lawê Rehîmê kir qêrîn e / Dibê satêşa pera li cem min tunîne / Kula min ne panotê pera ye / Ez dikarim bajarê Xûrûcê bikirim nefiroşim / Axîn û ofîna dilê min kuştina Kerem û Yasîn e
Dema Evdilbaqî wisa dibêje, hişê wî xweşmêrî diçe / Aqilê wî namîne / Bala xwe bidinê van xweşmêran / Bi hev ra destên xwe li pişkovên demança digerînin / Mihemed Emîn lawê Rehîmê / Gulekî li bejn û bala Evdilbaqî / Berxê Mala Tûdiyan dixîne / Cenazê vî xweşmêrî li erdê dikeve / Serê wî pê va tunîneBerfo iner yukarıdan aşağıya

Bakar ki Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'nin cesedi
Kalakalmış Rehîmeoğullarının merasında

Kimsecikler yoktur başında
Dövünür Berfo, feryat figan eder.

Emerê Tûdî, yetmiş seksenindeki ihtiyar
Hastadır düşmüş yataklara
Duyunca Berfo'nun feryadını
Bağırır kızı Gulnaz'a, der:
Hey Gulnaz! Git var kapıya
De ki ağlama bacım, ölmedi babam sağdır
Yoktur bir şeyi, bütün köylüler yanındadır.
Gulnaz çıkar kapıya der:
Ey Berfo! Ey bacım! Ağlama sızlama!
Vallah ölmedi babamız sağdır
Yoktur bir şeyi, bütün köylüler yanındadır.

Berfo ji taxa jorî xwe berda taxa xwarî ne / Cenazê Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan / Li serê mêrga Mala Rehîmê dimîne / Keseki li ser cenaze tunîne
Berfo li nava serê xwe dixist / Bira bira digo ji xwe re dikir qêrîn e / Emêrê Tûdi kalê heftê heştê salî / Nexweş e di nava ciya da ye / Temamê gundiyan li dorê rûniştine / Gava dengê girîna Berfo dibihîze / Bi sê denga li Gulnaza qîza xwe kir qêrîn e / Dibê: Gulnazê, lawo tu bisekine li derê malê / Bêje, Berfo xweyê negirî, bavê me sax e nemiriye / Tişteki bavê me tunîne / Temamî gundiyan li dora bavê min rûniştîne

Haykırır Berfo bacısı Gulnaz'a, der:
Hey Gulnaz hey bacım
Yanmam yetmiş seksenlik ihtiyar Emerê Tûdî'nin ölümüne
Yanarım Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'nin cesedine
Kalakalmış Rehîmeoğullarının merasında
Yoktur kimsemiz başında.
Emerê Tûdî duyunca bunları Berfo'dan
Bilmeyen de, Kuran hakkı için yemin edip
Bu adam turp gibi derdi.
Bağırdı iki oğlu Heydo ile Silhedîn'e
Yanında durur ikisi de
El atıp yatakların arkasına
Çıkarırlar iki tane on üçlük İngilizi.

Le Berfo bi sê denga / Li Gulnaza xwişka xwe kir qêrîn e / Dibê: Lê lê Gulnazê, xweyê / Heyfa min li mirina / 'Emerê / Tûdi kalê heftê heştê sali nayê / Heyfa min tê li wê heyfê / Le cinazê Evdilbaqi berxê Mala Tûdiyan / Li serê mêrga mala Rehîmê dimine / Keseki me li ser cenaze tunine

Le gava Emerê Tûdi vê gotina hanê / Ji devê Berfo hiltine / Yê ku nizanibe wê sond bixwe bi Qûrana Nebi ne / Navê êşê li dora vi zilami tunine / Bi sê denga li Heydo û Silhedîn / Li herdu lawê xwe kir qêrîn e / Herdu li balê sekini ne / Destê xwe li pişta livina dixînin / Du heb Ingilisên sêzdederbi bavo / Ji pişta livîna dertînin dayê

Der Emerê Tûdî:
Gelir arabalarımız şenolası Erzurum'dan
Yükü gazyağı, mazot ile benzin.
Varın birkaç Tûdiyanlının evine
Birkaç teneke gazyağı, mazot ile benzin getiriverin babanıza.
Tez varıp getirirler
Üç dört teneke gazyağı, mazot ve benzin.
Sonra varıp Mêrga Kozê'ye
Getirirler babalarına üç dört yük gazel.
Koyup Rehîme'nin üç dölünü eve
Verirler ateşe
Duman ile alev yükselir Rehîmelerden.

Dirşa ağlar iniler
Döner durur
Varır damın bacasına
Koyar başını içine, der:
Hey Emîn kardaş hey Ehmed kardaş hey Fayîq kardaş
Nicedir haliniz deyiverin bana.

Dibê, lawo erebên me tên / Ji Erzeroma rengin e / Li ser barên ereban / Tenekên qazyax mazot û benzinê şidandi ne / Bi çend malên Tûdiyan bikevin / Sê çar tenekên qazyax mazot û benzinê / Ji bavê xwe ra bine

Ew lez dikin dilezinin / Xwe li malên Tûdiyan digihînin / Sê-çar tenekên qazyax mazot û benzinê / Ji bavê xwe ra tinin / Xwe bi Mêrga Kozê digihînin / Sê-çar piştiyê çilo ji bavê xwe ra tinin / Îro hersê zarê Rehîmê dêxin xênî / Agir bi xênî va datînin / Ji Mala Rehîmê dikişin agir û pêti ne

Dirşa digiri dilorîne / Ji xwe re pêgermokê digerîne / Xwe bi ser kuleka xênî digihîne / Devê xwe kir kulekê / Dibê: Birawo Emîno birawo Ehmedo birawo / Fayîqo nemawo / Ka bêje halê we ye çi heye çi tunine

Derler:
Dirşa bacım yamandır halimiz
Elimizde beşli tüfeklerimiz
Sabahtandır arar dururuz
Yoktur evde fişeklerimiz.
Ateş almış damın mertekleri
Kıvılcımlar düşer, yakar Ehmed ile Fayîq'in yarasını.
Ehmed bir tas soğuk su ister benden
Derindir yarası yoktur dermanı
Kahretsin Allah, bugün bulunmaz bir damla su evde.
De kalk, tez var komşu Xelîl'in kapısına
De ki, ocağına düştüm Xelîl
Kardaşım selam söyler
Bana bir paket fişek yollasın der
Akşamleyin insin nahırın yanına
Alsın yerine dört dişi manda (madak) ile dört çift mandasını (qazan).

Dibêjin: Dirşa xweyê halê me mirin e / Halê me tunîne / Di destê me de tiv-ingên bêşlî ne / Sirmê wan ê qelabtî ne / Ji siba Xwedê va digerim nagerim / Fişek di xênî da tunîne / Ji jor da agir girtiye kêranên xênî / Çikên agir xwe berdidin ser devê birînên / Fayîq û Ehmed dişewitîne / Ehmed tîne taseki avê ji min dixwaze / Halê wî ji ber birînên wî tunîne / Xwedê xira bike îro peşke av di xênî da tunîne / Tu rabe lez ke bilezîne / Xwe bi derê mala Xelîlê cinar bigihîne / Bêje: Xelîl, ez di bextê xiret û namûsa te ketime / Silavên kekê min ji te ra hene / Bila pakêtek fişek ji kekê te ra bişîne / Bila êvarê xwe berde pêşiya garana Xûrûcê / Çar heb madeka çar heb qazanê cot / Bila ji ber pakêtê fişekê xwe va bîne / Dibê, Dirşa lez dike dilezîne digirî dilorîne / Xwe bi derê mala Xelîlê cinar digihîne / Dibê, Xelîl ez li bextê xiret û namûsa te ketime / Silavên kekê min ji te ra hene / Tu pakêtek fişek îro ji kekê min ra bişîne / Êvarê xwe berde pêşiya garana Xûrûcê / Çar heb madeka çar heb qazanê cot / Ji ber pakêtê fişekê xwe va bîne

Dirşa ağlar iniler, tez varır komşu Xelîl'in kapısına
Der: Ocağına düştüm Xelîl
Kardaşım selam söyler
Bana bir paket fişek yollasın der
Akşamleyin de insin nahırın yanına
Alsın yerine dört dişi manda ile dört çift mandasını.
Yemin eder komşu Xelîl Kuran hakkı için

Der: Benim fişeklerle işim olmaz.
Dirşa yine ağlar iniler
Döner durur
Varır damdaki bacaya
Koyar başını içine, der:
Ey kardaş! Bilmez misin kalleştir Xelîl
Yollamaz sana fişek
Kuran hakkı için yemin eder
Olmaz işim fişekle, der.
Mihemed Emîn der:
Allah yalancıların canını alsın
Dün akşam on üç paket fişek aldım kendisine.
Ey Dirşa!
Yamandır halimiz, yoktur kurtuluşumuz
De kalk, tez var Elî Melle Beyreqdar Karakoluna
Üç süvari candarma getir kardaşının imdadına
Tûdiyanların fidanı Evdilbaqî'nin öcünü alsın orta yerde
Babangilin on dört neferi mahsurdur evde
Kalsın babanın soyunu sürdürecek biri de.

Xelilê cînar sond dixwe bi Qûrana Nebî ne / Dibê, 'ilm û egayê min di fişeka de tunîne / Dirşa dîsa digirî dilorîne pêgermokê digerîne / Xwe bi kuleka xênî digihîne / Devê xwe dixe kuleka xênî / Dibê: Birawo qey tu nizanî / Xelilê cînar xayîn e / Fişekan ji te ra naşîne / Sond xwariye bi Qûrana Nebî ne / Dibê, 'ilm û egayê min di fişeka de tunî ne

Mihemed Emîn e dibê: Ji min û ji Xelilê cînar / Xwedê kurê derewînan bikuje / Şevê dîn êvarê min pazdeh pakêt fişek / Ji Xelilê cînar ra kirrîne / Lê Dirşa halê me mirîn e, halê me tunîne / Tu rabe lez ke bilezîne / Xwe bi Qereqola Elî Mele Beyreqdar bigihîne / Sê çar cendirmên siwarî / Bi imdada kekê xwe va bîne / Bila heyfa Evdilbaqî berxê Mala Tûdiyan / Beranê qemer li erasa meydanê hilîne / Çardeh nifûsê mala bavê te di xanî de dimîne / Bila yek li ser ajara mala bavê te bimîne

Dirşa ağlar iniler
Varır karakolun yoluna
Gel gör ki kurtuluşu yoktur piçleri Heydo ile Silhedîn'in elinden
Heydo ile Silhedîn varır Dirşa'nın önüne
Büküp sağ kolunu koyarlar sol göğsünün üstüne

Tutup örüklerinden sürükler köyün içine
Hiç yoktur bu hanımın dermanı yaraları yüzünden
Dirşa der: Silho aklını başına devşir
Kurutma babanın soyunu bu dünyada

Silho der:
Kuran hakkı için yemin ettim ana
İkindi ezanına kadar
Söndürecem babanın ocağını
Kazıyacam erkeklerin kökünü.
Dirşa ağlar iniler, döner durur
Hiç yoktur bu hanımın dermanı
Al kanlara belenmiş yamandır hah.
Yoktur yoktur yetişenimiz
Uzaktadır imdadımız
Uzaktadır dayıların imdadı
Nedendir yetişmez yeğenlere.

Dirşa digirî dilorîne / Xwe bi ser riya qereqolê digihîne / Felata wê ji Heydo û Silhedîn pîçê wê tunîne / Heydo û Silhedîn xwe li pêşiya Dirşa digihîne / Milê rastê dişikîne li ser pêsîra çepê datîne / Halê vê hermetê ji ber birînên wê tunîne / Dirşa dibê: Silho çavê xwe kor neke / Ajara mala xalê xwe ji dinyayê neqelîne

Silho dibê, dayê min sond xwariye / Bi Qûrana Nebi ne / Ji vêga heta banga mexrebê / Ez ji atara mêran di mala bavê te da binim / Kokê mêran ji mala bavê te bikim derman e / Dirşa digirî dilorîne pêgermokê digerîne / Halê vê hermetê ji ber birînên wê tunîne / Ji destan bigire heya ber pêsîran temamê xwîne / Ha nayê ha nayê / Hewarî dûr e bavo gazî nayê / Hewara xalan dûr e / Çima di hewara xwarziyan da nayê

Vardım Xûrûc'a cehennem eylemişler
Rehîmelerin on dört neferi yanar içerde
Yok bir Allahın kulu gelsin imdada
Dirşa ağlar iniler, döner durur
Gider dama, der:
Nicedir haliniz kardaşlar
Ben kadınım eksik eteğim
Yoktur kurtuluşum
İki piçimin, Heydo ile Silhedîn'in elinden.

Der:
Dirşa yamandır halimiz
Yoktur dermanımız
Elimizde beşli tüfeklerimiz
Sabahtandır arar dururuz
Yoktur evde fişeklerimiz.
Al sana para cüzdanı
Var komşu Xelîl'in evine
Ver cüzdanı eline
De ki, ocağına düştüm Xelîl
Ağamın on yedi banknotu Malazgirt bankasında
Al çekiver fişeklerin yerine.

Ez ê bi nava gundê Xûrûcê diketim bûye kafirstanî / Çardeh nifûsên Mala Rehîmê / Di xênî de dişewitin / Keseki xwedanê xêra tunine / Di hewarê de nayê / Dirşa digirî dilorîne / Xwe bi ser kuleka xênî digihîne / Devê xwe kir kulekê dibê:Birawo ez pirek im darê şikestî me / Felata min ji destê / Heydo û Silhedîn / Her du piçê min tunîne

Dibê: Dirşa, dêranê halê me mirin e / Wele halê me tunîne / Di destê me de tivingên bêşli ne / Sirmê wan ê qelaptî ne / Ez digerim nagerim Xwedê xirab bike / Fişek di xênî de tunîne / Xwe li mala Xelîlê cinar bigihîne / Bêje: Xelîl li ber xiret û namûsa te ketime / Ha ji te ra cozdanê banqê / Bide destê Xelîl bêje:Hijdeh hezarê kekê min / Li banqa Kela Melazgirê ne / Bila ji ber pakêtê fişekên xwe va bikişîne

Dirşa alır banka cüzdanını
Varır Xelîl'in kapısına
Yakarır, der:
Ocağına düştüm Xelîl
Kardaşım selam söyler
Bir paket fişek göndereceksin bugün kardaşıma
Al sana banka cüzdanı
Ağamın on yedi banknotu Malazgirt bankasında
Çekiver fişeklerin yerine.

Xelîl cüzdanı alır Dirşa'nın elinden
Bakar, para yoktur içinde
Banka cüzdanı görmemiştir ömründe

Tutar fırlatır Dirşa'nın yüzüne.
Der: Burda enayi yok
Vallah evim hükümetin cephanesi olsa da
Olsa da yüz bin kurşunum vermem ağana.
Vay anam vay anam
Yoktur yoktur yetişenimiz
Uzaktadır imdadımız
Uzaktadır dayıların imdadı
Nedendir yetişmez yeğenlere.
Vardım Xûrûc'a cehennem eylemişler
Rehîmelerin on dört neferi yanar içerde
Yok bir Allahın kulu gelsin imdada.

Dirşa cozdanê banqê hiltîne / Xwe bi derê mala Xelîl digihîne / Ji nava serê xwe kir qêrîn e / Dibê: Xelîl ez li ber xîret û namûsa te ketime / Silavên kekê min li te ne / Tu yê îro pakêtek fîşek ji kekê min ra bişîne / Ha ji te re cozdanê banqê / Hijdeh hezarê kekê min / Li banqa Kela Melazgirê ne / Dibê, bila ji ber pakêtê fîşekên xwe va bikişîne / Gava Xelîlê cînar cozdanê banqê / Ji destê Dirşa dertîne / Cozdan vedike / Pere di nav da nabîne / Di heyata bavê xwe da / Cozdanê banqê bi çavê serê xwe nedîne / Tekrar cozdan bi ser û çavê Dirşa dixîne / Dibê, Dirşa keseki enahiyê te û bavê te tunîne / Wele mala min depoya(cebilxane) hikumetê be / Bi sed hezarê guleka min ji kekê te re tunîne / Dayê ax were ha nayê were ha nayê / Hewarî dûr e bavo gazî nayê / Hewara xalan dûr e bavo / Di hewara xwarziyan da nayê / Ez ê bi nava gundê Xûrûcê va diketim / Bûye kafirstanî / Çardeh nifûsên Mala Rehîmê / Di xênî de dişewitin / Keseki xwedanê xêra tune dayê / Li hewarê nayê /Hahîhîhîhhiîîî...

Emerê Tûdî yaralı ayı gibi
Bağırır Heydo ile Silhedîn'e
Durur yanında ikisi de
Der: Heydo iki gözümsün
Var damdaki bacaya
Sık iki üç paket fişek
Acep var mıdır fişekleri.

Heydo ile Silhedîn varır damdaki bacaya
Sıkar iki üç paket fişek bu civanmerdlere.
Felek evin yıkıla
Kolun kırıla
Neyleyim yok bu civanmerdlerin barudu ile kurşunu.

Heydo ile Silhedîn
Yukarıdan bırakırlar kendilerini aşağıya
Dayarlar meret beşliyi bu civanmerdlerin şakağına
Sıkarlar sonra da.

Emerê Tûdî dibê:Mîna hirça bi birîn e / Bi sê denga li Heydo li Silhedîn / Herdu lawê xwe kir qêrîn e / Herdu li balê sekinî ne / Dibê, heydo tu beşera bavê min î / Xwe bi ser kuleka xênî bigihîne / Sê çar pakêtên tivinga / Li van xweşmêran bixîne / Kanê gulle û barûdên van xweşmêran / Haya wan tunîne
Heydo û Silhedîn / Xwe li kuleka xênî digihînin / Sê çar pakêtên tivingan / Li van xweşmêran dixînin / Felekê mala xwediyê te şewitî / Qolê milê te bişikên / Ez çi bikim gulle û barûdên / Van xweşmêran tunîne
Heydo û Silhedîn ji jor da / Xwe berdane xwarê / Devê mîratê bêşliya / Di cênikê van xweşmêran da / Hêja diteqînin

Evet, böylece Rehîmeoğullarından üç kardeş Mihemed Emîn, Ehmed ile Fayîq öldürülür. Çatışma sırasında, Mihemed Emîn'in Temo adındaki oğlu baş aşağı tandıra düşer. Halası Dirşa koşuverir onun yanına, tandırdan alıp ölmekten kurtarır, sonra da çıkarır köyün dışına.

(Dirşa; Emerê Tûdî'nin karısı, Mihemed Emîn'in kız kardeşidir. Emerê Tûdî'nin çocukları, Rehîmeoğullarından Mihemed Emîn ile iki kardeşini öldürmüştür. Temo da Mihemed Emîn'in oğludur ve halası Dirşa tarafından kurtarılmıştır. İşte bu sebeple Xûrûc kavgasına, dayılarla yeğenlerin kavgası da denir)

Yeğeni Temo'yu köyden çıkartan Dirşa, onun da öldürülmemesi için uzak diyarlara kaçırır. Temo büyür, 15-16'sına gelir. Dirşa tutar, Temo'nun amcaları olan üç kardeşinin nasıl öldürüldüğünü, ayrıca ailesini ve amcalarını öldüren kişilerin isimlerini bir bir açıklar Temo'ya. Bununla da yetinmez; Temo'nun eline silahı tutuşturup, salar Xûrûc'un yoluna.

Akşamdır, Emerê Tûdî divanın başında oturmaktadır. Oda ağzına kadar doludur ve sohbet koyulaşmıştır. Temo odanın kapısın açar, divanı selamlar, herkes alır selamını. Emerê Tûdî ile divandakiler tanımamıştır Temo'yu. Emerê Tûdî, der:

"Buyur oğlum! Gel otur. Kimsin kimlerdensin? Nereye gidersin?"

Temo bu kendini beğenmiş ihtiyarın Emerê Tûdî olduğunu hemen anlar. Emerê Tûdî'ye bakıp, der:

"Hey adam! Sen hiç duymadın mı? Kimse sana öğüt vermedi mi? Bilmez misin ki öldürdüğün adamın çocukları gün gelir öcünü alır?"

Divan daha bu sözlerin şaşkınlığını üzerinden atamadan, Temo divanı kurşun yağmuruna tutar ve kaçıp kurtulur. O gün Temo 14 kişiyi öldürür. Böylece, yıllar önce öldürülen Rehîmeoğullarından 14 kişinin öcünü almış olur.

Evet, bir kurbağanın kimin tarafından taşlandığı tartışmasıyla başlayan kan davası, toplam otuzdan fazla kişinin canına mal olmuştur!

GARZAN BÖLGESİNDEN MURADSIZ BİR SEVDANIN KILAMI:

BAVÊ FEXRIYA SIWARÊ GÊJO

Ülkemizin kuzeyinde, özellikle Garzan Bölgesinde Bavê Fexriya'yı bilmeyen, duymayan yok gibidir. Bölgede daha çok çoban ya da sığırtmaç olarak bilinen Bavê Fexriya, aslında ne çobandır ne de sığırtmaç. Onun adı Siwarê Gêjo (Gêjo'nun Süvarisi) olarak anılmaktadır dengbêj kılamlarında. Doğrudur, o Siwarê Gêjo'dur; ama bambaşka özellikleri de vardır. İşte bu bölümde, kılamının yanında onun bu özelliklerine de değineceğiz.

Reşkotan Aşiretinin lideri olan Bavê Fexriya, Filîtê Quto'nun ailesinden olup asıl adı Sebriyê Hecî Mihemedê Mistê Quto'dur. Garzan Bölgesinde devlete karşı yapılan birçok başarılı çatışmada yer almıştır. Girê Bileyder'de çıkan bir isyanda, kardeşi Yeho (Yehya) ile birlikte askerlere saldırıp ağır toplarını ele geçirmişler, ancak topu kullanamadıkları için olduğu yerde bırakıp gitmişlerdir.

Sebriyê Hecî Mihemed ya da nam salmış adıyla Bavê Fexriya yıllarca dağlarda firari olarak gezmiştir. Garzan, Botan ve Diyarbakır aşiretlerine yönelen devlet, onları Binxetê'ye (Suriye) sürdüğünde, Sebrî de aşireti Reşkotan'la birlikte Binxetê'ye geçer. Fakat o, ataları-nın toprağını terk etmez, bulduğu her fırsatta Garzan Bölgesine geçer. Af çıktıktan sonra da ailesiyle beraber tekrar Siirt'e döner.

Adından da anlaşılacağı gibi Fexriya (Fahriye) Sebrî'nin kızıdır; onun için kendisine Fahriye'nin babası anlamına gelen Bavê Fexriya denmektedir. Fexriya uzun yıllar Batman'ın Beşiri ilçesinde yaşamıştır.

Çocukluğumda, Beşiri'ye, dedemlere her gidişimizde Fexriya Teyze ile karşılaşırdım. Fexriya Teyze bundan 3-4 yıl önce Batman

yakınlarındaki Şerbetkoya köyünde hakkın rahmetine kavuştu. Ailesinin dediğine göre Sebrî ya da diğer adıyla Bavê Fexriya da bundan 30-40 yıl önce vefat etmiştir.

Şimdi de Bavê Fexriya kılamının hikâyesine gelelim:

Hıristiyan bir kız, günün birinde gönlünü Bavê Fexriya'ya kaptırmış. Ay parçasını andıran kız, güzelliğiyle dillere destanmış. Her ne kadar Bavê Fexriya'ya sevdalanıp, üzerine birçok kılam da yaksa, Bavê Fexriya'nın bundan hiç haberi olmamış. Hıristiyan kız, yaktığı kılamlarda ne kendi adını ne de Bavê Fexriya olarak geçen Sebrî'nin adını anmış. Bölgedeki dengbêjlere göre kız, Bavê Fexriya için birçok makamda kılam yakmış. Dengbêjler tarafından yıllar sonra keşfedilip söylenen bu sevda kılamları, bölgede nam salar ve bu sayede Bavê Fexriya da bir kızın kendisine sevdalanıp kılamlar yaktığını öğrenir. Sebrî, kılamda geçen Bavê Fexriya, Kekê Yeho ve Torinê Mala Ezo gibi isimlerden, kılamın kendisi için yakıldığını anlar. Bavê Fexriya durumdan haberdar olduktan sonra der ki, "Beni bu kadar sevdiğini bilseydim, mutlaka onu kendime alırdım."

Şimdi de Salihê Qûbînî'den bu muradsız sevdanın kılamını dinleyelim:

Bavê Fexriya geldi bahar çift zamanı
Koysaydım keşke başımı Bavê Fexriya'nın dizine
Dökeydim içimi doyasıya.

Bavê Fexriya bahardır
Yüreğimin yarasına derman şen bahardır.
Baktım Fexriya'nın babası, Yayha'nın ağabeyi, Ezoların torunu
Binip Gêjo'ya çıktı evden
Dellenmiş Gêjo Bavê Fexriya'nın altında.
Çıktı Kevanê Qîrê'ye haykırdı, yetişin dedi.
Bilmezdim Fexriya'nın babası, Yayha'nın ağabeyi, Ezoların torunu
Roma Reş'in üç kurşunuyla yaralıdır parmaklarından.
Kalkar atarım kendimi hekim Helakêrê Fileh'in yanına

Derim ocağına düştüm,
Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torununun yaralarını
İyileştir aşk ile sevda ile
Bu bahtsız kulun sinesini memelerini
Derman eyle Bavê Fexriya'nın yaralarına.
Aman aman ah firari

Bavê Fexriya ew bihar e wextê cota / Ji xêra mala xweziyê Xwedê re / Min serê xwe daniya li ser çokê Bavê Fexriya / Min kul û derdê rezil têr jê re bigota Bavê Fexriya ew bihar e / Ji kula dilê min re xweş bihar e / Min di Bavê Fexriya, Kekê Yaho, Torinê Mala Ezo / Ji mal derket li Gêjo siwar e / Gêjo di bin Bavê Fexriya de din û har e / Derket Kavanê Qîre bi sê dengan kir hewar e / Min nizanibû Bavê Fexriya, Kekê Yaho, Torinê Mala Ezo / Bi sê gulê Romiyan birîndar e / Ez ê rabim xwe bavêjim / Tor û bextê Helakêrê File vi hekimî / Li bextê te û Xwedê me / Birînên Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo / Bikewine bi eşq û dil e / Ber û memikên min evdala Xwedê / Ji birînên bavê Fexriya re bike piştderman e / Eman eman eman ax lo firaro

Bavê Fexriya, işte geldi Cuma akşamı
Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torununun yatağını
Kalkar şahnişînde yaparım
Durur başucunda yellerim.
Kalkar atarım kendimi hekim Helakêrê Fileh'in yanına
Derim ocağına düştüm
İyileştir Bavê Fexriya'nın yaralarını
Melhem eyle yaralarına bu bahtsızın sinesini memelerini.
Bavê Fexriya kurbanın olam uzun incedir boyun
Çiçek açmış şeftali misali
Günde üç kez tutup silkeleseydim aşkımdan.
Gel bu yıl tut bu maralın bu ceylanın elinden
Kaçır Suriye hattına dövme dudaklı Arabların diyarına.

Bavê Fexriya, heyra li min hatî êvara înê / Ez ê rabim ciyê Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo / Deynim li koçka jorî li eywanê li şaneşînê / Ez ê rabim ser Bavê Fexriya bisekinim / Welleh serê bikim bayê baweşînê wey li min e / Ez ê xwe bavêjim tor û bextê Helakêrê File vi hekîmî / Bêjim, li bextê te û Xwedê me birînên Bavê Fexriya bikewine / Ber û memikê min evdala Xwedê / Ji birînên bavê Fexriya re / Bike melhema li ser birînê / Bavê Fexriya, heyra bejna te zirav e / Ji xoxa xemilandî / Min rojê sê cara

pê girtî ji eşqa dilê rezil / Bi ser xwe de daweşandî / Rabe sala îsal bi destê min xemşê min karxezala / Ji xwe re bigire birevine / Bavêje Xeta Sûri nav erebên lêvdeqandî

Bavê Fexriya, ırmak Beşiri ırmağı
Ne güzeldir yayla göçerlikte
Ne güzeldir gönüllü varmak birine
Babanın evinde kuma üstüne.
Tut bu maralın bu ceylanın elinden
Götür kuma üstüne.

Bavê Fexriya ırmak Beşiri ırmağı
Salcılar salmış salları geminin yanına.
Firaridir yedi yıl gönlümün sultanı
Allah vere hükümet benim de fermanımı çıkara
Gezem birkaç yıl Bavê Fexriya'yla
Firari olam dağlar başında
Beraber koyardım başımı meret modolinin[1] sapına.

ê Fexriya, heyra çem û çemê Bişêriyê / Zozan xweş e li arzem îro li koçeriyê / Çi qas zewaca bi dil xweş e / Li mala bavê li ser hewiyê / Bi destê min xemşê min karxezala / Ji xwe re bigire birevine / Bibe li hêwiyê
Bavê Fexriya heyra çem û çemê Bişêriyê / Kelekvana kelekê xwe berdane dûv gemiyê / Ji xêra mala xweziyê Xwedê re / Hikûmeta Cimûryetê fermana min ji rakira / Ez ê çend saleka bi Bavê Fexriya re / Bi mehkûmê serê çiyê / Min ê pê re serê xwe daniya / Li ser dara mîrata modoliyê

Bavê Fexriya pınarın sırası benimdir
Yedi sülalem alsın başına çalsın
Kollarım hepten bileziktir
Ne eyleyim omzumdadır su testisi
Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torunu
Susamış bekler beni pınarın aşağısında.
Korkum odur ki
Biri vura Fexriya'nın babası, Yahya'nın ağabeyi, Ezoların torununu
O da babamların üstüne cürm kala.

1 Modolin: Bir silah türü.

Bavê Fexriya ırmak Omerî ırmağı
Seyreyle Suriye'yi, kuzu ile koyun sürülerini.
Dolaştı soğuk bir el sinemde gece yarısı
Sandım Bavê Fexriya bana gelmiş
Sağ selamet Suriye'den dönmüş
Bilemedim "Kör Şeytan[1]" eğlenir benimle.

Bavê Fexriya, heyra dora kaniyê dora min e / Bila serê heft bavê min bixwe / Zendê min tev bazin e / Ez çi bikim cerê avê li milê min e / Bavê Fexriya, kekê Yeho, Torinê Mala Ezo / Li binya kaniyê tî ye ji xwe re li hêviya min e / Tirsa min heye ji wê tirsê / Yekî derbekê lê xe bejn û bala / Bavê Fexriya, Kekê Yeho, Torinê Mala Ezo / Wê ew jî bibe cirmekî bikeve ser milê bavê min e

Bavê Fexriya, heyra çem û çemê Omeriya / Binêre ji xwe re li Sûriyê li keriyê berx û miya / Min di şeva nivê şevê desteki sar ê cemidî / Li nava taxima sing û berê min geriya / Min got, qê Bavê Fexriya bi xêr û silamet / Ji Xeta Sûrî ji mehkûmiyê ji firariyê / Li ser çavên min ve dageriya / Min nizanibû 'Keçika Şevê' bû bi min keniya

1 Kılamın orijinalinde "keçika şevê (gece kızı)" yerine "şeytanê kor" denilmektedir. Salihê Kevirbirî, Yezidi Kürtlerin bundan rahatsız olacağını düşünerek, bu tabirin eşanlamlısı olan "keçika şevê" tabirini kullandığını belirtti. Biz bunun yerine kılamın orijinaline sadık kalarak "şeytanê kor" tabirini kullanmayı uygun gördük. (ç.n.)

HESOYÊ BIRAHÎM İLE HECÎ MIHEMEDÊ MISTÊ'NİN KAVGASI:

HETHETKÊ KAVGASI

Hikâyemiz Batman'ın Beşiri ilçesine bağlı Hethetkê köyünde geçer. Köy sakinleri Reşkotan Aşiretine mensuptur. Hecî Mihemedê Mistê ise aşiretin lideridir. Hesoyê Birahîm de Nasırlardan olup Sînikan Aşiretine mensuptur; köyünün adı ise Zercil'dır. Girê Qîre, Hethetkê ile Zercil köyleri arasındadır.

Sînikanların ya da Hesoyê Birahîm'in köylerinden bazıları şunlardır: Zercil, Hiznamîr, Girêreş, Basork ve Bilêyder. Reşkotanların ya da Hecî Mihemed'in ise köy sayısı daha çok olup, bazıları şunlardır: Hethetkê, Hiznamîr, Bolindê, Tapî, Dilbêsa, Licik, Xilika, Malê Newalê, Hicrê, Texerî (Yezidi köyü), Kelokê, Kurtikê ve Zivingê.

Günlerden bir gün (anlatıcılara göre bundan 100-120 yıl önce) Reşkotanların lideri Hecî Mihemedê Mistê, 6-7 atlısı ile beraber Batman'dan, köyleri Hiznemîr ile Bolindê'ye doğru yola çıkar. Girê Qîre mıntıkasına geldiklerinde Sînikanların lideri Hesoyê Birahîm, kardeşi Mihemed Elî'den, Hecî Mihemedê Mistê'nin önünü kesmesini ister. Sebep; izinsiz köylerinin yanından geçmeleridir. Hesoyê Birahîm ayrıca onların kimlerden olduğunu da öğrenmek ister. Mihemed Elî, kardeşi Heso'ya der ki:

"Yolcular yollarına gider. Onlarla bir alıp veremediğimiz yok, bırak gitsinler!"

Gel gör ki Heso ağadır; zalimdir, acımasızdır. Kararından dönmez ve kardeşi Mihemed Elî'yi Reşkotanların yanına yollar.

İki aşiret birbirini sorgular. Hecî Mihemedê Mistê de az değildir, bu ayıbın altında kalmaz ve karşılık verir:

Ben Mistê Quto'yum
Ezoların koçuyum.
Hiçbir zaman demedim adımı kimselere
Bırakmam bu ayıbı babamların başında
Komam bunu Nasırların yanına.
Vay başıma
Qutolar ile Nasırlar kapışırlar
Kevanê Qîre'de Kaniya Badereşê'de.
Ateş yağdırırlar birbirlerine
Mancınık şişleri demirci dölleri gibi.

Ez Mistê Quto me / Ferxê Mala Ezo me / Min tu car navê xwe ji kesî re negotibû / Ez vê tanê li ser kolosê bavê xwe nahêlim / Ez vê tirê di nav şalê Mala Nasir de nahêlim / Wila wayê Mala Quto û Mala Nasir / Di kevanê Qîrê de / Li ser Kaniya Badereşê / Li milê Tapiyê li hev û din aliyane / Weki şişê mencenîqê / Wek kurê hedada li ser serê hev dadane

Haykırır Mihemed Elî:
Heso tez var
Tüfengimi ver Rizgo'ya yolla bana
Bugün karşılık verdik birbirimize
Başımızı daim el ile sokarsın belaya
Dersin gel otur evinde.
Hey ağa vay başıma
Bugün talihim kör bahtım kara
Vurdum ilk darbeyi Silêman ile Bazo'ya
Kaldı cesetleri Kevanê Qîre'de güneşin altında.
Neyleyim bugün tüfek tutukluk yaptı
Fişek kaldı sustemde
Ne etsem ne eylesem
Çıkmaz tüfeğin çubuğuyla
Çıkmaz hançerin ucuyla.
Çoktur onların yetişeni
Bizim imdadımız Yezidiler ile Gavurlar (Fileh)
Hoşuna gitsin ya da gitmesin

Qutolar bugün kökünü kazıyacak Nasırların
Bilmez misin dar günde kara günde
Faydası olmaz kaçmanın Nasırların dört adamına.

Mihemed Eli gazî dike:/ Heso rabe lez ke bilezîne / Sê toqê devreşê bide Rizgo ji min re bişîne / Îro me cewabên hev daye / Tê daim bela me û xelkê tekli hev biki / Tê bêji were li mala xwe rûnê / Axawo wila wayê / Siûda min çûye îro iqbala min nayê / Min êrîşa ewili derbek daye li Silêman û Bazo / Laşê wana maye li Kevanê Qîre / Li ber tirêja tavê / Ez çi bikim îro fîşek di sustemê de maye asê / Ez dikim nakim bi şîşa tifingê / Bi serê kûriya xencerê jê dernayê / Hawara wan zehf e / Hawara me file û êzidi ne / Tu qayil bi ne qayil bi / Îro wê Mala Quto / Koka mala Nasir biqelinin ji dinyayê / Qey tu nizani roja ku roj reş bibe / Rev bi kêrî her çar peyayê Mala Nasir nayê

Vay başıma vay başıma
Haykırdı Hecî Mihemedê Mistê Pîloka'ya Axê Xisarka'ya:
Vurun babam vurun
Akşam oldu batacak güneş
Silêman ile Bazo'nun cesedi
Kaldı Kevanê Qîre'de, güneşin altında
Kaldı bu civanmerdlerin öcü yerde.
Haykırdı Reşo:
Akşam erken daha
İlk atışta vurdum Hemîd'i taze güveydir
İkinci atışta vurdum Xalid'ı evin gülüdür
Üçüncü atışta vurdum Rizgo'yu resmi libas üstündedir
Dördüncü atışta vurdum Mihemed Eli'yi yeri geldiğinde
yüz kişiye bedeldir.
Beşinci atışta vurdum Hesoyê Birahîm'i bilmem sağ mıdır yaralı mıdır
Zîla Şeyhi'nin mürididir
Yağlayıp tabanları kaçtı.
Öldürmedim Heso'yu
Çeksin diye bu dünyanın derdini.

Wila wayê, wila wayê / Sê şad û şirûdê / Hecî Mihemedê Mistê bavê Sebrî hene li dinyayê / Bi sê denga li Axê Xisarka û Piloka dikir gazî: Bavêminbûno lê xin / Êvar e roj nemaye / Termê Silêman û Bazo / Li milê Tapiyê li ber tirêja tavê maye / Îro heyfa van xweşmêran li erdê maye / Reşo gazî dikir: Hecî Mihemedo navê Xwede bide / Êvar e hê ro zû ye / Min derbekî daye Hemîd zava ye /

Derba didoya daye / Li bejn û bala Xalid kevnika li ser desta ye / Min derba sisiyan daye / Bejn û bala Rizgo cilê resmî lê ne / Hikumeta Elmedina îro li erdê maye / Min derba çaran daye / Bejn û bala Mihemed Elî / Bavê Xezebê kewê sekekirî / Roja ku biqewime mêreki bi sedan e / Min derba pêncan avêtiye / Hesoyê Birahîm ez nizanim / Ne sax e ne birîndar e / Mirîdê Şêxê Zîla ye / Bi lingê hespê boz reviyaye / Min Heso nekuşt / Min ji bona derd û kulê dinyayê berdaye.

Evet, meydan okuma, ağız dalaşı derken iki aşiret bilenir birbirine. Kapıp meret Alaman ile Belçika tüfeklerini, çatışırlar birbirleriyle. Bu ünlü Qîre Çatışmasında Heso'nun dört kardeşi; Hemîd, Xalid, Rizgo ile Mihemed Elî öldürülür. Reşkotanlardan da Silêman ile Bazo adında iki kişi öldürülür.

Dört kardeşi öldürülen Hesoyê Birahîm, Viranşehir'e varıp İbrahim Paşa'nın yanına gider. Silah ve cephane ihtiyacını karşıladıktan sonra Zercil köyüne dönüp toplar grubunu, Yezidiler ile Hıristiyanları da yanına alır. Büyük bir divan kurduktan sonra hep beraber derler ki:

"Hethetkê'yi basıp öcümüzü alacağız!"

Mihemed ve Elî kardeş, Reyso ise onların amcaoğludur. Üçü de yiğit ve gözüpek adamlardır. Onların düşmanı Hesoyê Birahîm bu yiğitleri bilir ve der ki:

"Eğer onlardan biri kurtulacak olursa, bir yerine on öldürür. Birini bile sağ komayın."

Heso; on adamını Mihemed'in avlusuna, on adamını Elî'nin avlusuna, on adamını da Reyso'nun avlusuna yerleştirir ve evlerinin damına da birer adamını koyar. Mihemed'e derler, "Elî'yi öldürdüler", Elî'ye derler, "Reyso'yu öldürdüler" ve Reyso'ya da derler, "Mihemed'i öldürdüler". Her üçü de aynı anda dışarı çıkar, gel gör ki pusu kurulmuştur avluda. Reşkotan Aşiretinden bir adam Heso ile birliktedir, Zazaca imdat çağrısında bulunup, der:

"Hesoyê Birahîm Bolindê ile karşı köyü talan etti!"

Herkes tüfeğini kapıp yardıma koşar. Bu arada Heso'nun adamları köyün içine yerleşmiştir. Kapıya çıkanlar Heso'nun adamları

tarafından öldürülür. Çatışma sonunda on iki erkek ve bir kadın cesedi yerde yatar.

Çatışmadan sonra Mihemed ile Elî'nin anası Eyşe, cesetlerin üzerinde ağıt yakar. Eyşe'nin yaktığı bu ağıt daha sonra Serhad ile Garzan Bölgesi dengbêjleri tarafından kılam formunda söylenegelmiştir. Şu an Kurtalan'ın Marîbe köyünde yaşayan Dengbêj Teyîboyê Siertî ile Dengbêj Salihê Qûbînî'nin derlemelerini karşılaştırdım ve pek de farklı olmadıklarını gördüm. Şimdi de Salihê Qûbînî'nin ağzından, Mihemed ile Elî'nin anası Eyşe'nin acısına ve feryadına kulak verelim:

Eyşe der:
Hey Mihemed
Mihemedim beydir
Elî güvey
Reys cemaatin gülüdür.
Bahtsız Fatê öksüzlerine kol kanattır.

Eyşe der:
Mihemedim beydir muhtardır
Elî güveydir.
Baktım sabahleyin durdu Mihemedim damda
Ağırdır Mihemedim şalvarı, düşer topuklarına.
Ocağı sönesi Beşiri canavarı Hesoyê Birahîm
Gece yarısı girdi babamların evine
Döküldü zehir küpü gibi kapısına.

Eyşe der:
Hey Mihemed!
Hesoyê Birahîm Zercil'de Bahezirq'de
Kurdu büyük bir divan
Aldı yanına Hıristiyanların kralını Yezidilerin qewalını[1]
Saldırdı babamların meskeni Hethetkê'ye
Köşk ile konak eyledi kendisine.

1 Qewal: Yezidilerde beyt ve qewleri okuyan dini görevli.

Eyşê dibê: Mihemedo lawo / Mihemedê min keya ye / Eli zava ye / Reysê gulçiçekê civata ye / Fata reben qebika li ser sêwiya ye / Eyşê dibê: Mihemedê min keya ye / Eli zava ye / Sibehê min dit Mihemedê min sekini / Li ser banê xêniyan / Şalwalê Mihemedê min giran e / Xwe berdaye li ser gozeka paniya piya / Kula Xwedê bikeve / Derê bavê Hesoyê Birahîm / Hûtê Bişêriya şeva nivê şevê / Kete devê derê mala bavê min / Weke kupê jehrê / Di devê deriyê mala bavê min de rijiya / Eyşê dibê Mihemedo lawo / Ani sed caran bi min ani / Hesoyê Birahîm li Zercilê li Baheziqê / Şewir û mişawira giran danî / Qralê filehan qawalê êzidiyan bi xwe re ani / Girte ser Hethetka mala bavê min rebenê /Ji xwe re bi koşk û xanî

Eyşe der:
Hey Mihemed!
Yıkılsın babamların Hethetkê'si
Çoktur Hesoyê Birahîm'in adamları
Hıristiyanların kralı Yezidilerin qewalı
Saldırdılar babamların meskeni Hethetkê'ye
Bölüp üç parçaya paylaştılar.

Eyşe der:
Hey Mihemed!
Çıkıp dama kendim ile senin yüreğinin gamı için
Bağırır, yetişin derim
Hecî Mihemedê Mistê emmioğluyla kavgalıdır
Reşkotanlar yetişmez imdada.
Hesoyê Birahîm yedi sülalesine kadar düşmandır bize
Kazıdı yiğitlerin kökünü babamların evinde.

Eyşê dibê, Mihemedo lawo /Hethetka mala bavê min rebenê bişewite / Bi xox û tiri / Giran e eskerê Hesoyê Birahîm / Bi tevî qralê fila ve qawalê êzdiya / Avête ser Hethetka mala bavê min rebenê / Bi sê ciha ji xwe re diwirin

Eyşê dibê, Mihemedo lawo / Ez ê derêm li ser banê xaniya / Ji xema dilê xwe û te re / Ez ê gazî bikim hawar e / Hecî Mihemedê Mistê / Bi pismamê xwe re xwar e / Koma Reşkotan hevalê xwîna sar e / Hesoyê Birahîm ji bab û kalê xwe ve neyar e / Hesoyê Birahîm ji mala bavê min / Qeland tovê xweşmêra ji mala roviya

Eyşe der:
Hey Mihemed!

Baktım Hesoyê Birahîm
Dolaştırdı hançeri Mihemed'im göğsünde
Aldı kasaturalı tüfeği cesedinin üstünden.

Eyşe der:
Hey Mihemed!
Vardım Mihemed'in Elî'nin Reysê'nin babasının meskeni Hethetkê'ye
Kıştı, geceydi
Yağdı kar yerler bürüdü beyaza
Aşağı mahalleden döndüm kardeşim Têlo'nun cesedinin yanından
Geldim yukarı mahallede rastladım Mihemed ile Elî'nin cesedine
Ey Têlo ey kardeş yakınma
Unuttum yasını kaderini
Vay anam vay acep Müslümanlık bu mudur?

Eyşê dibê, Mihemedo lawo / Anî bi min anî / Min di Hesoyê Birahîm / Xencer li ser singê Mihemedê min de bir û anî / Tivinga qesetûre li ser laşê Mihemedê min hilanî

Eyşê dibê, Mihemedo lawo / Hethetka bavê Mihemed û Elî û Reysê / Ez diketim şev çile bû berfê lê kir erd spî kir / Ez ji taxa xwarî / Ji ser termê Têloyê birayê xwe dageriyam / Hatim taxa jorî / Ez li termê Mihemed û Elî rast hatim / Kezep şêrîn e / Têlo birawo gazina neke / Min şîn û qedera te ji bir kir / Dayê dayê qey islamî ye lawo?

Birçok defa çatışan ve en son Hethetkê'deki çatışmada elliden fazla adamını yitiren Reşkotanlar ve Sînikanlar, bir süre sonra barışırlar. 12 erkek ile bir kadının ölümünden sorumlu olan Hesoyê Birahîm ise bu kavgadan 25-30 yıl sonra, Batman'da Emerê Perîxanê tarafından öldürülür. Ramanlardan olan Emerê Perîxanê, daha sonra devletin ajanı olur ve bu yüzden askerlerle birlik olup Sînikan, Reşkotan ve Bekiran mıntıkalarında baskı ve zulüm yapmaya başlar. Bekiranlar, Perîxanlar ile askerlere büyük darbe vurur. Beşiri ırmağında onlarca askerin öldürüldüğü söylenir.

SERHAD BÖLGESİNDEN BİR TRAJEDİ:
ÇÛRO İLE FESÎHÊ MIHÊ MÎRZE

"Serhad Bölgesinden olup da Çûro ile Fesîhê Mihê Mîrze'nin kılamını duymayan yoktur. Bu kılam ülkemizin dört bir yanında 'erkişiler' tarafından söylenmektedir."

Aydın'da, Dengbêj Zahiroyê Mûşî (Zahir Koçu) ile yaptığım röportajdan bir bölüm okudunuz. Bu kılamı 1996 yılında Batman'da ilk kez Salihê Qûbînî'den dinledim; daha sonra birkaç kez, Aydın ve İstanbul'da Dengbêj Zahiro'dan ve son olarak da 1998 yılında İstanbul'da Malazgirtli Hecî Remezan'dan dinledim ve yazıya aktardım. O zaman 65 yaşında olan Hecî Remezan, dengbêj olmadığını, bu nedenle dengbêj olarak nitelendirilmek istemediğini belirtti. Kılamın yayınlayacağımız versiyonunu Hecî Remezan'ın ağzından derledik. Olayın hikâyesini de Dengbêj Zahiro ile Salihê Qûbînî'den aldık. Şimdi de sizi Çûro ile Fesîhê Mîrze'nin kılamıyla baş başa bırakıyoruz.

Fesîhê Mihê Mîrze bela ve kavgadan uzak durmak istese de bunu başaramaz. Fesîh cinayet suçuyla arandığından, on beş yaşından kırk bir yaşına kadar, yani tam 26 yıl, ailesinden ve çocuklarından uzak, Suriye'de Hacoların yanında firari yaşar. Bu arada belirtelim ki, Fesîhê Mihê Mîrze yalnızca "katil" değildir. "Kanlı" olup dağa çıktığı zaman Şeyh Said İsyanı yeni bastırılmış, ülkenin dört bir yanını dolduran Roma Reş'in askerleri de "isyancı avına" çıkmışlardı. Fesîh firari olduğu sırada askerle karşılaşır, teslim olmayıp "meret Alaman tüfengini" askerlere çevirip birkaç tanesini öldürür. Ardından Suriye'de, Hacolarla serüveni başlar. 26 yıl Binxetê'de kalır. Nihayet genel af çıkar ve baba evine, malının mülkünün yanına döner. Fakat yine bela çevresinde dolaşmaktadır; Dirşa'nın babası Çûro, Fesîhê Mihê Mîrzelerin yayları ile otlaklarına göz koymuştur.

Fesîhê Mihê Mîrze ne kadar gözüpek ve yiğit olsa da, belaya bulaşıp yine firari yaşamak istemez. Birçok defa toplulukta der ki, "Bir dua edecem rabbime, hep beraber amin deyin. Rabbim, er kişiyi bulaştırma belaya!"

Gel gör ki Çûro kara beladır; kendini dev aynasında görür. Kızı ve uğursuz rüyalar gördüğünü söyleyen karısı Emo döndüremez onu yolundan. Çûro sonunda bildiğini okur. Fesîh'e ateş eder, başının hizasındaki taşı parçalayarak siperini başına yıkar. Fesîh artık dayanmaz, "Gayrı yeter yaptığın zulüm," der ve kapar meret beşliyi, Çûro'ya doğrultup ateş eder; Çûro'nun beynini dağıtıp onu yere yığar.

Ey ağa hey ağa
Kuzu iken doyasıya emmeyen
Toklu iken doyasıya otlanmayan
Yedisinde hayır görmeyen
On beşinde dağlarda
İlkin Seyidxan ile
Sonra Şêx Bal ile
En son Seydoların Gülüyle firar gezen.
Girdin kırk bir yaşına firari
Kaldın Suriye'de Dirbêspiyê de Hacoların yanında.
Girdin kırk bir yaşına
Çıktı affın
Döndün Serhad Yurduna.
Haindi Hesenanlar
Göz koydular Dexda yaylasına Xelef'in ağılına
Rahat komadılar koçyiğit, can alan, gözükara
Fesîhê Mihê Mîrze'yi.

Le Axao / Hey lawo axao / Min got di berxîtiya xwe de têr nemijiyao... / Di kavirtiya xwe de têr neçêryayo.../ Di heft saliya xwe de xêr nediyo / Di pazdeh saliya xwe de / Bû firar û qeşqûrê mehkûmê serê dax û çiyao... / Birinci bi Seyidxan re / İkinci bi Şêx Bal re / Uçinci bi Berxê Mala Seydo re geriyayo / Sala çil û yek salê te qediya / Li Dirbêspiyê li Xeta Sûrî / Li cem Mala Haco bi mahkûmî mao / Sala çil û yek salê te qediya / Efûya te derketî / Te berê xwe da Welatê Serhedê / Kurmancên Hesenan xayîn bûn / Li ser "Zozanê Dexda" Li "Goma Xelef" / Ji Fesîhê lawê Mihê Mîrze / Mêrikê Mêrxas, Melkemotê Kûlê, Kûpê Xwînê / Çima nehewiya axao.

Sabahtır
Hey ağam, delidir gönlüm
Hey paşam delidir gönlüm
Oturur Nazê köyünde Fesîhê Mihê Heyderî
Etrafında bütün Hesenan ileri gelenleri
Anlatır meclise Suriye'deki günleri.
Bağırdı oğlu Eshed'e Fesîh:
Hey Eshed! Tez
Çıkar Boz'u tavladan
Bağla eyerini
Kapıver beşliyi fişeklikle beraber
Koyuver babanın önüne.
Varacam Dexda yaylasına
Mihê'nin pınarı Xelef'in ağılına
Uktedir bunlar bana
Ölürse baban gözü açık gitmesin.

Axao sibe ye, dilê min ê ji dila / Dila dibine, maqûlo / Dilê min ê ji dila, dila dibine / Fesîhê Mihê Heyderî / Li gundê Nazê rûniştiye / Temamê giregirên Hesenan li dorê rûniştine / Qala êsirtiya xwe li Xeta Sûrî dike / Ji cemaeta dora xwe re / Dibêje bavo, pê re dinikine / Fesîh bi sê denga li Eshedê lawê xwe kir qêrin e: Eshedo lawo! tu rabe lez bike bilezine / Bozê li tewlê derine / Teng û bertengê Bozê çep û rast bijidine / Destê xwe bavêje Bêşliyê / bi tevî qolê fişeka ve / Deyne qarşî bavê xwe vezeline /Ezê berê xwe bidime / Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê / Kûla Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê / Kuleke giran e / Bavê te bimire bila hesret / Di dilê bavê te de nemîne / Lawoooo..... Hehîhîîîîî

Eshed bağırdı olanca sesiyle babasına:
Hey baba, Allaha
Dinin temeli Kuran'a inan ki
Çıkmış bir yiğit Serhad Yurdunda
Çûro derler, İlyas'ın ağabeyi, Dirşa'nın babası
Kalır Erdê Kavir'da
Yedi yıldır bizden zorla alır Dexda yaylasını,
Xelef'in ağılını, Mihê'nin pınarını
Otlatır sürüsünü davarını.
Seslendi Fesîh çevresindeki topluluğa:

Bir dua edecem Rabbime
Hep beraber amin deyin
Olur ki Rabbim bulaştırmaz er kişiyi böyle belaya.
Koşuverir Eshed
Çıkarır Boz'u tavladan
Bağlar eyerini
Kapar beşliyi fişeklikle beraber
Koyar babasının önüne.
Varır Fesîh Dexda yaylasına, Xelef'in ağılına
Çıkarır Çûro'nun sürülerini yayladan

Eshed bi sê denga / Li Fesîhê bavê xwe kir qêrîn e / Dibê: Bavo yeqîna te bê / Ji Xaliq Rebê Alemê / Qurana Nebi ne ku bavo rûknê din e / Mêrxaseki li Welatê Serhedê rabûye / Jê re dibêjin; Çûro, Kekê Îlyas Bavê Dirşayê / Bavo li "Erdê Kavirê" dimîne / Ev sala hefta ye ketiye sala heşta / Zozanê Dexda, Goma Xelef, Kaniya Mihê / Bi darê zorê ji me distîne / Koç û kêriyê xwe bavo, tê diçêrîne / Fesîh, bi sê denga li cemeeta dora xwe kir qêrîn e / Dibê: Geli cemeeta hazir / Ezê dûayekê ji rebê xwe bixwazim / Hûn bi hev re bêjin "amin" e / Belki Xaliq Rebê Alemê / Tu car belayê wisa / Li pey mêrikê mêrxas nexîne / Fesîh lez dike dilezîne / Hespê Bozê ji tewlê dertîne / Teng û bertengê Bozê çep û rast dijidîne / Destê xwe davêje Bêşliyê / Bi tevî qoli fişeka ve / Datîne qarşi bavê xwe, diwezîne / Ma berê xwe da / Zozanê Dexda Goma Xelef Kaniya Mihê / Koç û keriyê Çûro Kekê Îlyas Bavê Dirşa / Ji Zozanê Dexda dertîne

Yazıp bir kağıt verir Çûro'nun başuşağına, der:
Allah ve Kuran hakkı için
Bulaşma bana
Yollama beni yine Suriye'ye çocuklarımdan uzağa.
Hey Çûro Muhammed'in Şeriatına göre diyorsan kabulüm
Törelere göre diyorsan çağır ileri gelenleri
Sekiz parçadır Dexda yaylası
Vereyim sana birini parasız pulsuz
Yok eğer kabul etmezsen bunu
Keşf ile rapor çıkart
Al benden Dexda yaylasını.
Dexda yaylası atalarımın kadim yaylasıdır hey.

Kaxizeki dinivisîne / Li destê Başxûlamê Çûro datîne / Dibê: Çûro tu bidi xatirê Xwedê û Qurana Nebi ne / Tu qetl û qitûlê bi min neki / Ji nava çil û çicûxê min /

Careke din ê lawo / Berê min li Xeta Sûrî nezivirîn.... axaooo... / Lawo tu bi Şera Mûhemed bêjî / Li ber te sekinime / Heger tu bi orfê diki / Gazî çar ali miqûfa bike / Zozanê Dexda heşt qetih e / Bila qetheki her wiha bê pol bê pere / Ji te re bimineiiiii / Heger tu wê yekê naki / Kifş û raporê derxe / Zozanê Dexda bi kifş û raporê ji min bistine / Lawo Zozanê Dexda / Zozanê bav û kalê min ê qedimî ne ê.... / Hey axaooo haêêêiii...

Öğle vakti
Varır eve başuşak ile Çûro'nun sürüsü
Bağırır Çûro başuşağa olanca sesiyle
Getirir verir pusulayı Çûro'nun eline.
Der Çûro:
Dexda yaylası bizim yaylamızdır hey
Tapulu değildir kimsenin babasının üstüne.
Bağırır Emo kızı Dirşa'ya:
Hey Dirşa! Tez var babanın odasına
Aç hızla kapısını bağır baban Çûro'ya
De ki Ey baba!
Anam yatmış şafakta
Görmüş üç kötü rüya
Der gitme Dexda yaylasına
Bulaşma koçyiğit, canalan, gözükara
Fesîhê Mihê Mîrze'ye.
Baba anam der, gidişin bize düğün dernek
Gelişin yas matem olur.
Dirşa der, gel gitme babam.

Lê belê roj qameta nivro / Berê koç û keriyê Kekê Îlyas Bavê Dirşayê / Başxûlam li nava malê diqelibine / Çûro bi sê denga li Başxûlam kir qêrîn e / Başxûlam kaxizê bi destê Çûro / Kekê Îlyas Bavê Dirşayê datîne / Lê gava Çûro kaxizê dixwine / Li nava serê xwe kir qêrîn e / Dibê: Lawo Zozanê Dexda / Zozanê zorê zozanê me ne / Tapû û qoçanê bavê kesî ji / Di zozan de tunîne / Emo bi sê denga / Li Dirşa qîza xwe kir qêrîn e: Dirşa lawo tu rabe lezke bilezine / Xwe bi aliyê odê bigihîne / Deriyê odê li taqa piştê bixîne / Bi sê denga li Çûroyê bavê xwe bike qêrîn e / Bêje bavo dayika min / Li berbanga sibê razaye / Sê xewnê xirab bavo ji te re dîne / Dibêje berê xwe nede Zozanê Dexda / Goma Xelef pêsîra xwe nede / Pêsîra Fesîhê Mihê Mîrze / Mêrikê mêrxas melkemotê kûlê kûpê xwînê / Dibêje bavo çûna te bi dawet e / Yeqîn hatina te ji me re bi şîn û girîn e / Dirşa dibêje bavo were neçe

Seyreyle
Dirşa tez koşuverir
Açar odanın kapısını sertçe
Yakarır babasına der:
Baba Allah Kuran hakkı için
Gel vazgeç bu öldürmek sevdasından
Anam Emo
Yatmış şafakta
Görmüş üç kötü rüya
Der varma Dexda yaylasına
Bulaşma koçyiğit, canalan, gözükara
Fesîhê Mihê Mîrze'ye.
Der, gidişin bize düğün dernek
İnan ki gelişin yas matem olur.
Dirşa der, gel gitme babam.
Bağırır Çûro kızı Dirşa'ya:
Hey Dirşa kızım, benim kızımın işi bu değil
Kızımın işi, kalkıp tez babasının atını tavladan çıkarmaktır.
Al sana anahtar
Bismillah deyip aç çekmeceyi
Fişeklikle beraber getir babana beşliyi yanında eyeri
Serhad Yurdunda daha karşı çıkan olmadı bana
Ahmaktır anan aklı ermez daha
Akşam gelsin babanı karşılamaya
Görsün Fesîhê Mihê Mîrze'yi esir ve eli bağlı.

Lê bala xwe bidê / Dirşa lez dike dilezîne / Derê odê li taqê piştê dixîne / Bi sê denga li Çûroyê bavê xwe kir qêrîne e / Dibê bavo tu bidî xatirê / Xwedê û Qurana Nebi ne / Tu were destê xwe ji benda kuştinê bikşîne / Dayika min Emo / Ji berê berbanga sibê razaye / Sê xewnên xirab bavo ji te re dîne / Dibê berê xwe nede Zozanê Dexda / Pêsîra xwe nede / Pêsîra Fesîhê lawê Mihê Mîrze / Mêrikê mêrxas marê teyar / Melkemotê kulê, kûpê xwînê / Dibêje bavo çûna te bi dawet e / Yeqîn hatina te / Ji me re bi şîn û girîn e / Dirşa dibê bavo tu were em herin lo...../ Lê belê Çûro li nava serê xwe / Li Dirşa qîza xwe kir qêrîn e / Dibê: Dirşa lawo wezîfa qîza min ne ew e / Wezîfa qîza min ev e; Rabe lezke bilezîne / Hespê bavê xwe ji tewlê derîne / Ji te re enexdar / Bismilah bike li devê çekmecê bixîne / Bi sî û du qolê fişeka ve / Bi tevî mêrkûjê (çek) ji bavê xwe re bîne / Deyne qarşî bavê xwe û zîn e / Bavê te li Welatê Serhedê / Mêr li qarşê xwe nedîne / Dayika te Emo ehmeq e / Nezan e aqilê wê nagire / Bila êvarê derkeve hafa / Siwarê Hesenan Fesîhê Lawê Mihê Mîrze / Êsîr û destgirêdayî / Bila li pêşiya bavê te bibîne lê...

Dirşa tez
Görür babasının hazırlığını.
Çûro biner ata
Emo'ya talâkı selâse yemini eder
Der: Kim Dexda yaylasında çıkarsa karşıma
Gün yüzü görmez bir daha
Rabbim canını ala.

Hey ağa!
Vardım Dexda yaylasına üç pınarlı.
Sabahtan Çûro bağırır çağırır Fesîh'e.
Fesîh seslenir Çûro'ya:
Allah ve Kuran hakkı için
Bulaşma bana
Yollama beni yine Suriye'ye çocuklarımdan uzağa.
Hey Çûro Muhammed'in şeriatına göre diyorsan kabulüm
Törelere göre diyorsan çağır ileri gelenleri
Sekiz parçadır Dexda yaylası
Vereyim sana birini parasız pulsuz
Yok eğer kabul etmezsen bunu
Keşf ile rapor çıkart
Al benden Dexda yaylasını.
Dexda yaylası atalarımın kadim yaylasıdır hey.
Yoktur kimsenin hakkı.

Dirşa lez dike dilezîne / Vê tedbîra hanê ji bavê xwe re dibîne / Çûro ji malê siwar dibe / Bi sê telaqê Emo sond dixwe / Dibê: Herçî li ser Zozanê Dexda / Pêsîra xwe bide pêsîra min zilamê / Xêrê ji xêr û bazara xwe nabîne / Dê Xaliq Rebê Alemê / Pelê wî ji darê biqetîne / Xenîmê xwe li ber çavê xwe bibîne / Xêrê ji vê bazara xwe nabîne axaohaîîîî...

Axaooo sibe ye / Ezê bi Zozanê Dexda diketim / Sê kanî ne / Ji siba Xwedê ve Çûro / Bi serê Fesîh ve bavo qîreqîr e / Axaooo sibe ye / Wezê bi Zozanê Dexda diketim / Bi kerkora derdora Fesîh / Bi sê denga li Çûro kir qêrîn e / Dibê: Çûro lawo tu bidî / Xatirê Xwedê û Qurana Nebî ne / Tu qetl û qitûlê bi min nekî / Ji nava çil û çicûxê min / Lawo careke din berê min / Li Xeta Sûrî li cem Mala Haco nezivirîne..../ Lawo Zozanê Dexda / Zozanê bav û kalê min ê qedîmî ne / Heqê kesî di zozan de tunîne / Lawo tu bi şera Mihemed bêji / Li ber te sekinîme / Tu yê gazî çar heb alî miqûfa bike / Zozanê Dexda heft qetihe ye / Bila qetheke ji te re / Bê pol û bê pere bimîne / Heger tu vê yekê qebûl nakî / Kîfş û raporekî derxe / Bi kifş û rapora hikûmetê / Zozanê Dexda bavo / Ji min bistîne lo...

Seyreyle
Sözden anlamaz Çûro
Daha da bağırır çağırır Fesîh'e.
Atar vurur Fesîh'in baş hizasındaki taşı
Yıkar başına siperini.
Der, Dexda yaylası bizim yaylamızdır
Tapulu değildir babanın üstüne.
Eğer hükümeti koyarsan araya
Gam değil bana
Atalarım hükümetten önce gelir.
Kalktım bindim bu sabah atıma
Talâkı selase ile yemin ettim Emo'ya
Dedim:
Kim Dexda yaylasında çıkarsa karşıma
Gün yüzü görmez bir daha
Rabbim alır canını,
Bulur belasını.
Hey ağa hey ağa.

Lê bala xwe bidê / Çûro qet xebera dînlemîş nake / Ji siba Xwedê ve / Hê ji li serê Fesîh de hê qîreqîr e / Lê dixe kevirê ber serê Fesîh dişkine / Kozikê bi ser serê / Fesîh ve bavo, diweşîne / Dibê lawo Zozanê Dexda Zozanê me ye / Zozanê zorê ye / Tapû û qoçanê bavê te ji / Ji Zozanê Dexda re tunine / Heger tu bi hikûmetê / Bi min re xeber bidî / Geleke serê min jê naşî / Hikûmet li pêşiya bav û kalê min nîne / Mamûrê hikûmetê van e / Li navbeyna min û qarşî wezîlîne / Ezê vê sibê ji malê siwar bûme / Min bi sê telaqê Emo sond xwariye / Herçî li ser Zozanê Dexda / Pêsîra xwe bide pêsîra min zîlamek / Xêrê ji vê bazara xwe nabîne / Xaliq Rebê Alemê / Pelê wî ji darê diqetîne / Axaoo ax haîî..

ZİLAN VADİSİNDEKİ HESEN EVDALÊ IRMAĞINDA MURADSIZ BİR SEVDA:

HESO İLE NAZÊ

Heso ile Nazê, Zilan vadisindeki Hesen Evdalê ırmağının kenarında yaşar. Birbirlerine sevdalıdırlar. Heso fakir, Nazê ise zengin ve soylu bir ailenin kızıdır, yani aşiret kızıdır. Heso bir gün dayanamaz ve Nazê'ye der:

– Nazê! Bu sevdadan vazgeçmeliyiz. Sen de bilirsin ki olmaz bu iş. Töresidir buraların, aşiret vermez kızını çulsuza. Ya bu sevdadan vazgeçelim, ya da benimle kaçıver!

Nazê der:

– Heso dediğin doğrudur. Ama beni de düşün. Yarın bir gün arkadaşlarım bana ne der? Gel etme, törelere göre iste beni babamdan. Eğer vermezse, senet ve delil olur. Seninle kaçtığımda, eloğlu der, 'gençtiler, birbirlerine sevdalandılar. Heso Allahın emri Peygamberin kavliyle Nazê'yi babasından istetti, babası vermeyince Nazê Heso ile kaçtı'

Velhasıl fazla uzatmayalım. Nazê ile Heso'nun köyleri birbirine yakındır. Heso ağabeyi Qulîxan'ın yanına gider, der:

– Qulîxan, gidip bana Nazê'yi istemelisin!

Qulîxan çok şaşırır ve kızgın bir şekilde, der:

– Kardeş, hiç duydun mu sen, aşiret kızı aşiretsiz adama gelin gitmiş?

Heso ısrarlıdır, dediğim dediktir, geri adım atmaz ve der:

– Yok Qulîxan! Bu dindir, imandır! Gidip Nazê'yi bana isteyeceksin!

Qulîxan'ı bir korku sarar. Bilir ki gidip Nazê'yi istese dayak yiyebilir. Heso'ya döner, der:

– Kardeş, bu işin ucunda dayak da var ölümde. Vallahi sen de benimle geleceksin.

Heso düşer Qulîxan'ın ardına, varırlar Nazê'nin babasının divanına. Birbirlerine hal hatır sorduktan sonra, Nazê'nin babası Qulîxan'a döner, der:

– Qulîxan hayırdır? Siz pek benim divanıma gelmezdiniz?

Qulîxan ellerini önüne koyar, der:

– Efendim, eğer rızanız olursa, Allahın emri, Peygamberin kavliyle Nazê'yi Heso'ya istemeye geldik.

Nazê'nin babası anlar ki, kızın da gönlü Heso'dadır. İçinden der, "Eğer kızımı vermiyorum dersem, yarın bir gün kızım Heso'yla kaçar, dosta düşmana karşı boynum bükük kalır. En iyisi öyle şartlar koşayım ki birbirlerinden vazgeçsinler." Ve Qulîxan'a dönüp şöyle der:

– Eğer Heso yedi yıl bana çobanlık yaparsa Nazê'yi ona veririm, yok eğer yapmazsa vermem.

Heso ömründe davara gitmiş değildir, ama yine de der ki:

– Vallah bana zor gelir! Yalnız Nazê'nin hatırı için değil yedi yıl, on yıl bile çobanlık yaparım.

Heso alır keçesiyle değneğini, Nazê'nin babasının çobanlığını yapmaya başlar. Aradan üç-dört yıl geçer. Nazê'ye gelince dünyalar güzelidir, güzelliği dilden dile dolaşır. Nazê'nin güzelliği Xalid Bey'in kulağına da çalınır. Yanına birkaç atlı alıp Nazê'nin babasının divanına varır, der:

– Ver bana Nazê'yi! Yetmiş bin başlık parasının yanında, beş takım elbise veririm. Eloğlu bin kağıt maaş alıyorsa ben Heso'ya iki bin kağıt verip onu ikna ederim.

Nazê'nin babası paragözdür, çabuk ikna olur. Anası ise danışmaktan yanadır, der:

– Kardeş, danışmak sünnettendir. Nazê'nin dediği olur; eğer kabul ederse mesele yoktur. Gidip bir Nazê'ye sorayım.

Nazê'nin anası girer kızının odasına, der:

– Kızım sen fakirlik yüzü görmedin. Heso'nun yanında yarı aç yarı tok kalırsın. Xalid Bey varlıklı adamdır. Yetmiş bin başlık verir. Der, eloğlu bin kağıt maaş alıyorsa, ben Heso'ya iki bin kağıt verip ikna ederim.

Nazê öfkeden deliye döner, kan tepesine çıkar. Dolanır odasında deli gibi, sonra döner anasına, der:

– Ana! Bana verdiğin o ak süte kurban olasın! Bilsem ki eloğlu başıma kakmayacak, şuracıkta, kendi odamda canına kıyardım senin. Hani nerede o adam, gelip de elin namusunu mal mülkle almaya çalışan, bir göreyim nasıl bir insandır?

Nazê'nin anası tez Xalid Bey'in yanına varır, der:

– Xalid Bey tez kurtar canını! Nazê yetişirse seni şuracıkta öldürecek!

Xalid Bey tabana kuvvet deyip oradan kaçar. Nazê elinde silah kapının önüne çıkar ve Xalid Bey'in ardından bağırır:

– Hani nerede, gelip elin namusunu mal mülkle almaya çalışan o namussuzu bir göreyim?

Ailesi Nazê'nin etrafına toplanır, der:

– Kızım kimse senin adını anmadı. Seni Heso'ya verdik, bir şey dediğimiz yok. Eğer gönlün Heso'da ise al hayrını gör.

Uzatmayalım. Heso yedi yıllık çobanlık sözünü yerine getirir. Sonra düğün dernek kurup Nazê ile evlenir. Aradan iki ay geçer ya da geçmez, sizden uzak olsun, Heso çok ağır bir hastalığa yakalanır. Heso'dan yüz çeviren elalem, Qulîxan'ın başının etini yer:

– Kardeş, Allah dert vermiş derman da vermiş. Ne diye kardeşini bir hekime götürmezsin, sahiplik yapmazsın?

Qulîxan buna fazla dayanamaz ve Heso'yu alıp hastaneye götürür. Heso'yu muayene eden hekim bakar ki hali haraptır, Qulîxan'a demediğini bırakmaz:

– Ocağı sönesi! Ne diye getirdin bana bu cesedi? Hastalığı ilerlemiş, iyileşecek hali yok. Ben ne edeyim bu cesedi?

Qulîxan korkar, içinden der: "Belli ki suçum büyük. Ya gelip beni tutuklarlarsa?" Eli ayağı kesilen Qulîxan, tuvalete gitme bahanesiyle çıkar, tabana kuvvet deyip hastaneden kaçar.

Bu arada Nazê de ahteder:

– Eğer Heso'nun ölüm haberi gelirse, bir fincan zehir içip canıma kıyarım. Heso'dan sonra yaşamak bana haramdır.

Qulîxan eve ulaştığında Nazê hemen yanına koşup, der:

– Ağam, ocağına düştüm. Ne yaptın Heso'ya? Sağ mı ölü mü?

Qulîxan der:

– Hiç bana sorma Heso'yu.

Nazê Qulîxan'a yalvarır, yakarır. Qulîxan bu kez der:

– Heso'nun hal ve meselesi budur. Hekim bana öyle deyince korktum. Dedim, gelip beni tutuklarlar. Vallahi Heso'yu onların ellerinde bırakıp kaçtım.

O gece Nazê'nin gözüne uyku girmez. Bir erkek elbisesi kuşanıp şehire iner ve doğru hastaneye gider. Nazê hekime yalvarır, bin bir ricada bulunur:

– Bugün yanına getirilen hastanın adı Heso'dur. İsterim onu bana teslim edesin.

Bir an önce Heso'dan kurtulmaya bakan hekim, takar peşine Nazê'yi, gidip Heso'yu hastanenin bodrumundan çıkarır. Nazê, Heso'nun koluna girer ve yola koyulurlar. Bu sırada hekimin, "Bilmem bunu denize mi atalım, yoksa diri diri toprağa mı gömelim." sözleri Heso'nun beynine çakılır. "İşte beni götürüyorlar. Ya denize atarlar ya da diri diri toprağa gömerler," diye düşünmeye başlar.

Kendinden geçmiş bir şekilde başını kaldırır, der:

– Muhamed Mustafa'nın hatırı için, kimsin, beni nereye götürürsün?

Nazê, tanınmamak için giydiği erkek elbiseleri içinde, der:

– Heso, ben Nazê'yim.

Heso derin bir ah çeker ve Nazê'ye bakarak, der:

– Nazê, senin için yedi yıl emek verdim. Ama yemin ederim ki bu yedi yıllık emek hiç gözüme görünmez.

Nazê der:

– Allah büyüktür Heso.

Nazê gece yarısı Heso'yu eve getirir. Bakımını yapar. Allah ya şifa gönderecektir ya da canını alacaktır.

Heso'nun yengesi, gün yüzü görmesin, Heso'ya rahat vermez. Kocası Qulîxan'a, der:

– Herif! Heso'nun hastalığı pistir. Eğer bize ve çocuklarımıza bulaşırsa, birimiz bile sağ kalmayız. And olsun ki ya ben evinde kalırım ya da Heso. Eğer Heso bu evde kalırsa, işte çocukların, ben babamın evine gidiyorum.

Qulîxan da en az karısı kadar zalimdir. Uyar onun sözüne; Heso'yu kaptığı gibi götürür Hesen Evdalê ırmağının kenarına. Orada Heso için çalı çırpıdan bir kulübe yaptıktan sonra döner evine.

Hâlâ memnun değildir Qulîxan'ın karısı. Gün boyu aklından bir tek şey geçer: "Vallahi Heso ölürse ve Qulîxan yengesini nikâhına alırsa, ayvayı yerim, pabucum dama atılır. Nasıl etsem de kurtulsam Nazê'den? En iyisi bir iftira atıp ondan kurtulmak."

Oulîxan'ın karısı bu sebeple açar ağzını yumar gözünü, der:

– Qulîxan ne uyuyorsun! Dünyadan haberin yok!

Qulîxan der:

– Hayırdır, ne oldu?

Karısı devam eder:

– Nazê sabahtan akşama uyumaz, elin gençlerinin peşinden koşar. Yarın bir gün, yengen kalkıp senin evinden elin çocuğuyla kaçarsa, asıl ölüm budur. Herkes bir gün ölecek. Biz de öleceğiz. Ama asıl ölüm, yengenin senin evinden kalkıp elin çocuğuyla kaç-

masıdır. Babasına haber sal, gelsin alsın kızını. Babasının evinde ne hali varsa görsün. Onların namusudur bizi bağlamaz. Kardeşin artık ölmüş, gayrı ondan sana fayda gelmez.

Qulîxan karısının sözüne uyar ve Nazê'nin babasına haber salar, der:

– Kardeşim öldü, gelin alın kızınızı.

Tabii Heso'nun ölüm haberi dört bir tarafa yayılır; Xalid Bey de duyar. Nazê içinde bir uktedir hâlâ. Birkaç atlıyla gelir, Qulîxan'ın evinde durur ve ona der ki:

– Nazê'yi bana ver. Yetmiş bin başlık parasının yanında beş takım elbise hediye veririm. Eğer Nazê'nin babası razı olmazsa, sen karışma, ben hallederim.

Nazê'nin baba tarafını önceden çağırdıkları için onlar da gelmiştir. Qulîxan'ın evinde oturup anlaşırlar, Nazê'yi isterler; tatlısını yiyip hediyelerini verirler.

Nazê boynu bükük bir şekilde ayağa kalkar, der:

– Kardeşim nedir bu bana yaptığınız zulüm? Kocam sağdır.

Bu sırada, mecliste bulunan sahte bir imam, nikâh kıyıp birkaç kuruş almak için, çıkar ortaya ve der:

– Babam, ne dır dır edersiniz? Vallahi Heso öldü. Ben kendi ellerimle yıkadım.

İmamın bu yalanından sonra Nazê'yi alıp götürürler. Bu arada yolları Hesen Evdalê ırmağına düşer. Nazê duvağını kaldırır, der:

– Allahınızı severseniz! Siz kimsiniz, hangi milletten, hangi dinden mezheptensizin?

Hep beraber derler:

– Müslümanız!

Nazê karşılık verir:

– Bu nasıl Müslümanlık? Bu yaptığınızı hiçbir din kabul etmez. Nedir bu bana yaptığınız zulüm? Eğer Müslümansanız, izin verin gidip bir kocamı göreyim. Onunla helalleşip vedalaşayım. Ne silahım ne de gücüm var. Bir tek Allahım var yukarıda.

Topluluk ikiye bölünür. Kimi der:

– Kardeşim nedir bu zulüm, kimse böyle bir şey yapmamıştır!

Velhasıl Nazê'ye izin verilir. Yanına da, Heso'nun Nazê'yi boşadığına tanıklık edecek iki kişi katılır.

Nazê gidip Heso'nun kulübesinin yanında durur. Hastadır Heso, kendinde değildir, dünyadan haberi yoktur; hali haraptır. Nazê'nin yüreği parça parça olur. İçinden der: "Eğer bu haliyle ondan hatır alırsam, varolan canı da gider; ölümüne sebep olurum. Heso vakti zamanında şakacı ve eğlenmeyi seven biriydi, en iyisi bir kılam söyleyeyim ona. Kendine geldiğinde hatır alırım.

Nazê Heso'nun başucunda durur ve kılamını söylemeye başlar:

Vay başıma vay başıma vay başıma
Nazê der: Ey Heso ey yaralı, sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına
Senin ve benim yüreğimin yarasına derman sedirdir
Ey yaralı, gelir gezer turna ile kaz sürüleri
Ayaklarıyla gezer gagalarıyla yerler.
Görmedi kimse bildirmedi hiçbir devirde
Kardeşin kalkıp evindeki yengesini kocaya verdiğini.
De gel de gel ey yaralı.

Nazê dibê herê dewranê dewraanê dewranê / Le Nazê dibê Heso birindaro sibeye / Ezê bi diyarê Geliyê Zilan / Bi / Çemê Hesen Evdalê dikevim / Ji xema dilê min ji te re bi dar kinêr e / Birindaro tê digere refên qaz û qûlingan / Bi / lingên xwe digere / Ji xwe re bi nikulê xwe diçêre / Kesi nedi dewri bedili zemana salox nedaye / Bira çawa rabe / Jinbira xwe di mala xwe de bide mêr e siwaro / Axx were were ax were birindaro / Hayiihaax ay hahihihi

Heso başını kaldırıp da Nazê'ye karşılık vermez. Heso Nazê'nin bu acı teklifleri yapmaya geldiğini sanır. İçinden der: "Derdim bana yetmezmiş gibi, bu da gelmiş benimle alay eder; kalan canımı da alır." Hiç başını kaldırmaz Heso. Nazê kılamını söylemeyi sürdürür:

Vay başıma vay başıma vay başıma
Nazê der: Ey Heso ey yaralı sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Ey gönlüm senindir
Ey evi yıkılası boyum selvidir
Sana yedi yolun üzerindeki köprüdür
On iki obanın çiçeğidir.
Üç gün üç gece oldu
Allaha yemin ederim ki
Toplandı dünürcülerim kardeşin Oulîxan'ın evinde
Verdiler yetmiş bin başlık, beş takım elbise.
Ey hasta ey yaralı haydi kaldır başını
Bilmem nicedir yaraların.
Ey yaralı kaldır başını
Bir boyuma bosuma bak.
Bak iki şahit durur senle aramda
Helalleşmeye geldim senle
Bilmem nicedir yaraların
De gel de gel ey yaralı.

Nazê dibê herê dewranê, dewranê, dewranê / Le Nazê dibê Heso birindaro sibeye / Ezê bi diyarê Geliyê Zilan / Bi Çemê Hesen Evdalê dikevim / Dilê min bi deman e / Kuro malxirabo bejna min bilind e / Ji te re pira li serê heft riya / Kûlilka diwazdeh waran e / Ev îro sê roj û sê şevê min qediyaye / Bi xwedê xwezginiyê min / Di mala Qûlixanê birayê te de li hev civiyane / Le heftê hezar qalanê min / Bi pênç heb çek gelo xelata min dane / Nexweşo birîndaro ka serê xwe rake / Nizaanim birînê te çawa ne / Birindaro serê xwe rake / Qaseki ji xwe re li xemlaa min mêze ke / Wele vanê du heb şahid / Di navbeyna min û te de sekinîne / Ez îro hatime xatirê xwe bi te dixwazim / Ez nizanim birînê te çawa ne siwaro / Axx were ax were birîndaro axxx ay / Hahîhîîîîî....

Ve Heso açar gözlerini. Nazê duvağıyla başında durmaktadır. Heso, Nazê'nin onu bırakmak için geldiğini anlar. Heso kendi haline, yaralarına bakar ki böcekler içinde cirit atmakta. Kendi haline yanar, içi parçalanır. Bütün gücünü toplar, başını kaldırır ve Nazê'ye karşılık verir:

Vay başıma vay başıma vay başıma
Heso der: Ey bahtsız Nazê
Sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Ey bahtsız yüreğim
Bugün bahtımıza gökten ateş yağdı vay bana
Bütün kuşlardan ateş kuşu gönlüme yuva yaptı
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin
Yedin bitirdin beni
Yüreğimi pare pare ettin.
Şükrediyorum Allahıma
Bana verdiği acıyı vermesin hiçbir yiğide
Vermesin hiçbir civanmerde
Yedi yıl boyunca bu acıyı verdi
Börtü böceklerin yediği o peygambere.
De gel Nazê de gel yaralıyım

Heso dibê herê dewran e dewran e dewran e / Le Heso dibê lê lê Nazê rebenê / Sibe yi wezê bi diyarî Geliyê Zilan / Li Çemê Hesen Evdalê diketim îro ji talîê min û te re ji asimanan li minê agir barî / Lê dilê min evdalê Xwedê / Ji hemî teyra hêlîna teyrê narî / Ewî heywanî hêlîna xwe çêkir / Ji asimanê li binê qanatê reş û tarî / Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî / Bi vê teklîfa hanê te goştê canê min heland / Kezeba min di nava min de kiriye parî parî / Wele ez şakir im ji Xwedayê xwe re / Êşa ku daye min bila nede tu kurê camêra / Bila neyne serê tu canik û tu ciwana / Heft salan xistibû canê wî pêxemberê / Kûrma xwarî Nazê axx were were ax were ez birîndar im

Heso der:
Ey şirin Nazê
Bermuradım kara gözlüm
Selvi boylum kaz gerdanlım
Göğsün aktır dağ başındaki kar gibi
Ne diye Heso'ya olmadı nasip.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin

Kalk altımdaki otu tazele
Bu yaralı koysun da başını yatsın.

Vay bana vay bana vay bana
Nazê der:
Ey Heso ey yaralı
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Yüreğim etekteki kuşun yuvasıdır
Ey hasta ey yaralı uçtu yüreğimden
Kaz turna sürüleri alaca kanatlı kuşlar.
Kurbanın olam yanma haline
İndiririm dizimi
Koy başını dizime.
Kalk aç ellerini
Allahın yanında birdir
Hasta ile yaralıların duası.
Kadan alam kalk
Allahımıza ederiz bir dua
Büyüktür kerimdir kadir Mevlam
Bakarsın acını bana da verir
Olmam Heso'mdan sonra kimseye yar.
De gel de gel ey yaralı.

Heso dibê Nazêêê te piçûkê / Li ber miradê te çavreşê bejn bilindê / Gerdenqazê te singsipi ye / Belek i berfa çiyakê li ser xalyazê / Heso çima pê nekir miradê / Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî / Tu giyayê binê min teze bike / Birîndaro bila serê xwe deyne û razê ax ay haîhaî

Nazê dibê herê dewranê dewraanê dewranê / Le Nazê dibê Heso birîndaro sibe ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan / Bi Çemê Hesen Evdalê diketim / Dilê min hêlina teyrê li etek e / Nexweşo birîndaro jê firiyane / Refê qaz û qûlinga teyreka perbelek e / Ez bi qûrbana te me / Gunê xwe bi halê xwe neyne / Ezê çoka xwe deynim / Serê xwe li ser çoka min deyne / Te rabe rûnê destê xwe veke / Dûayên nexweş û birîndaran / Li cem Rebê Alemê yek bi yek e / Ez bi qûrban rabe emê dûayeki / Ji rebê xwe bixwazin Xweda xwedayekî mezin e / Belgî êşa canê te li canê min peyde ke / Bila ez piştî Hesokê xwe / Ji kesî re nebime bermalya mala teze siwaro / Ax were were ax were birîndaro hahîhahî

Vay bana vay bana vay bana
Heso der: Vay bahtsız Nazê sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına.
Yüreğim etekteki kuşun yuvasıdır
Ey Nazê yarası derindir, gamı içtedir.
Zilan vadisinin Hesen Evdalê ırmağının suyu
Gelir üstümüze bugün gürleye gürleye.
Yeter Nazê Allahını seversen
Gelirsin benden hatır almaya
Sanki yüreğimi ciğerimi kesersin makasla usturayla.
De gel de gel yaralıyım.

Heso dibê herê dewran e dewran e dewran e / Le Heso dibê lê lê Nazê rebenê sibe ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan / Bi Çemê Hesen Evdalê diketim / Dilê min hêlina teyrê sîmir e / Lê lê Nazê kûlê dilê min giran e / Xemê dilê min li hûndir e / Îro Ava Geliyê Zîlan Çemê Hesen Evdalê / Tê bi ser me de gur e gur e / Bes e Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî / Vê teklîfa hanê çawa tu cozdan û meqesê / Berbera bidî serê dil û cigera min / Ji xwe re bibirî Nazê / Ax were were ax were / Ez birîndar im

Heso der:
Ey şirin Nazê
Bermuradım kara gözlüm
Selvi boylum kaz gerdanlım
Göğsün aktır dağ başındaki kar gibi
Ne diye Heso'ya olmadı nasip.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin
Kalk altımdaki otu tazele
Bu yaralı koysun da başını yatsın.

Hesoo dibê here Nazê te piçûkê / Li ber miradê te çav reşê bejn bilindê / Gerdenqazê te singsipiyê / Beleki ji berfa çiyakê / Li ser Xalyazê çima Heso pê nekir miradê / Lê lê Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hatî xatirê xwe ji min dixwazî / Tu rabe giyayê binê min teze bike / Birîndaro bila serê xwe deyne û razê / Haîhaî

Vay bana vay bana vay bana
Nazê der: Ey Heso ey yaralı sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına bağdır bahçedir.
Zilan vadisinin Hesen Evdalê ırmağının suyu
Gelir üstümüze bugün gür ve coşkun.
Ey hasta ey yaralı
Kadan alam yanma haline
İndiririm dizimi
Koy başını dizime.
Kalk aç ellerini
Allahın yanında birdir
Hasta ile yaralıların duası.
Kurbanın olam kalk
Allahımıza ederiz bir dua
Büyüktür kerimdir kadir Mevlam
Bakarsın acını bana da verir
Olmam Heso'mdan sonra kimseye yar
Gayrı takınmam kırmızı duvağı.
De gel de gel ey yaralı.

Nazê dibê herê dewranê dewranê dewranê dewranê / Le Nazê dibê Heso birîndaro sibe ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan / Çemê Hesen Evdalê diketim bi bax û reze / İro Ava Geliyê Zîlan Çemê Hesen Evdalê / Tê bi ser me de bi har û lez e / Nexweşo birîndaro gunê xwe bi halê xwe neyne / Ezê çoka xwe deynim / Serê xwe li ser çoka min deyne / De rabe rûnê destê xwe veke / Dûayên nexweş û birîndaran / Li cem Rebê Alemê yek bi yek e / Nexweşo birîndaro rabe emê dûayekî / Ji rebê xwe bixwazin Xwedê Xwedayekî mezin e / Belgî êşa canê te li canê min bibeze / Ez piştî Hesokê xwe Ji kesî re nebime bermalya mala teze / Ezê serê xwe êdî girê nedim / Xêliya sor gevez e siwaro / Axx were were ax were birîndaro / Hahiiii

Vay başıma vay başıma vay başıma
Heso der: Ey bahtsız Nazê sabahtır
Vardım Zilan vadisine
Hesen Evdalê ırmağına
Senin ve benim yüreğimin yarasına yüktür.
Zilan vadisinin Hesen Evdalê ırmağının suyu
Gelir üstümüze bugün meyilli ve kavisli.

Bakarsın yüce Mevlam yanına komaz kardeşimin
Nasıl uyar karısının sözüne
Tutup kolumdan atar beni Zilan vadisine.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelmiş benden hatır almak istersin
İn Hesen Evdalê ırmağına
Soğuk bir tas su getir bana.
Ah de gel ey şirin Nazê
Bermuradım kara gözlüm
Selvi boylum kaz gerdanlım
Göğsün aktır dağ başındaki kar gibi
Ne diye Heso'ya olmadı nasip.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelip benden hatır almak istersin
Kalk altımdaki otu tazele
Bu yaralı koysun da başını yatsın.
Ey Nazê Allahını seversen
Gelmiş benden hatır almak istersin
Kalk altımdaki otu tazele
Heso koysun başını
Bakarsın kadir Mevlam emanetini alır benden.

Heso dibê herê dewranê dewranê dewraanê / Le Heso dibê Nazê rebenê sibe ye / Ezê bi diyarê Geliyê Zîlan / Bi Çemê Hesen Evdalê diketim / Ji xema dilê min û te re bi bar e / İro Ava Geliyê Zîlan Çemê Hesen Evdalê / Tê bi ser me çiqas bi meyl û xwar e / Belgî Xwedê Teala min ji birakê min re nehêle / Çawa bi xeberê jina xwe dike / Bi çepilê min digire min davêje Geliyê Zîlan / Çemê Hesen Evdalê êvar e ne gaziye li minê ne fîraz e / Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hati xatirê xwe ji min dixwazi / Tu xwe berde devê Geliyê Hesen Evdalê / Ji min re bine tasek ava sar e Nazê / Ax were lê / lê Nazê te piçûkê li ber miradê / Te çavreşê bejnbilindê gerdenqazê / Te singsipiyê belekê berfa çiyakê / Li ser Xalyasê Heso pê nekir miradê / Nazê tu bi xatirê Xwedê ki / Tu hati xatirê xwe ji min dixwazi / Tu giyayê binê min tezeke Heso serê xwe deyne belgi Xwedê emanetê xwe / Ji min bistîne birîndaro ranazê ax haayyy

Evet! Heso su ister Nazê'den. Nazê gidip suyu getirene kadar, Heso Hakkın rahmetine kavuşur. Nazê gider Heso'nun başında durur, ellerini göğe doğru açar ve der:

– Ya Rabbim! Onunla birlikte benim de canımı al! Heso'dan sonra yaşamak bana haram!

Yüce Allah onun dualarını kabul eder, Nazê'nin canını oracıkta alır. Bugün Heso ile Nazê'nin türbesi Zilan vadisindedir ve ziyaretgâh olmuştur.

Bu kılamı ilk defa 1983 yılında Kurtalan'ın Badayê (Ballıkaya) köyünde ninem Şefîqa'dan dinledim. O zamanlar kardeşim Şakir ile beraber ilkokula gidiyorduk. Ninem bizim isteğimiz üzerine, haftada en az üç defa Heso ile Nazê'nin kılamını söylerdi.

Bu kılamı son yıllarda birçok dengbêjden dinlememe rağmen, en son 1997 yılında dengbêj Salihê Qûbînî'den dinledim. Salihê Qûbînî kılamı Garzan ağzıyla söyleyince, ninemin hayali canlandı gözlerimde. Kılam her ne kadar Salihê Qûbînî'nin ağzından alınıp yazılmışsa da, hikâye ninem Şefîqa'dan alınmıştır.

ELFEYZA'NIN BABASI EZNAWIR'IN SÜVARİSİ:
FERZENDE BEY

Ağrı İsyanının liderlerinden olan Ferzende Bey, Hesenan Aşiretinden olup yiğit ve iyi bir savaşçıdır. İsyan hareketinde adı, İhsan Nuri Paşa ile Bro Hesko Têlî'den (Birahîm Paşa) sonra anılmaktadır. Tabii bu isyanda Xalis Beg, Nadir Beg ile Memo Beg (Kör Huseyn Paşa'nın çocukları), Elîcan, Reşoyê Silo, Seyidxan ve Zahir Axa gibi kişilerin de adı anılmakta ve dengbêjlerin kılamlarında yaşatılmaktadır.

Hesenanlı Ferzende Bey Ağrı İsyanından önce, 1925 yılında, Şeyh Said İsyanına katılır ve özellikle Muş Malazgirt mıntıkasında büyük kahramanlıklar gösterir. Bazı kaynaklara göre, Şeyh Said İsyanının bastırılmasından sonra, Ferzende Bey 150 atlı adamıyla İran'a geçer. Yine bazı kaynaklara göre sınırı geçmeye çalışırken Türk askerleri tarafından yaralanır.

Sınırı geçmelerinin ardından, İran güçleri silahlarını teslim etmelerini istese de onlar bunu kabul etmez, direnirler. Yaşanan bu gerginlik Kürt güçleri ile İran güçleri arasında şiddetli çarpışmalara neden olur. Anlatılanlara göre, çatışmaların sonucunda Şemseddînê Xalid, Ferzende Bey'in babası Silêmanê Ehmed, Kerem Begê Zirkanî ve Evdilbaqî yaşamını yitirir, Ferzende Bey ise yaralanır. İran güçlerinden kurtulanlar Simko'ya yani Şıkaklı İsmail Ağa'ya sığınır.

Kimi kaynaklara göre de, Ferzende Bey'in İran'a geçişi, Ağrı İsyanının bastırılmasından sonra gerçekleşmiştir; çünkü, "Mako İsyanı" diye bilinen ve Kürtlerle İran güçleri arasında geçen savaş, 1931 yılında olmuştur. Bu isyanda, Kelb Elîxan Nexşîwan'ın komu-

ta ettiği İran güçlerinin sayısı 6-7 bin civarındadır; Bro Hesko Têlî ile Ferzende Bey'in öncülük ettiği Kürt güçlerinin sayısı ise dokuz yüzdür. İsyanın sonunda, aralarında İran güçlerinin komutanı Kelb Elîxan Nexşîwan da olmak üzere 700 kadar İran askeri Kürt isyancılar tarafından öldürülür. Söz konusu isyan, Türk ve İran güçlerinin anlaşıp birleşmesiyle bastırılır.

Diğer yandan, dengbêjlerin söyleyegeldiği kılamlara göre, bu olay Şeyh Said İsyanından sonra meydana gelmiştir. Bu gerçek, Rohat Alakom'un Hoybun Örgütü ve Ağrı Dağı Ayaklanması adlı eserinde de doğrulanmaktadır. Alakom'un olayla ilgili görüşü şöyledir: "Şeyh Said İsyanında tutuklanmayan Ferzende Bey, İran'a geçer. 1927 yılında Ağrı İsyanına katılmak için geri döner. Aktif olarak savaşta yer alır ve büyük kahramanlıklar gösterir; düşman kuvvetlerine aman vermez. İsyanın lideri İhsan Nuri Paşa, hatıratında Ferzende Bey hakkında ilginç değerlendirmeler yapar. Kadri Cemil Paşa ise hatıratında Ferzende Bey için 'yaşayan abide' demektedir. Yine Osman Sebrî, 'Dört Kahraman' adlı yazısında onun için, 'birinci kahraman' demektedir. Ferzende Bey, bir çatışmada 60 kişi ile iki alaya karşı savaşarak büyük kahramanlık gösterir. Savaşın sonunda Türk komutan düzmece bir rapor yazar ve bütün çevre köylerin Ferzende Bey'e destek verdiğini, bu nedenle savaşı kaybettiklerini belirtir. Bu olayın üzerine Zilan vadisinde 80 köy yakılıp yıkılır. Osman Sebrî de bir yazısında, Ferzende Bey'in gösterdiği kahramanlık yüzünden 80 köyün yakıldığını söyler; Şeyh Said İsyanında yer alan Hesen Hişyar da aynı görüştedir."

Hey bey vay bana vay bana
Hey paşam vay bana vay bana
Haykırır Asya der
Ey bahtsız Besra sabah
Kil İskender'de Salim Bey surlarında pınar başında
Vay anam bir harp bir bela bize musallat oldu

Akşamdan beri
İyi gelir kulağımıza top tüfek sesleri
Sağır eder adamı bu meret borunun gümbürtüsü
Yağmur gibi yağar üstümüze vay anam
Bu kâfirin top ile kurşunları.

Le axao hey li min li min li min / Bê maqûlo hey li min li min li min / Le Asyayê bi sê denga bang lê dike / Dibê de lê lê Besrayê rebenê sibe ye / Şereka li me çêbû Qaleka li me qewimî / Le Kil Ûskender / Li sûr û bedena Salim Begê / Li hewşa kafirê Emer Tûman / Dayê rebenê vê sibê / Li ser kaniyê way ax way Le belê ji êvara Xwedê ve / Li gohê min xweş tê / Dengê gula topê li me sil kir / Sewtêna mîrata vê boriyê / Gule û barûdê vi kafirî / Li me dibare dayê mînanî / Tevana gelo li ber taviyê

Haykırır Asya der ey Besra
Vay Haleb'in ataşı babanın evine düşe
Kalk otur Ferzende Bey'in dizinin önünde
De ki evin yıkıla Ferzende benimki de beraber
Derdin 'Ferzendeyim ben Ferzende
Elfezya'nın babası Eznawir'ın süvarisi
Küçük çaplının sahibiyim
Kavgada savaşta yoktur üstüme
Üçüncü Ordunun yurdunda.'
Haykırır Ferzende, der:
'Ey Asya ataş düşe babanın cesedine
Yetsin gayrı bu yermelerin
Ferzendeyim ben Ferzende!
Heyderanların kavgası değil bu
Cibiranların Sînikanların kavgası
On iki sülaleli büyük aşiretlerin kavgası değil bu
Acemdir bunlar "beşinci mezhep"ten
Ne dini var ne imanı
Karşıdır Muhamed'in dinine
Yazar fermanımızı.

Le Asyayê bi sê denga bang lê dike / Dibê de lê lê Besrayê / Hey lê agirê Helebê / Bi derê mala bavê te ketê / Tu rabe li ber çoka Ferzende rûnê / Tu bêje Ferzende

mala te xirab be / Lo bila mala min ji pê re / Te digo 'Ez Ferzende me ez Ferzende me' / Ez bavê Elfezya Siwarê Eznawir im / Xwedanê kuçik çapliya me / Rojê qale qalê oxirmê giran / Li welatê 'üçinci ordiyê' de / Mêr di ser min re qet tune ne / Evya ne şerê me û Hesenan e / Ne şerê Heyderan e / Ne şerê Cibiran e / Ne şerê Sinikan e / Ne şerê duwazdeh bavê eşiratê giran e / Evya ecem e 'bêşinci mezheb' e / Ne din e ne îman e / Li gori qarşi şerieta Mûhemed / Li qarşî me disekine me dixapine

Akşamdan beri
Durur karşımda Hesenanların Silêmanê Ehmed'in cesedi
Yaralıyım bu kafirin otomatiğinin iki kurşunuyla
Tutamaz elim vay anam bu meret modolinin tetiğini
Yanmam o yiğitlere o aslanlara kıyılmasına
Yanarım bu kâfirin tugayından dört kişinin
Tutup Silêmanê Ehmed'in kolundan götürmesine
Hamidiye Alaylarına hedef yapmasına.

Vay beyim vallah böyle olmaz billah böyle olmaz
Üç gün üç gecedir savaş Keremê Qolaxasî'nin omzunda
Yiğit bir adama kıyılır
Yaralıdır iki kurşunla.
Büyük yemin etmiş ölmek var kaçmak yok.
Emerler üç gün üç gecedir
Küheylanların sırtında
Yer yurt arar bu yıkılası İran'da.

Kerem der Ben Kerem isem
Devletin firarisi mahkûmuysam
Emerlerin gülüysem
Kasr ile konaklarımızın çevresini sarmış bu kafirler
Hele desinler bırak silahı sığın bize.

Ji êvara Xwedê ve / Cinazê Silêmanê Ehmed Bi tevî komê Hesenan ve / Gelo li pêş miqabili çavê min e / Ezê bi du gulê tometika vi kafiri Birîndar im / Destê min têtikê mirata Modoliyê nagire dayê rebenê / Pêçika min a şahidê li min nagere / Heyfa min nayê li kuştina mêran û şêran / Heyfa min tê li wê heyfê / Çar heb ji tûxayê vi kafirî / Li ser me re sekinîne / Ji milê Silêmanê Ehmed Bavê Kazim digirtin / Dixistin nîşanê Hemidiyê

Le Axao wile nabe bile nabe / İşev sê şev û sê roj e / Şer ketiye ser milê Keremê Qolexasi / Mêreki çê tê kuştinê / Bi du / gula birîndar e / Bi sonda mezin sond xwariye / Tê kuştinê lo bira jê venabe / Erz û eyalê Mala Emer / İşev sê şev û sê roja / Li kavila İranê digere nagere yêr nabine / Ji xwe re li ser pişta kihêl û malekiyan / Lo bira peya nabi

Kerem dibê wez Kerem bim / Ez Kerem bim / Ez firar û qaşqûrê mehkûmê Dewletê bim / Berxê Mala Emer bim / Ezê bi maleka weka Mistefa Begê re heval bim / Evi kafiri li dora qesr û qûnaxê me girtine / Dibên tivingên destê xwe deynin

DEĞERLİ YURTSEVER, FAKİRLERİN DOSTU:
DR. YUSUF AZİZOĞLU (1917-1970)

"Yusuf Azizoğlu, çok değerli ve mütevazı bir insandı; kibir nedir bilmezdi. Her zaman Doğu insanı için hizmet yapmak isterdi. Zengin ve büyük bir ailedendi, bu nedenle kapısı her zaman Kürtlere açıktı. Yüzlerce kişinin geçimine yardımcı oluyordu."

Evet! Kürt parlamenter Dr. Yusuf Azizoğlu hakkında, dostu dengbêj Mahmûd Kızıl böyle diyor. Yusuf Azizoğlu 1917 yılında Diyarbakır'ın Silvan ilçesinde dünyaya gelir. Kendisi Ferhendiyan Aşiretinden olup Hacî Huseyn Ağa'nın kardeşidir. Zengin bir aile olan Ferhendiyanlar Tirbespî, Tilmî ve Soranê başta olmak üzere birçok köyün de sahibidirler. Azizoğlu ilkokulu Silvan'da, ortaokul ve liseyi Diyarbakır'da tamamladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesine kaydolur. O dönemdeki birçok Kürt öğrenci gibi Azizoğlu da Dicle Talebe Yurdunda kalır ve buranın Kürt öğrencilerinin uyanış ve kültür merkezi olması için elinden geleni yapar.

Sağlık Bakanı Azizoğlu

Mezun olduktan sonra doktorluk yapmaya başlayan Azizoğlu, yavaş yavaş siyasete de ağırlık verir. Bilindiği üzere 27 Mayıs darbesinin ardından Türkiye'de yeni birtakım siyasi partiler kuruldu. Yusuf Azizoğlu da birkaç seçkin ve yurtsever arkadaşıyla birlikte 13 Şubat 1961'de Yeni Türkiye Partisi'ni kurdu. Akabinde yapılan seçimlerde Yeni Türkiye Partisi birçok parlamenter çıkardı ve hükümet ortağı olarak kabineye girdi; Azizoğlu da hükümetin sağlık bakanı oldu.

Bakan olduktan sonra görev alanı olarak kendi bölgesini seçen Yusuf Azizoğlu, projelerini gerçekleştirmek için Bitlis'in Tatvan ilçesine gider. Azizoğlu ile birlikte siyaset yapan, yazar ve dilbilimci Feqî

Huseyn Sağnıç, Portreler adlı kitabında onun Tatvan ziyaretinden şöyle söz eder: "Bakan olduktan sonra Tatvan'a geldi. Biz o zamanlar birkaç arkadaşla birlikte, Tatvan'da bir sağlık ocağı kurabilmek için dernek kurmuştuk. Yanılmıyorsam derneğin adı 'Halk Sağlığını Koruma Derneği" idi. Bu çalışmalarımız için kendisinden yardım talep ettik. Bize, '50 lira göndereceğim. Bu parayla sağlık ocağı için bir arsa alın; peyderpey size yardımcı olurum' dedi. Söz verdiği gibi de parayı gönderdi. Biz de bu parayla arsa alıp çalışmalara başladık."

Azizoğlu bakanlığı döneminde büyük işlere imza atar. Türkiye'nin her yerinde uygulanması için "Sağlık Projesi" çalışmasını başlatır ve bu proje için pilot il olarak Siirt, Bitlis ve Muş illerini seçer.

H. Oğuz Bekata: "Azizoğlu Bölücüdür"

Kürt halkı için yürüttüğü çalışmalar, Yusuf Azizoğlu'nun sağlık bakanlığı görevinden istifa etmesine neden olur. O zamanın içişleri bakanı H. Oğuz Bekata, Azizoğlu'yu ırkçılık ve Kürtçülük yapmakla suçlar. Bekata bunu sağlık bakanlığının çalışmalarına bağlar ve bu çalışmaları "bölücülük" olarak adlandırıp şöyle der: "Azizoğlu Kürtçülük davası güdüyor. Sağlık bakanlığının projelerini Kürt müteahhitlere veriyor ve Kürt işçi çalıştırıyor. Azizoğlu mecliste konuşup, 'Ben Kürt değilim, Türküm' desin, ben de sözlerimi geri alırım.'"

Yusuf Azizoğlu, Bekata'nın bu sözlerine cevap verme gereği bile duymaz, sağlık bakanlığından istifa eder ve çalışmalarına parlamenter olarak devam eder. Feqî Huseyn'in verdiği bilgilere göre, Yusuf Azizoğlu daha sonra Yeni Türkiye Partisi'nin başkanı olur, ancak 1970 yılında hastalanarak bu görevden istifa eder.

Aynı yıl, verem illeti Yusuf Azizoğlu'yu kendi halkı, Şark halkının içinden çeker alır. Cenaze törenine katılanlardan aldığım bilgilere göre, törene binlerce kişi katılır.

Azizoğlu sevgisi bölgedeki sayısız dengbêjin onun ardından kılam yakmasına neden oldu. Bu kılamlardan biri Dengbêj Mahmûd Kızıl tarafından söylenen "Lîdero" kılamı olup daha sonra da birçok dengbêj tarafından söylenmiştir. Buyrun Mahmûd Kızıl'a kulak verin:

Ey lider
Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam göründü bize sabah yıldızı
Ey lider kurban olam göründü bize sabah yıldızı, gurbet yıldızı
Azizoğlu verdi bir ay önce istifa dilekçesini Ankara'ya, Reisi Cumhura
Yanmam hiçbir şeye
Yanarım, kimse kalkıp siyaset yapmasın Şark'ta
Ah Murad'ın babasından sonra.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoğlu gibi bir lider

Lîdero Lîdero lîdero lîderoo / Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka salê / Lîdero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka xurbetê / Ezîzoğli mehki berê istîfa dilekça xwe da Enqerê / Li Reîsê Cimuryetê / Heyfa min nayê li wê yekê / Heyfa min tê bi wê yekê / Di welatê şerqê de bila li pişti babê Murado / Keseki ranebe neke dawa siyasetêêê ax / Lîdero lîdero / Bê lidero ez neminim li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lidêreki mina Ezîzoğli Babê Murado tucarî nayê Tirkiyayêêê ax / Hahihiiii

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam göründü bize sabah yıldızı
Bu meret radyo kara haber verdi bize
Duyuldu bütün Türkiye'de duyuldu yedi düvelde
Azizoğlu'nun ölümü.
Yalnız kendi ocağını değil
Söndürdün biz fakirlerin ocağını da.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoğlu gibi bir lider.

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam
Vardım yıkılası Diyarıbekir'e

Koyu ve kara taşlı.
Bu meret teyyare Azizoğlu'nun cenazesini
Biz Kürtlere hediye getirir Ankara'dan.
Vardım Azizoğlu'nun cenazesinin yanına
Dedim kardaş, yıktın evimizi
Acep Ankara'da kime tembihledin
Biz fakirlerin derdinin çaresini.
Ey lider ey, biz fakirlerin lideri
Düşerse yolumuz Ankara'ya
Gayrı kime söyleriz derdimizi.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoğlu gibi bir lider.

Lidero lidero lideroo / Lidero qurban li me dabû stêrka sibê stêrka salê / Evî mîratê radiyoyê yayîn dikir / Xeberki ne bi xêrê ji me re tanî / Nav û dengê mirina Yûsif Ezîzoğli / Tirkiyayê lawo heft diwalê ecnebî tev hilanî / Ezîzoğli te mala xwe tenê xira nekir / Te kon û çitên perdê me feqîran bira li ser danî / Ax lidero lidero lidero / Wez nebînim li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderkî mîna Ezîzoğli nayê Tirkiyayêê ax / Hahîhîîî

Lidero lidero lideroo / Lidero qurban li me dabû / Çûme Diyarbekira şewitî lawo / Bi kevirê reş û tarî / Evî mîratê teyarê cinazê Ezîzoğli / Ji me kurmanca re ji Enqerê hey lo lawo / Hediye tanî Ezê çûme ser cinazê Ezîzoğli / Min go Ezîzoğli te mala me xira kir / W'em nizanin li Enqerê / Heyra te tembiya me feqîran / Keko îcar li ki danî / Ax lidero liderê me feqîran / Ez nizanim piştî babê Murado / Berê me kete bajarê Enqerê / W'em nizanin derdê xwe bêjin ji kê re ax / Lidero ez nebînim li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderkî mîna Ezîzoğli nayê Tirkiyayêêê ax / Hahîîîî

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam sabahtır
Vardım yıkılası Silvan'a vay anam ovanın karşısında.
Baktım eser yayla rüzgârı vay anam
Ne yakışır Azizoğlu'nun boyuna bosuna.
Vardım Azizoğlu'nun cenazesinin yanına
Yoktu yara bere vücudunda
Ah çeker milletinin derdinden

Kan gelir ciğerinden.
Ey lider ey lider
Lidersiz ölem bu dünyada
Sağ iken bu dünyada
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Murad'ın babası Azizoğlu gibi bir lider.

Lîdero lîdero lîderoo / Lîdero qurban sibe ye ezê çûme Farqîna şewitî dayê / Bê li hafê deştê / Minê bala xwe didayê bîna bayê çiya lê dixe / Dayê rebenê li bejn û bala Ezîzoğlî çiqas xweş tê ax / Ezê çûme li ser cinazê Ezîzoğlî / Derb û birîn tê de tunebû / Axîn dike ji derdê miletê şerqê / Ji kezebê xwîna reş tê / Lîdero lîdero wez nemînim li dinyayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderkî mîna Ezîzoğlî nayê Tirkiyayêêê ax / Hahîîîî

Ey lider ey lider ey lider
Ey lider kurban olam vardım yıkılası Silvan'a vay anam
Söğüt ile kara kavaktır.
Baktım ikindi vakti
Gelir Azizoğlu'nun taksisi en önde
Vardım dedim ne oluyor ne bitiyor nedir mesele
Dediler, küsmüş Yusuf Azizoğlu Ankara'ya
Küsmüş ebediyen Büyük Meclise
Ah sahipsiz komuş kolu kanadı kırık Şarkı.
Ah lider ah lider ah lider
Kurban olam sensiz ölem bu dünyada
Yaran büyüktür çıkmaz yüreğimizden
Gayrı gelmez Türkiye'ye
Ah Azizoğlu gibi bir lider.

Lîdero lîdero lîdero / Lîdero qurban çûme Farqîna şewitî / Dayê rebenê bi hewl û bî ye / Minê bala xwe didayê / Berê vê êvarê pêşiya texsiya derketî / Texsiya Ezîzoğlî dayê rebenê / Hezê hezê li pêşiyê / Ez çûme pêşiyê min go belkî mala we xirab e / Çi bû çi qewimî çi ciriya mesele çi ye / Digotin belkî mala we xira be / Heyra Wele Yûsif Ezîzoğlî ji / Enqerê / Ji Biyuk Milet Meclîsê xeyidiye ebediyen / Şerqê malikşewiti hiştiye bê xweyî yee ax / Ax lîdero lîdero lîdero / Lîderoo lîdero qurban / Wez nebînim li dinyayê / Heta sax bim derdê Ezîzoğlî / Derdekî giran e lawo / Ji dilê me dernayê / Heta sax bim li dewrana dinyayê / Lîderkî mîna Ezîzoğlî babê Murado / Tu carî lawo nayê Tirkiyayêêêê axx ê / Hahîîîî

GENÇ KIZLARIN GÖZDESİ:
DENGBÊJ FERZÊ

Ünlü dengbêj Ferzê, Muş'un Malazgirt ilçesinin Kevir köyündendir. Yaşadığı dönemde Dengbêjlerin Şahı, "Teyrê li ser milê qîz û bûkan (kızların ve gelinlerin omuzundaki şahin)" olarak tanınan Ferzê, Serhad Bölgesinin en ünlü ve en keyif verici dengbêjlerinden biriydi.

Bilindiği üzere, kin, çatışma ve düşmanlık, Kürt aşiretleri arasında eskiden beri olagelmiştir. Söylenenlere göre Dengbêj Ferzê böyle bir kin nedeniyle, konuk olduğu bir düğünde, Zekiyê Lawê Mîralî tarafından öldürülür –hemen söyleyelim, bazıları bu kanıda değildir–. Ferzê'nin ölümünden sonra, Şakiro'nun da hocası olan Dengbêj Reso, onun ardından bir kılam yakar. Kılama geçmeden önce, olayın nasıl meydana geldiğine bakalım:

Kevir köyündeki bir düğünde kılam söylemesi için, Dengbêj Ferzê'ye çağrı gönderilir. Tabii aynı çağrı, bölgenin birçok ileri geleni gibi, Zekiyê Lawê Mîralî'ye de gönderilir. Zekiyê Lawê Mîralî Şêweşiyan Aşiretinden olup Fesîhê Mihê Mirze'nin amcaoğludur.

Malumdur ki, Kürt aşiretleri düğün derneklere silahsız gitmez; şeşagirlerini[1] alıp, düğünün yolunu tutarlar. Bu düğünde farklı olacak değil ya... Halay ve düğün sona erdikten sonra sıra gelinin ata bindirilmesine gelir. Bu sırada, "Ferzê gelsin kılam söylesin!" denir. Anlatılanlara göre düğünde 50-60 atlı varmış. Neyse! Gelin ata biner, Ferzê kılam söylemeye başlar. Bu arada atlılar da silahlarına davranır. Zekiyê Lawê Mîralî'nin, o dönemin şeşagiri olan Malnihêr silahıyla sıktığı kurşun, gider Dengbêj Ferzê'ye isabet eder ve ölümüne neden olur.

1 Şeşagir: Bir çeşit silah.

Acaba Ferzê'nin ölümünde kasıt var mıydı? Bölgedeki birçok kişinin kanısına göre, dengbêj Ferzê o kadar ünlüdür ki, bunu hazmedemeyen Zekiyê Lawê Mîralî, çeker silahını ve vurur onu. Fakat aslen Erzurumlu olan Dengbêj Zülküfê Qado'ya göre, Zekiye Lawê Mîralî, olaydan sonra onların köyüne gelmiş ve babasına Ferzê'yi bilerek öldürmediğine dair yemin etmiştir.

Şimdi de ünlü Dengbêj Reso tarafından Dengbêj Ferzê için yakılan kılamı, Dengbêj Zülküf'ün ağzından dinleyelim. Söylediğine göre Dengbêj Zülküf, kılamı annesi Senem'in ağzında almıştır:

Xasê der hey Naz
Nazê der hey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz ah kör olası...
De kalk körolası
Varacam Malazgirt'e Kevir köyüne vay vay vay

Sabah
Baktım iki atlı geldi Ferzendê'nin evine
Verdiler bir pusula Dengbêjlerin Şahı'nın, Mihemed Salih'in babasının eline
Der düğün var Kevir köyünde
Buyur sen de gel bu meret düğüne vay vay vay.
Baktım bindi atına Dengbêjlerin Şahı
İndi evin alt tarafına, duraksadı üç defa.
Xasê çıktı önüne,
Gitme baba dedi bu meret düğüne.

Xasê digo Nazê / Nazê digo Bîlnazê / Bîlnazê digo lê lê Gulnazê Gulnazê korê ax / Korê de rabe ezê bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama / Wê bi zeviya ketim way way way

Sibe ye min dêhna xwe dayê / Du heb siwar derketin derê Ferzende Şahê Dengbêjan / Teyrê ser milê qîzan û bûkan wi / De bavê Mihemed Salih namekê didane destan / Digo li gundê Kevir dawet e / Kerem ke were kambaxa vê dawetê way way way

Ey yaralı çıkmaz sesin
Ey ağır yaralı çıkmaz sesin
Çok ağırdır Mihemed Salih'in babasının yarası
İniler iniler iniler.
Xasê der hey Nazê
Nazê der hey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz bacı
Sabah oldu
Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
Baktım çıktı gelin evden
Dengbêjlerin Şahı kılam söyler
Düğünü şen eyler.
Vay vay vay yıkılsın ocağın Zekî Lawê Mîralî
Baktım sıkmış meret şeşagiri 'Dengbêjlerin Şahı'nın bedenine
Çıkmış sırtından meret kurşun.
Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
Düştü yere Mihemed Salih'in babası attan
Bağırır, ey atlılar ocağınız yıkıla
Derin yaram hem de çok derin
Ey Malazgirtliler ocağınız yıkıla
Vay vay vay
Bir tas soğuk su verin Dengbêjlerin Şahı'na
Kızlar ile Gelinlerin Omzundaki Şahan'a

Birîndaro de deng nayê / Birînxedaro lo de deng nayê / Birîna bavê Mihemed Salih giran e / Dinale dinale dinale dinale / Çima bixew nayê way hahî hahî / Xasê digo Nazê / Nazê digo Bilnazê / Bilnazê digo lê lê Gulnazê xweyê / Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama / Soran û son derbas kir / Min dît bûk ji derê malê de hatî / Bavê Mihemed Salih Teyrê ser milê qîzan û bûkan / Kilam digotê çerxa dawetê saz kir / way way way

Kula Xwedê tu yê bi kulê bikevî Mala Zekî Lawê Mirali / Min dit demançeki şeşagira Mal nihêrî / Daye li bedena bavê Mihemed Salih Şahê Dengbêjan / Mirata gula malnihêrê / Movikê pişta xilas kir way way wayDibê wezê bi gundê Kevir / Bi Melazgira Şewitî biketama bi dare / Bavê Mihemed Salih ji ser pişta hespê da ketî erdê / Gazî dike geli siwaran mala we xerab be / Birîna min kûr e herî xedar e / Hey Melazgiriyan mala we xerab be / Bidin Şahê Dengbêjan Teyrê ser milên qîzan û bûkan / Taseke ava sar e way way way

Ey yaralı çıkmaz sesin
Ey ağır yaralı çıkmaz sesin
Çok ağırdır Mihemed Salih'in babasının yarası
İniler iniler iniler.

Xasê bağırır olanca sesiyle
Der ey Naz ey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz
Sabah oldu
Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
Vardım keklik yuvasına vay anam vay
Derindir Dengbêjlerin Şahı'nın yarası
Ne etsem doğrulmaz sağ yanına
Acep neden başım tutmaz yastığı vay anam vay
Xasê bağırır olanca sesiyle
Der ey Naz der ey Bîlnaz
Bîlnaz der ey Gulnaz

Sabah oldu
Vardım Malazgirt'e Kevir köyüne
Baktım Dengbêjlerin Şahı'nın boyuna bosuna
Baktım şal û şepiğine
Yıkılsın ocağın Zekî Lawê Mîralî
Kurşun sıkmış bu civanmerdin bedenine
Üç gündür kara toprağın altında.
Ey yaralı çıkmaz sesin
Ey ağır yaralı çıkmaz sesin
Çok ağırdır Mihemed Salih'in babasının yarası
İniler iniler iniler.

Birindaro de deng nayê Birinxedaro lo de deng nayê / Birina bavê Mihemed Salih giran e / Dinale dinale dinale dinale / Çima bixew nayê way way way / Hahi hahi / Xasê bi sê denga dike gazi / Digo Nazê Nazê digo Bilnazê / Bilnazê digo lê lê Gulnazê / Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama / Bi hêlina kewê way way way / Birina bavê Mihemed Salih şahê Dengbêjan giran e / Dikim nakim nafitile milê rastê / Di kêleka min de dinale / Nizanim çima serê min nagire balgê û qewê way way way

Xasê bi sê denga dike gazî Digo Nazê Nazê digo Bilnazê / Bilnazê digo lê lê Gulnazê / Sibe ye bi Melazgirê bi gundê Kevir biketama Bi kereng e / Li bejna bavê Mihemed Salih Şahê Dengbêjan mêze dikim / Li şal û şapika ezê bala xwe bidim / Têlikê tûtikê silîvani reng e / Li bejna bavê Mihemed Salih mêze dikim / Kul bikeve mala Zekî Lawê Mirali / Derbekê Malnihêrî li bedena vî xweşmêrî daye îro sê roje ketiye axê / Ez li der û dorê xwe dinêrim / Hezdiyê malê gundê dor heft reng e way way way / Birîndaro de deng nayê / Birînxedaro lo de deng nayê / Birîna bavê Mihemed Salih giran e / Dinale dinale dinale dinale / Çima bixew nayê way way way / Hahi hahi

KEMENÇENİN ŞAHI MIRADÊ KINÊ VE KILAMLARINDAN BİR ÖRNEK:

FERMAN

Birçok kılamseverin gönlünün sultanı kimdir derseniz, işte bu Botan'dan Garzan'a, Diyarıbekir'den Serhad'a kadar herkesin gönlünde taht kurmuş Dengbêj Mirado'dur. Kınê Ailesinden olan değerli dengbêj, Miradê Kınê diye nam salmıştır. Kürt folklorunda önemli ve zengin bir renk olan Kınê Ailesinin yanında, Mirado da "Rebâb'ın Şahı" olarak Kürt folklor tarihinde hak ettiği yeri almıştır. Çok iyi hatırlıyorum, çocukluğumda, Kurtalan'daki evimizde Mirado'nun üç kılamı; "Ehmed Axa ile Eyşê Xanimê", "Lawikê Daqorî" ve "Seyrê Gulîsor" en çok dinlenen kılamlar arasındaydı. Mirado'nun söylediği kılamlardan biri var ki, kimse onun gibi içten ve güzel söyleyemez. Bu kılam, Eliyê Ûnis Ailesinin İsyanı üzerine yakılan 'Ferman'dır. İnsan bu kılamı dinlediğinde kendini er meydanında hisseder. Kılama geçmeden önce, yazar ve siyasetçi Şerefxan Cizîrî'nin Mirado ile ilgili düşüncelerine kulak verelim: "... Kürdistan'da daha Miradê Kınê'nin sesi gibi ses çıkmamıştır. Zagros dağları kadar yüksek, kilise çanı kadar güçlü bu duru ve dokunaklı ses, Kürdistan'da bir tarz yaratmış ve ülkenin dört bir tarafına yayılmıştır. Miradê Kınê o yüce ve berrak sesiyle hastaları bile ayağa kaldırır." (Şerefxan Cizîrî Kultur û Edebiyata Devkî, Weşanên Nûdem say. 46)

Fermanımız fermanımız fermanımız var
Fermanımız fermanımız fermanımız var
Babam ne eyleriz büyüktür kavga.

Fermanımız fermanımız fermanımız var
Kardaş fermanımız var.
Böbürlenme meclislerde
Bıyık burma kızların, kadınların, dulların içinde
İş ki adam kapa tabancaları, Alamanları
Gide büyük kavgaya.
Kimse böbürlenmesin Dağ Kavmi Eliyê Ûnislara
Demesin gideriz büyük kavgaya.

Firman a firman a firman a firman a / Firman a firman a firman a firman a / Xalo emê çi bikin şer giran a / Firman a firman a firman a firman a / Keko li me firman a / Ne bi zirtê odê kurê camêran a / Ne bi hovê kirikên simbêlan ba bide / Li nav qiz û bûk û jinebî û van pirekan a / Ne ku mirov berê xwe bidê şerê giran a / Destê xwe bavêje van demançan û van alamaniyan a / Bila keseki zirtê xwe nedê / Û nebê emê berê xwe bidin şer û qewxê giran a / Û bira li ser Mala Eliyê Ûnis Qewmê çiyan a axao.....

Fermanımız var
Babam fermanımız var.
Kimse böbürlenmesin Dağ Kavmi Eliyê Ûnislara
Onlar ki yemin etmişler Şeyh Abdulkadir Geylani'ye
Nusaybin'deki Maz ile Evdi'ye
Veysel Karani'ye
Yemin etmişler Sultan Şeyhmûs'a
Namuslarına kadınlarına talâkı selâse ile.
Derler takmayız başımıza şapka
Koymayız elimize kelepçe
Girmeyiz büyük mapuslara
Ve kardaş hiçbir zaman güvenmeyiz bu zalim Türklere.

Firman a.....Xalo li me firman a / Bira bila kesekê zirtê xwe nedê / Li ser Mala Eliyê Ûnis wa Qewmê Çiyan a / Û lê belê sond xwarina bi Şêx Evdilqadirê Gêlanî / Maz û Evdiyê nava Nisêbînê / Û bi perda wî Weysel Qiranî / Sond xwarine wî sî salê Siltan Şêxmûs / Bi wê qûbe û perda wan a / Û jin û namûs û pirekên xwe / Bi sê telaqan berdana / Go emê serê xwe nakin şewqana / Emê destê xwe nakin kelemçana / Emê berê xwe nadin tu hepisxanê giran a / Bira emê tu cara destê xwe nakin / Destê van bêbavên tirkan a

Kardaş gelmez mi hatırınıza
Nasıl astılar Dıyarıbekir Ulu Cami'nde Şeyh Said'i
Geçirdiler boynuna ipi
Döndü baba evine telli duvaklı gelinler.
O günü getirin hatırınıza
İşte Siirt'in, Bitlis'in, Van'ın, Tatvan'ın askerleri
Ahlat'ın, Erciş'in, Muradiye'nin askerleri
Kars'ın Kağızman'ın Doğubeyazit'in ve Erzurum askerleri
Toplanmış yine Malabadi köprüsünde suyun kenarında.

Kıymayın askerlere
Onlar bizdendir, Kürttür
Vurun çavuşları, asteğmenleri, üsteğmenleri
Yüzbaşıları, binbaşıları
Vurun bu yarbayları, albayları, bu büyük kumandanları

Bira bila heçiyê ew in ew qisasê serê me bixwe na / Bira bira we nayê wextê ku Şêx Seid / Li devê Ûlû Camiya Diyarbekirê xeniqandin / Û stûyê wi avêtina şeritê / Bûkên serbizêrî / Bi serê mala xwe ve dageriyana / Bila hûnê wê rojê li bira xwe binin / Van eskerên Sêrtê, Bedlisê, Wanê, Tetwanê / Xelatê, Erdişê, Mûradiyan / Û Qersê, Qaxizmanê, Bazidê û Erzeromê / Li ber Pira Malabadê li kenarê avê disanê / Van e li hev civiyana

Û lê belê hûnê li bejn û bala / Pîs neferan herçî ew in / Ewê ji me kurdan a / Hûnê derba lê bidin li bejn û bala / Van çawişan, astêmena, ustêmena / Û van têmena, yûzbaşî û binbaşî / Yarbay û albay û van buyuk qumandana

Bakarım Malabadi köprüsünde, Newala Qeremûsê'de
Ahir zamandır, kopar kızılca kıyamet
Kazmışlar mevzileri
Saldırırlar Eliyê Ûnislara, boşaltırlar sandık dolusu fişekleri.
Ocağı yıkılası Silvan çavuşu
Meğer dürbünle bakar Malabadi köprüsüne Qeremûs vadisine
Yer gök iniler.
Gider telefonun başına
Haber salar Diyarıbekir Yedinci Kolorduya
Oradan gider haber yıkılası Ankara'ya
Biri der: Alo!

Diğeri: Efendim!
Haber verirler Büyük Meclis'e
Fermandır beyim ferman...

Wele bira ezê dênê xwe didimê / Li ber Pira Malabadê, li kenarê avê / Li ber Gorê Qeremûsê / Û li ser serê Mala Eliyê Ûnis / Çi ecêb û çi qiyamet û çi tofan a / Waye mewzi û tapiyê xwe kolan a / Û simbêlê reşê boyaxkirî / Avêtine van Meqerifê tivingan a / Bi elba fişek vala kirina ser gohkê van ebana / Wele bira dênê we li wa bê / Û bila Xwedê şeş kula lê bidê / Li mala çawişên Farqînê / Tu nebê dûrebin li ber çavê wi ya / Û dimêzênê li ber Pira Malabadê / Li Newala Qeremûsê Çi ecêb û tofan a / Lêli belê ewê çûye ser telefonê / Ciwabê didê Yedinci Qolordiya Diyarbekir / Û ji wê dê ciwab kete / xopana bajarê Enqere / Ew dibê: 'Elo!' / Ew dibê: 'Efendim!' / Ciwab dane wê miclisa giran a / Wa axao firman a finman a....

Kardaş fermanımız var fermanımız
Ulaştığında haber yıkılası Ankara'ya
O büyük Meclis'e
Açıldı kapılar, her tarafı aldı
Masa ile sandalye gıcırtısı.
Ve açıldı defterler
Çıkardılar Eliyê Ûnisların kaydını.
Haber verdiler altmış yedi vilayete
Açtılar depoların ağzını
Yüklediler sandık dolusu fişeği meret cemselere.

Vallah gözünüz onlarda olsun
Subaylar bindi taksilere ciplere bu Fordlara
Yedek subaylara gelince taze askerdiler
Yoktu haberleri dünyadan, bilmezlerdi iyi savaşmayı.
Bindiler cemselere çıkarıp ceplerinden mendilleri
Salladılar karılarına dediler:
"Hakkınızı helal edin, Dağ Kavmi Eliyê Ûnislarla savaşmaya gideriz"

Wele firman a.....li me firman a / Wele bira wextê ciwab kete / Xopana bajarê Enqerê / Wê miclisa giran a / Û lêli belê careki rabû bû çireçîrê deriyan / Çingeçingê kursiyan û masa na / Û buya çireçîrê van qeleman a / Û navê Mala Eliyê Ûnis / Deranîn ji van kuçik defteriyan / Navê wan avêtin dewra

siltanan / Wele navê Mala Eliyê Ûnis / Careki avêtina qezetana / Bû çingeçing û zirezira telefonê wan a / Bila wê rojê şêst û heft welayetê / Tirkiyê xeber dana / Wa pê hesiyan a / Bila careki mifte lê dane / Devê wan depoyan e / Bi sindoqan bi elban fişek vala kirina / Van mîratê cemsan a

Wele bila dênê we li wan bê / Heçî sûbay bûn ewê siwar bûn / Li van texsî û li van cîb û li van Fordan a / Û heçî êdi sefer bûn li van ekmek çentesiyê xwe dagirtin ji baliqan û ji van sabûnan a / Wele heçi yedek sûbay bûn / Û nûka hatibûna eskeriyê Nizanibûn berê xwe bidin / Şer û qewxê giran a / Nizanibûn çi ecêb û qiyamet û tofan a / Wele ewê siwar bûna li cemsan a / Mendil û desmalên xwe / Ji berîka xwe dertanîn / Û li siwarbûna li çemsan a / Ban kirine pirekên xwe / Got: 'Heqini helal edin!'

Fermanımız fermanımız var
Ne eyleriz
Bakarım da büyüktür Eliyê Ûnislarla Hükümetin çatışması
Fermanımız fermanımız var
Bakarım Malabadî köprüsünden Qeremûs vadisinden
İyi gelir bu meret otomatik makinelilerin sesi
Boşaltılmış sandık dolusu fişekleri.
Gel gör ki yemin etmiş Eliyê Ûnislar
Veysel Karani'ye
Sultan Şeyhmus'a
Ve kopmuşlar külfetlerinden çoluk çocuklarından.
Derler takmayız başımıza şapka
Girmeyiz mapusa
Ve koymayız elimize kelepçe
Yemin edip talâkı selâse ile boşamışlar karılarını.

Wele firman a firman a firman a..../ Li me firman a / Emê çi bikin şerê Mala Eliyê Ûnis û hikûmatê / Wezê dênê xwe didimê / Pir giran a axao.... Wele bira wezê dênê xwe didimê / Li ber Pira Malabadê / Li Newala Qeremûsê / Li min xweş tê dengê van mîratên / Otomotik makineliyan a / Wele lêli belê Mala Eliyê Ûnis / Çawa bi elban fişek vala kirine / Ser gohên van eba na / Û sond xwarina bi Weysel Qeranî / Bi wi Siltan Şêxmûsî / Bi wê perda wan a / Û destê wan ji zarok û çolix û kifletên / Wan qetiyan a / Go emê serê xwe nakin şewqan a / Emê berê xwe nadin hepisxan e / Û emê destê xwe nakin darê kelemçan e / Wele namûs û pirekên xwe / Bi sê telaqan ji xwe berdan a /

Eliyê Ûnislar bakar ki kalmamış fişek ile mermileri
Bilirler ki çekilmez hükümetin derdi.
Bakar bu zalim Türkler
Gelmez tüfek sesleri
Kalmamış fişek ile mermileri
Takıp süngülerini saldırırlar Eliyê Ûnisların siperlerine.
Yazık ki öldürürler biz Kürtlerin elli beş adamını
Atarlar ayaklar altına.

Fermanımız fermanımız var
Ne eylerim Eliyê Ûnislar çatışır
Malabadi köprüsünde Qeremûs vadisinde
Allahın emridir ne eylersin.

Lêli belê Mala Eliyê Ûnis / Dênê xwe danê fişek û / Mermiyên wan neman a / Û zanibûn ku barê hikûmetê / Barê risês a zehf giran a / Û lêli belê van bêbavên tirkan / Dênê xwe danê ku / Dengê tivingê wan nayê / Fişekên wan neman a Wele firman a....Li me firman a / Wezê çi bikim Şerê Mala Eliyê Ûnis / Li ber Pira Malabadê / Li Newala Qeremûsê / Kenarê avê / Û emê çi bikin hemî emr û îrada Xwedan e axao...

SERHAD YÖRESİNDE YÜREKTEN BİR AH:
BULANIK KAZASI

Bundan 13-14 yıl önce, Serhad yöresindeki Muş ilinde meydana gelen elim bir trafik kazası, bölgedeki insanlar tarafından hiç unutulmamıştır. Unutmak bir yana, dengbêjler tarafından bu kaza üstüne yanık kılamlar yakıldı. Peki, nasıl olmuştu bu kaza?

Bulanık'ın Lîzê köyünde oturan şoför Mecîd, haftada bir Erzurum'a yolcu götürmektedir. Olay günü, Mecîd'in otobüsü Bakımevinin yukarısındaki Gêdûk köyünün civarında, Malazgirt'ten Diyarbakır'a yolcu götüren Hecî Evdile'nin otobüsüyle çarpışır. Çarpışmada 34 kişi ağır yaralanırken, 24 kişi de yaşamını yitirir. Bu elim kazadan sonra, Dengbêj Cahîd olay yerine gider ve bir kılam yakar. Şimdi buyrun Dengbêj Cahîd'e kulak verin:

Vay başıma vay başıma vay vay
Ey Mecîd kadan alsın anan bu dünyada
Ey bahtsız anam de kalk
Vardım yıkılası Muş'a, Bulanık'a gelmiş sonbahar
Kimsenin başına vermesin Allah vay bahtsız anam şen sonbahardır
Kardaş yurdumuz Serhad'dır, püskürür üstümüze
    Serhad Yurdunun karı
Sis almış yıkılası Bulanık'ı kaplamış her tarafı.
Yoktur şoförün bir kusuru.
Ey kardaş Mecîd kalktı şirin uykudan yıkılası Lîzê'de
Dedi, ana akşam koyunca başımı yastığa
Çok kötü düşler gördüm vay bahtsız anam
Yıkılır evimiz kalır tek direği.

Ax bê wayê wayê wayê wayê ax / Mecîd lawo bila dayika te ji te re kor be lawo li dinyayê / Lê lê dayê rebenê rabe ezê bi kavilê / Bûlanix û Mûşê diketime birawo li me hatiye payiz e / Bira Xwedê neyine serê xelqê dayê rebenê payiza rengîn e / Keko welatê me Serhed e, berfa welatê Serhedê bi ser me de dipûtîne / Mij û dûmana kavila Bûlanixê wisa bûye erd tije kiriye lawo / Çavê mirov erdê nabîne ji mij û dûmanê / Qebehetê şifêra tunîne ay / Lo bira Mecîd rabû ji kavila Lizê ji xewa şêrîn e / Go dayê rebenê êvarê / Wele min serê xwe li ser balîfê danî lê / Geleki xewnên xirab min di xewna xwe de dîne dayê rebenê / Min dît diregê binayên me ji binê dikeve lawo / Binayê me li ser diregekî dimîne ay

Ey kardaş bak çözüldü dizlerimin bağı
Yarın bizdedir Erzurum'a gitme sırası
Hiç gönlüm yok Erzurum'a gitmeye.
Baktım telefon gelir telefon üstüne
Der ey Mecîd yolcular seni bekler garajda.

Vay bana vay bana vay bana
Ey Mecîd anan kör ola sana.

Ey kardaş seyreyle
Sabahleyin ailesiyle vedalaştı Mecîd
Bindi meret otobüse çevirdi meret direksiyonu.
Onu on geçe
Çaldı kornayı Bulanık'ın girişinde
Yanaştı garaja
Bağırdı Şefîq dedi, Mihemed Elî sen bağır de:
Kalmasın Erzurum yolcusu!

Lo lo bira tu bala xwe bidê qam û qidûmê min şikestî ne / Sibê dora Erzeromê dora me ye / Lo birayo dilê min û çûyîna kavila Erzeromê qet tûnîne / Min dît telefon li ser telefonê didane Lîzê / Digot lawo Mecîd lawo yolciyê te di xeracê de beklê te dike / Li hêviya te sekinîne wayê wayê wayê wayê ax

Lê lê wayê wayê wayê wayê ax / Mecîd lawo bila her du çavên dayika te / Ji te re kor be lawo li dinyayê

Lo lo bira tu bala xwe bidê / Serê sibê Mecîd xatir ji mala xwe dixwest / Wele siwar bû li mîrata otobosê mîrata direksonê dihejîne / Deh deqe ji saeta wî derbas dibe / Li girîşa Bûlanixê sê caran li qornê dixîne / Yanaşmîşî xeracê dibû / Şefîq ban kir go Mihemed Elî tu bike qêrîn e: Her çî yolciyê me yê ku diçin Erzeromê / Bila lawo keseki li erdê nemîne

Ey kardeş seyreyle
İndi otobüsten Mecîd vay bahtsız anam
Aldı yolcu listesini
Belki Allah esirger herkesi
Tıklım tıklım doluydu o gün Mecîd'in otobüsü
Elbet Mevlam kara yazmış kaderi.
İndi Mecîd vay bahtsız anam sen seyreyle
Alır yolcuların listesini
Vedalaşır Şefîq ve Fayîq ile
Helallaşır iki arkadaş ağlaya inleye
Seyreyle vay bahtsız anam
Baktım mazot alır Liceli Hecî Tehar'ın istasyonundan
Bindi otobüse ve hızlı hızlı sürdü Erzurum'a
Ey Mecîd anan kör ola sana.

Ey bahtsız anam seyreyle
Vardım Bulanık'a Malazgirt'e bu diyara vay bahtsız anam
Hecî Evdile'dir o yıkılası Malazgirt'ten çıkan otobüsün şoförü
Oturur yanında ecel kuşu.
Seyreyle ey kardaş
Bakımevinin yukarısında Gêdûk civarında
Çarpıştı iki otobüs vay bahtsız anam
Top tüfek gibi ses çıkardı bu meretler.

Lo lo bira tu bala xwe bidê / Mecîd ji otobûsê peya bû dayê rebenê / Listeya yolciyê xwe hiltine / Belgi Rebê Alemê tu bi kesî de neyine / Ew roj otobûs wisa tije ye çima ci da qet rê tûnîne / Elbet Rebê Alemê ji wan re xirab tine / Mecîd peya bû dayê rebenê tu sêr bike / Listeya yolciyê xwe hiltine / Ew bi tevi Şefîq û Fayîqo xatir ji hev dixwazin / Hev du helal dikirin dayê dibû qûzin û zarîn û girîn e / Heyra bala xwe bidine min dî / Li Petrola Haci Teharê Lici / Dayê rebenê mazota xwe hiltine / Lo lo bira siwar bû berê wî kete Erzeromê dilezîne / Wayê wayê wayê bê wayê wayê wayê / Mecîd bira lawo her du çavê dayika te kor bin lawo li dinyayê ax / Hahîhî

Lê lê dayê rebenê bala xwe bidê / Ezê bi Bûlanix û Melazgirê dikevim dayê rebenê li vî banî / Ew otobûsa ku ji kavila Melazgirê derketiye / Hecî Evdile lê siwar e "Teyrê Ecelê" li kêleka wî siwar bûye / Bira ji kavila Melazgirê derani / Lo lo bira tu bala xwe bidê li Bakimeviya rasta Gêdûkê / Her du otobûsa bi serî li hev du dikevin dayê rebenê / Wele dengê van mirata mîna dengê top û tivinga bira / Ji xwe re deng derani

Vay bahtsız anam seyreyle
Belki Mevlam vermez kimsenin başına
Göğe ulaştı yaralıların feryadı figanı
O gün yirmi dört ölü otuz dört yaralı çıkardılar iki otobüsten.
Baktım otobüslerin altına
Kan akar ırmak gibi, kan akar pınar gibi

Ey kardaş ertesi gün
Çıkardılar emir, getirdiler üç cemse asker
Aldılar savcıları hakimleri sabahtan
Ellerinde liste
Çıkarıp yapıştırdılar kimliklerini yakalarına
Vallah kardaş aldılar cenazeleri sabahtan
O karda o kışta vay bahtsız anam.
Haber verdiler herkese
Gelip alsınlar yaralılarını diye.

Lê lê dayê rebenê bala xwe bide / Belgî Rebê Alemê tu bi kesî da neyinî / Keko wele fizan û zarîna kuştî û birîndara ji erşê zibil anîn / Ew roj bira 24 kuştî 34 birîndar ji her du otobûsan deranîn / Min xwe xwar kirî binê otobûsa / Heyra tu bala xwe bidê / Lo lo bira belgî Rebê Alemê tu bi kesî da neynî / Xwîna cinaza û kuştiya ji binî dikişe lawo mîna çem û kanî

Lo bira tu bala xwe bidê dotira rojê / Emir derxistine sê cemse esker deranîn / Serê sibê li Bûlanixê / Sawcî û hakimê geli Kopê bira tev hilanîn / Liste bi wan re ye min di kimligê wana derxistin birawo / Bi ser pêsîrê wan ve danîn / Heyra wele serê sibê cinazan derxistine / Li ser bûzê cemedê pêşiya berfê dayê rebenê danîne / Lo lo bira tu bala xwe bidê / Liste bi wan re ye kimligê wana ji cêba wan derxistin / Keko wele bi toplinê bi pêsîrê wan ve danîn / Bi têlsiz û têlefonan didane şar û bajar û memleketan / Her kes dihate lawo nexweşê xwe hilanî

Vay bahtsız anam seyreyle
Gittim otobüsün yanına
Baktım üç sahipsiz durur orda
Göğü inletir feryatları.
Dedim: Nerelisiniz kardaş?
Kardaş Doğubeyazıtlıyız Celaliyiz dedi ikisi
Diğerine sordum: Neredensin kardaş?
Dedi: Adım Elî babamın adı Hecî Emer'dir

Evimiz Bulanık'ta Hemzeşêx'dedir
Vallah kırılmıştır sırtım iki yerden
Sağ yanım tutmaz zaten eskiden
Olsaydı da biri haber salsaydı anama babama
Helal etsinler hakkımı
Ölüyorum kalmasın günahları boynumda
Vay bana vay bana vay bana
Ey Mecîd anan sana kör ola.

Lê lê dayê rebenê tu bala xwe bidê di sona olayê de / Ez çûme tevna otobûsan sê hebê wê derê bê xwedî ne / Lo birawo fîzan û zarîna wan li erşê ezîm hiltîne / Min got: Keko hûn ji ku ne? / Du heban go: Bira em xelqê Doxûbazîdê / Birano dibên em Celalî ne / Yeka dinê min pirs kir min go: Keko tu ji ku yî? / Go: Navê min Elî ye navê bavê min Hecî Emer e / Mala me li Hemzeşêxa Bûlanixê dimîne / Wele pişta min bi du ciya şikestî ye / Halê min ji berê de milê rastê tune ye / Yek hebûya cewabekî bida dê û bavê min / Bila min helal bikin / Ez dimirim gunê dê û bavê min stûyê min nemîne / Wayê wayê wayê wayê way wayê wayê / Ax de wayê Mecîd lawo bira dayika te / Ji te re kor be lawo li dinyayê

Garzan Bölgesinin usta dengbêji, kitaptaki birçok kılamın kaynak kişisi Salihê Qûbînî

Üç usta dengbêj; Salihê Qûbînî, Zahiroyê Mûşî ve Kazo

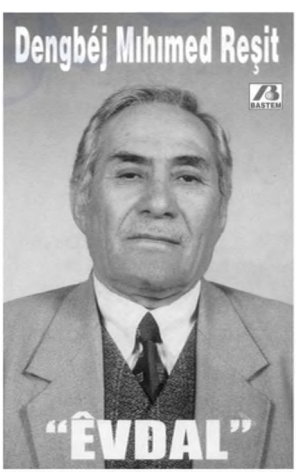
Kitabın kaynak kişilerinden Seyîde Mamo (2003 Batman)

Eliye Ûnis başkaldırısı savaşçılarını gösteren tarihi bir resim
(Mahmut Baksi arşivinden)

'Mîre Rihabê' (Kemençenin Piri) olarak haklı bir üne sahip Miradê Kinê ya da halk arasında bilinen ismiyle Mirado

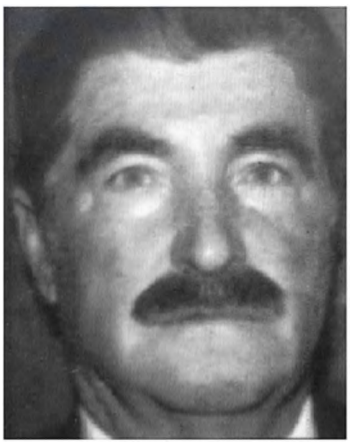
Dengbêj Mihemed Reşid

Garzan Bölgesinin yaşayan tarihi belleklerinden Eliyê Evdirehman, oğlu Yehyayê Elî ve torunu Salih Kevirbirî (1997 Adana)

Genc Xelîl, Xalo, Peyayo isimli kılamlarının muhteşem sesli yorumcusu Kawis Axa (Kom Müzik'in yayımladığı 'Lawik' isimli albüm kapağı)

Ünlü Kürt dengbêjlerinden, geçtiğimiz yıllarda yitirdiğimiz Hiseynê Orginosiyê Mûşî

Pine dergisi çizerlerinden İmam Cici tarafından çizilen Koçero resmi

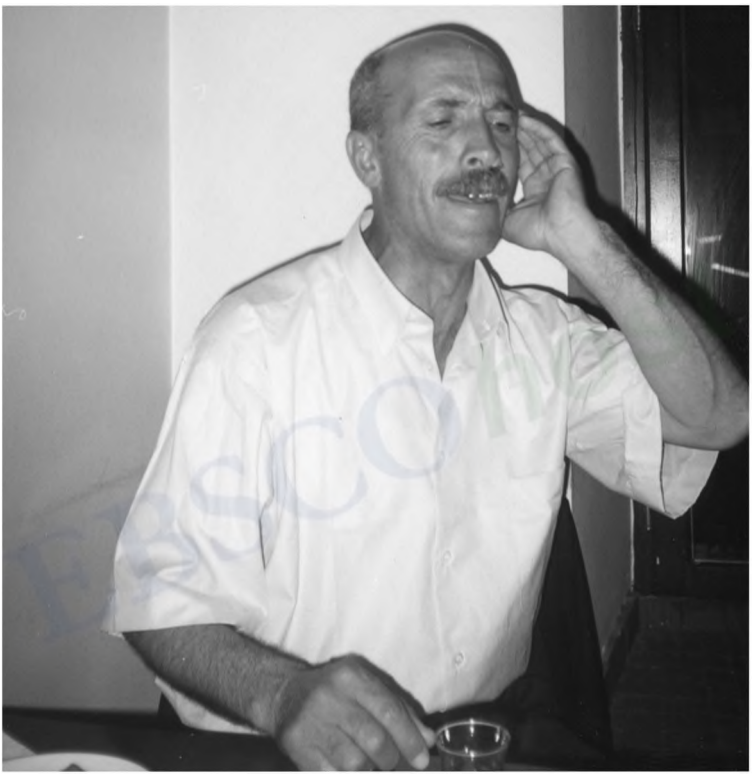
Pine dergisi çizerlerinden Camer tarafından çizilen temsili Filitê Quto karikatürü

Türkiye'de ilk ***Kürtçe Plak çıkartan (1964) Eski Sağlık Bakanlarından Dr. Yusuf Azizoğlu'na ithafen yaptığı 'Lidero' isimli kılamın kaynak kişisi Dengbêj Mehmûd Kızıl***

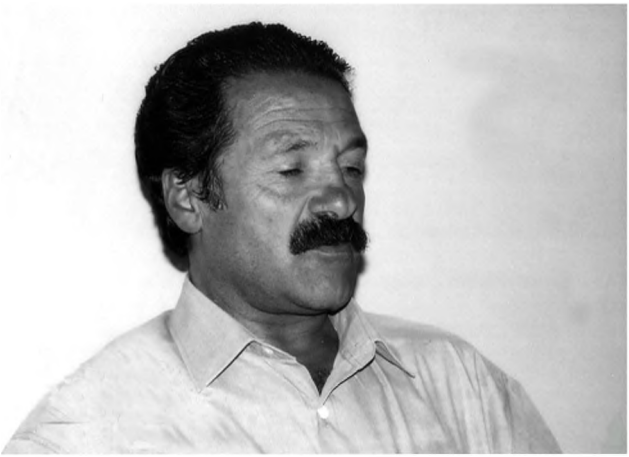
Mala Eliyê Ûnis başkaldırısının önderi Evdirehmanê Eliyê Ûnis

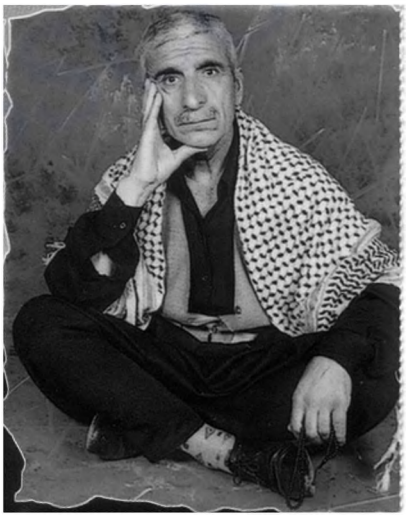
Erivan'ın bir köyünde yaşayan Şeroyê Biro'nun yeğeni Dengbêj Feyzoyê Rıza (Mayıs 2003, 3. Kültür ve Sanat Festivali, Diyarbakır)

Ermenistan'ın Başkenti Erivan'da yaşayan Kürtlerin mey ustası 'Mirê Bilûrê' Egîdê Cimo (Mayıs 2003, 3. Kültür ve Sanat Festivali, Diyarbakır)

Zilkûfê Qado olarak da tanınan Dengbêj Zilkûfê Erzeromî (1999 İstanbul)

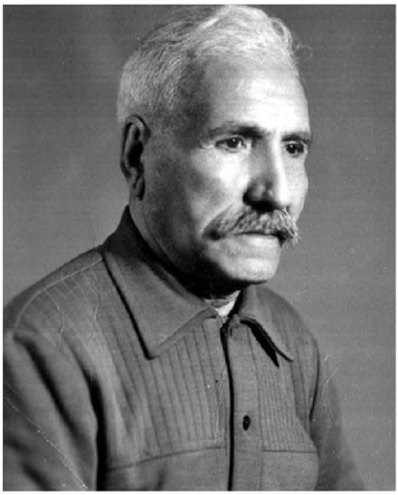
Diyarbakır yöresi Dengbêjlerinden Hiseynê Farî

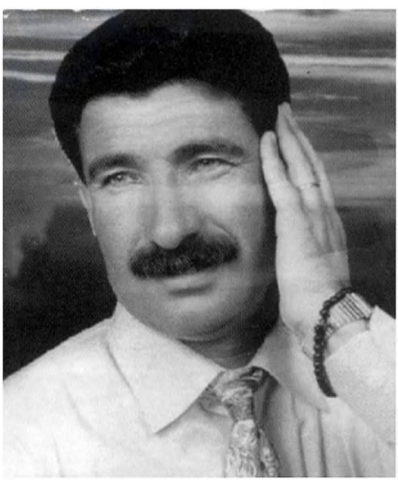
Dengbêj Zahiro -Zahir Koşu- (2002 İstanbul)

Ermenistan'ın Kürt kadın dengbêjlerinden Dilbera Wekil (Ocak 2002, Cirabêr köyü, Erivan)

Kafkas Kürtlerinin en ünlü dengbêjlerinden, 'Hekimo' kılamının usta icracısı Şeroyê Biro

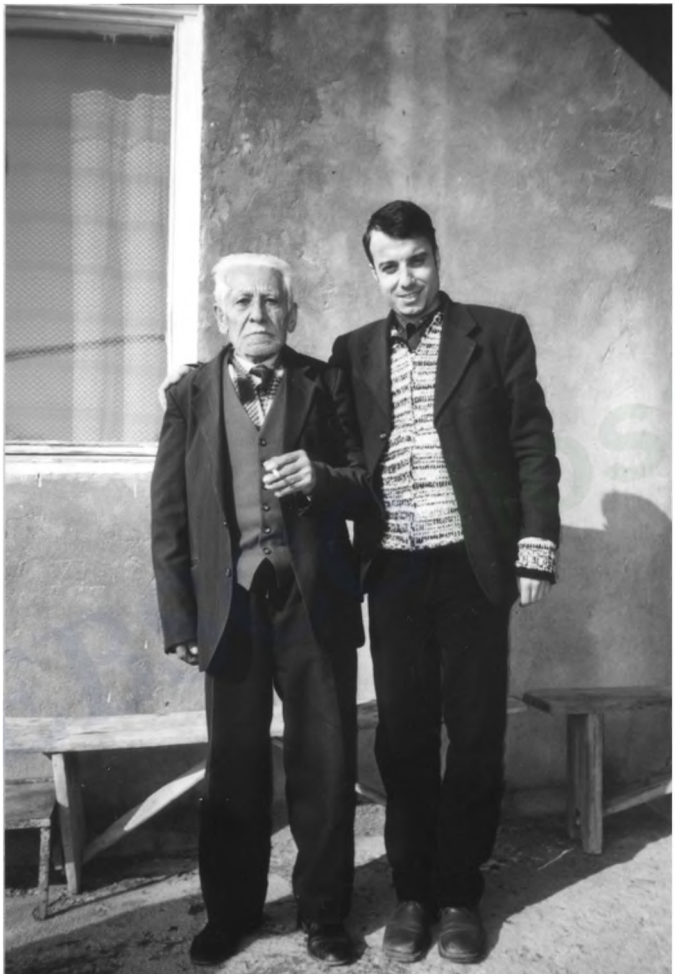
Dengbêj Cahîdo

'Şakiroyê Biçûk' olarak da bilinen Dengbêj Şakiro

'Kewê Ribat-Rabat Kekliği' bir diğer adıyla 'Şahê Dengbêjan-Dengbêjlerin Şahı' Şakiro (Şakirê Bedîh)

'Yaşayan Efsane', 'Beşiri, Qamişlo-Erivan hattı'nın Kılıç Artığı Ermeni asıllı Kürt kılamlarının pirlerinden 1900 doğumlu Karapete Xaço ile Salih Kevirbiri (Ocak 2002, Solxoza Çaran köyü, Erivan)

Salih Kevirbirî 1973 yılında Batman'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Batman, Silvan, Kurtalan ve Adana'da yaptı. Gazetecilik hayatına Welatê Me gazetesinde başladı. 1997 yılında İstanbul'da Azadiya Welat'ın yazışmalar müdürlüğü görevini üstlendi. Welat, Welatê Me, Azadiya Welat gazetelerinde aktif olarak görev aldı. Bu gazetelerin dışında Özgür Politika, Demokrasi, Özgür Bakış, Yeni Gündem, Evrensel, Tiroj, Jiyana Rewşen, Avasin, Nûdem, Birgun, Radikal, Milliyet Sanat ve Milliyet gibi gazete ve dergilerde Kürtçe ve Türkçe yazı, makale ve söyleşileri yayımlandı. Halen Le Monde Diplomatique Kurdî ve Rûdaw gazetesinin Avrupa baskısına yazan Salih Kevirbirî, merkezi Almanya'da bulunan Kurt Pen ve Uluslararası Pen üyesi olup, halen İstanbul Kürt Enstitüsü'nün de üyesidir. Filitê Quto (Kürtçe), Bir Çığlığın Yüzyılı Karapetê Xaço, Gera Pênûsê (Kürtçe), Sedsala Qêrînekê Karapetê Xaço (Kürtçe), Bir Dünya Ozanı Şivan Perwer, Hevirtirş (Kürtçe), Teyîba Min (Kürtçe), Filitê Quto (Türkçe), yazarın yayınlanmış öteki kitaplarıdır. Kevirbirî, Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi ve Orhan Çeliker'in Büyük Dağda Küçük Köy isimli romanlarını da Kürtçeye kazandırmıştır.

Bir çeşit halk ozanı diyebileceğimiz dengbêjler, büyük söz ustalarıydılar. Kürt coğrafyasında sayısı hiç de az olmayan trajedilerden kopan çığlıkları dört bir yana taşıdılar. Acıyı, hüznü, sevinci, duyarlı bir yüreğin ve doğal sanatkârlığın imbiğinden süzüp yeniden ürettiler; köy köy, kasaba kasaba gezip anlattılar. Yüreklere ateş düşürdüler. Sözleri, toprağı bereketli Kürt elinde direnişin, dirilişin tohumunu ekti. Dengbêjlerin dilinde gelişip bugüne kadar ulaşan kılamlar ise Kürt halkının belleği ve sığınağı oldu. Bu kılamlarda isyanlar, katliamlar, aşk, ihanet, kalleşlik, dostluk, sadakat, yiğitlik, korkaklık dile getirildi. Kürt halk kültürü içinde böylesine önemli bir yere sahip kılamlardan yirmisini, kılama kaynaklık eden olayın anlatımıyla ve dengbêjlerin dilinde farklılaşan versiyonlarıyla bir araya getiriyor bu kitap. Sevdiğini bulmak için erkek kılığına girip kadın savaşçıların komutanı olan Edûlê'nin hikâyesi, Hıristiyan Meryem ile Elyê Qolacasî ve onları koruyan Metran İsa'nın hikâyesi ve Bavê Fesnîya'ya âşık olup aşkını yüreğine gömen Hıristiyan kızın hikâyesi... bunlardan sadece birkaçı.

EVRENSEL BASIM YAYIN